

परिच्छेद एक शोध-परिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक नेपाली साहित्यमा नुवाकोट जिल्लाको योगदान रहेको छ ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको हो ।

१.३ विषय परिचय

भौगोलिक रूपले राजधानी काठमाडौंसँग जोडिएर रहेको नुवाकोट जिल्ला ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र साहित्यिक दृष्टिले समेत महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । नेपाली साहित्यका प्राथमिककालीन कविहरू विद्यारण्यकेशरी, बल्लभ उपाध्याय, रामकुमार शर्मा आदि यसै जिल्लाका मानिन्छन् । त्यसैगरी नरेन्द्रनाथ रिमाल, शारदारमण नेपाल जस्ता सर्जकहरूको थलो पनि नुवाकोट नै हो । यसबाहेक शङ्कर थपलिया, डा. सत्यराज थपलिया, श्रीधर फुँयाल, लक्ष्मण सिटौला, श्याम रिमाल, आर. एम. डङ्गेल, दीपक लोहनी, मणि लोहनी जस्ता कवि एवं सर्जकहरूको थलो पनि नुवाकोट नै हो । नुवाकोट जिल्लाबाटै प्रकाशित हुने साहित्यिक र गैरसाहित्यिक पत्रपत्रिकाहरू र सङ्घसंस्थाहरूको गतिविधि पनि उल्लेखनीय रहेको देखिन्छ ।

१.४ समस्याकथन

नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक परम्परा धेरै पुरानो रहेको पाइन्छ । नेपाली साहित्यको प्राथमिक कालदेखि वर्तमान समयसम्म आइपुग्दा यस जिल्लाका लेखक एवं साहित्यकारहरूले कविता, कथा, उपन्यास, नाटक आदि साहित्यिक विधामा कलम चलाएर नेपाली भाषा र साहित्यको विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदै आएका छन् । यस जिल्लाबाट प्रकाशित पत्रपत्रिकाहरू र यहाँ स्थापित साहित्यिक सङ्घसंस्था तथा पुस्तकालयहरूले पनि नुवाकोटको साहित्यिक गतिविधिमा मद्दत पुऱ्याउँदै आइरहेको देखिन्छ । नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक गतिविधिका बारेमा यदाकदा पत्रपत्रिकाहरू र सान्दर्भिक प्रसङ्गका क्रममा सामान्य चर्चा गरिनुबाहेक नेपाली साहित्यमा नुवाकोट जिल्लाले के-कति योगदान पुऱ्याएको छ, भन्ने विषयमा समग्र अध्ययन भएको पाइँदैन । अतः यी विविध समस्यालाई निम्न लिखित किसिमले बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छः

क) नुवाकोट जिल्लाको भौगोलिक अवस्थिति, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र शैक्षिक अवस्था के कस्तो छ ?

ख) नुवाकोट जिल्लाका प्रमुख स्रष्टाहरू, पत्रपत्रिका तथा सङ्घसंस्थाहरूले नेपाली साहित्यमा के कस्तो योगदान पुऱ्याएका छन् ?

उपर्युक्त समस्याहरूको खोजी गर्ने कार्यतर्फ प्रस्तुत शोधपत्र उन्मुख रहेको छ ।

१.५ शोधपत्रको उद्देश्य

क) नुवाकोट जिल्लाको भौगोलिक अवस्थिति, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र शैक्षिक अवस्थाको परिचय दिनु,

ख) नुवाकोट जिल्लाको प्रमुख स्रष्टाहरूको खोजी गरी परिचयात्मक विवरण प्रस्तुत गर्नु र

ग) नुवाकोट जिल्लाका पत्रपत्रिका एवं सङ्घ संस्थाहरूले नेपाली साहित्यमा दिएको योगदानको खोजी गर्नु प्रस्तुत शोधपत्रको उद्देश्य रहेको छ ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली साहित्यमा नुवाकोट जिल्लाले पुऱ्याएको योगदानको बारेमा छुट्टै अध्ययन हुनसकेको पाइँदैन । केही पत्रपत्रिकाहरू र पुस्तकहरूमा सामान्य चर्चा भएको पाइन्छ । नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक योगदानतर्फ लक्षित गरेर प्रकाशित केही सामाग्रीहरूलाई पूर्वकार्यको समीक्षाको रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) रामप्रसाद पुडासैनीले **नुवाकोट जिल्लाको लोकगीतको अध्ययन**(अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र २०५८) मा नुवाकोटका लोकगीतका चर्चा गरेका छन् । यसमा लिखित शिष्ट साहित्यको भने चर्चा गरिएको छैन ।

ख) समालोचक विष्णु प्रभातले **वेदना** (पृ. ६७, वर्ष २९, अङ्क ३ चैत्र २०५९) साहित्यिक त्रैमासिक पत्रिकाको “शारदारमण बहुआयामिक व्यक्तित्व” लेखमा साहित्यकार शारदारमण नेपालको साहित्यिक व्यक्तित्वको चर्चा गरेका छन् । प्रस्तुत लेख व्यक्तिकेन्द्री छ ।

ग) नवदीप अजनवीले **त्रिशूली त्रिवेणी** (वर्ष १, अङ्क १ असोज २०६२) समसामयिक सङ्कलन पत्रिकाको ‘नेपाली साहित्याकाशमा नुवाकोटका स्रष्टाहरू’ लेखमा नेपाली साहित्यको प्राथमिककालदेखि हालसम्मका नुवाकोटका केही स्रष्टाहरूको बारेमा परिचयात्मक विवरण प्रस्तुत गरेका छन् । प्रस्तुत लेखमा सबै स्रष्टाहरू समेटिएका छैनन् ।

घ) श्रीओम रोदनले **मधुपर्क** (वर्ष ३९, अङ्क ९ माघ २०६३) मा ‘नुवाकोटको उदाहरणीय साहित्यिक महोत्सव’ का बारेमा वर्णन गरेका छन् । यसमा नुवाकोट जिल्लाले सफलतापूर्वक सम्पन्न गरेका बृहत् साहित्यिक महोत्सव (२०६३ मङ्सिर २२-२३) अन्य

जिल्लाका लागि उदाहरणीय बन्ने विचार प्रस्तुत गरेका छन् । भाषा साहित्य, सृजनशील कार्य लोकजागरणमा क्रियाशील रहेको बट्टार युवाक्लबले आयोजना गरेको उक्त कार्यक्रममा अतिथिले बताएका कुराहरू पनि प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत लेख एउटा कार्यक्रममा मात्र केन्द्रित छ ।

ड) उद्वव उपाध्यायले **मधुपर्क** (वर्ष २९, अङ्क ९ पू. ९५२ माघ २०६३) अन्तिम पृष्ठ स्तम्भमा 'बट्टार साहित्यिक महोत्सवको सन्देश' शीर्षकमा लेख लेखेका छन् । उक्त लेखमा गाउँ र सहरका साहित्यकार, साहित्यिक पत्रपत्रिका प्रकाशक एवं सम्पादक र पाठक बीच पनि अन्तक्रिया गर्न सकिएको भए गाउँ र सहर बीच भावनात्मक दूरी मेट्न सजिलो हुने थियो भन्ने कुरा प्रस्तुत गर्दै बट्टार युवाक्लबले गरेको साहित्यिक महोत्सवको चर्चा गरिएको छ ।

च) दुर्गा रिजालले **नुवाकोट जिल्लामा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन र विश्लेषण** (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) मा नुवाकोटमा प्रचलित लोकगीतको सङ्कलन र विश्लेषण गरेका छन् । यसमा लिखित शिष्ट साहित्यको भने चर्चा गरिएको छैन ।

१.७ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व

नेपाली साहित्यको प्राथमिककालदेखि वर्तमान समयसम्म नुवाकोट जिल्लाले साहित्यिक योगदान दिँदै आए तापनि यसको विस्तृत र व्यवस्थित रूपमा खोज अनुसन्धान नभएकोले नेपाली साहित्यमा नुवाकोट जिल्लाको योगदानका बारेमा व्यवस्थित रूपमा अध्ययन गरी तयार पारिएको यो शोधपत्र आफैमा औचित्यपूर्ण रहेको छ । यस शोधपत्रबाट नेपाली साहित्यमा नुवाकोट जिल्लाको योगदान का विषयमा जानकारी लिन चाहने जिज्ञासुहरू लाभान्वित हुन सक्ने छन् । साथै यसले क्षेत्रीय अनुसन्धान परम्पराका विकासमा पनि सहयोग पुऱ्याउने छ । अतः यस शोधपत्रको महत्त्व समयसापेक्ष नै रहेको छ ।

१.८ शोधपत्रको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्रको क्षेत्र नुवाकोट जिल्लाभित्रकै साहित्यिक गतिविधि रहने छ । न्यूनतम एक पुस्तकाकार कृति प्रकाशित भएका स्रष्टाहरू (नाट्य विधाका सन्दर्भमा मञ्चनलाई आधार मानिएको), प्रकाशित पत्रपत्रिकाहरू र साहित्यिक सङ्घसंस्थाहरूको अध्ययनमा प्रस्तुत शोधकार्य सीमित रहेको छ ।

१.९ सामग्रीसङ्कलन विधि

सामग्री सङ्कलन क्षेत्रीय विधि एवं पुस्तकालयीय विधिमा आधारित छ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा प्रश्नावली तयार गरी लिखित तथा अन्तर्वार्ताका माध्यमबाट नुवाकोट

जिल्लाका साहित्यकारहरूको विवरण एवं अन्य आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा व्यक्तिवृत्त फारम, चिठीपत्र, टेलिफोन, सम्बन्धित साहित्यकारहरूका नातेदारहरूबाट प्राप्त जानकारीलाई आधार बनाइएको छ । विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट प्रकाशित पत्रपत्रिका तथा पूर्वकार्य विवरण प्रस्तुत पुस्तकहरूबाट प्राप्त सामग्रीहरू सङ्कलन गर्दा पुस्तकालयीय अध्ययन पद्धति अँगालिएको छ ।

१.१० शोधविधि

प्रस्तुत शोधकार्यमा विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त सामग्रीहरूलाई आवश्यकताअनुसार वर्णनात्मक, विवरणात्मक एवं विश्लेषणत्मक पद्धतिका आधारमा विवेचना गरिएको छ । कृति विश्लेषण र मूल्याङ्कनको क्रममा कृतिपरक समालोचना प्रणालीलाई पनि आधार बनाई तिनको अध्ययन गरिएको छ ।

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा

शोधपत्रलाई व्यवस्थित एवं सुसङ्गठित पार्नका लागि निम्नलिखित पाँच अध्यायभित्रको शीर्षकमा उपशीर्षक समेत राखेर अध्ययन मूल्याङ्कन गरिएकोछः

पहिलो अध्याय : शोध परिचय

दोस्रो अध्याय : नुवाकोट जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

तेस्रो अध्याय : नेपाली साहित्यको इतिहास र नुवाकोट जिल्लाको लोकसाहित्यिक परम्परा

चौथो अध्याय : नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक सर्वेक्षण

पाँचौ अध्याय : उपसंहार

सन्दर्भसामग्रीसूची

परिच्छेद दुई
नुवाकोट जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

२.१ नुवाकोट जिल्लाको भौगोलिक र ऐतिहासिक परिचय

२.१.१ भौगोलिक स्थिति र नामकरण

नुवाकोट जिल्ला नेपाल अधिराज्यको पाँच विकास क्षेत्रमध्ये मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत पर्ने पहाडी जिल्ला हो । यो जिल्ला राजधानी काठमाडौंको उत्तरी सिमानासँग जोडिएको छ । यस जिल्लाकापूर्वमा सिल्धुपाल्चोक, पश्चिममा धादिङ र दक्षिणमा काठमाडौं र धादिङ जिल्ला पर्दछन् । भौगोलिक स्थितिअनुसार यो जिल्ला ८४° ५८' पूर्वदेखि ८५° ३०' पूर्व देशान्तर तथा २७° ४८' उत्तरदेखि २८° ६' उत्तर अक्षांशभित्र पर्दछ र यस जिल्लाको क्षेत्रफल ११२१ वर्ग कि. मि. छ ।^१ यस जिल्लामा जम्मा ६१ गा. वि. स. र एक नगरपालिका रहेका छन् । यो जिल्ला समुन्द्र सतहबाट ४५७ मीटरदेखि ५१४४ मिटर उचाइमा छ ।^२

यस जिल्लाको नामाकरण विभिन्न नौ कोटसँग सम्बन्धित छ । कोट भन्नाले राज्यको सीमा सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने ठाउँ वा किल्ला भन्ने बुझिन्छ । नेपाल एकीकरणपूर्व यस क्षेत्रमा विभिन्न नौओटा कोटहरूको स्थापना भएको र यी सबै ठाउँको प्रशासन व्यवस्था पनि एकै ठाउँबाट गरिन्थ्यो । यस जिल्लाका बेलकोट, मालाकोट, धुँवाकोट, भैरमकोट, कालिकाकोट, सल्यानकोट, धैबुङकोट, प्यासकोट, सिमलकोट गरी नौ ओटा कोटहरूबाट यस ठाउँको नामाकरण नुवाकोट हुन गएको हो भन्ने जनश्रुति छ । नौओटा किल्लाहरू वा कोटहरूको सङ्गमभूमिका रूपमा प्राचीनकालदेखि नै नवकोट, नुवकोट्य, नवक्वाथ, नौकोटबाट क्रमशः अपभ्रंश हुँदै हालको नुवाकोट नामकरण भएको मानिन्छ ।^३ भौगोलिक वनावटको दृष्टिले नुवाकोट जिल्लालाई तीन भागमा विभाजन गरिएको छ - क) लेकाली तथा हिमाली प्रदेश, ख) पहाडी प्रदेश र ग) बेंसी तथा टार प्रदेश ।^४

१. श्री ५ को सरकार, सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग, **मेचीदेखि महाकाली**, भाग २, (काठमाडौं: श्री ५ को सरकार, २०३०), पृ. ५७७ ।

२. नुवाकोट जिल्ला विकास समिति सूचना अनुसन्धान प्रकाशन एकाई, **नुवाकोट जिल्ला एक भूलक**, (नुवाकोट: जिल्ला विकास समिति २०५८) ।

३. ऐजन् ।

४. श्री ५ को सरकार, सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग, **मेचीदेखि महाकाली**, भाग २, (काठमाडौं: श्री ५ को सरकार, २०३०), पृ. ५७८ ।

क) लेकाली प्रदेश

नुवाकोट जिल्लाको उत्तरी भूभागलाई लेकाली प्रदेश मानिन्छ । यहाँ करिब ८२५० फिटभन्दा माथिको प्रदेशलाई लेकाली प्रदेश मानिएको छ । करिब १६०० फिट अग्लो गोसाइँकुण्ड तथा सूर्यकुण्ड लेकको दक्षिणी श्रृङ्खलामा यस जिल्लाको लेकाली भूभाग रहेको छ ।^५ फिकुरीको पहाड, उर्लेनीको चुचुरो, साल्मेको लेक, राउचुली, तादी खोलाको शिरमा पर्ने कारोजुड डाँडाको श्रृङ्खला आदि यस जिल्लाको लेकाली प्रदेशअन्तर्गत पर्दछन् । यी भागहरूमा मङ्सिर-पुसमा परेको हिउँ वैशाख-जेठसम्म रहन्छ । यस ठाउँमा मानिसहरू हिउँ हटेको बेला अस्थायी बस्ती बसालेर पशुपालनमा भेडा तथा चौरीपालन र खेतीपातीमा आलुखेती गर्दछन् ।

यस भागमा खास गरेर धुपी, खर्सु, फिरफिरे, लालीगुराँस, ठिङ्ग्रेसल्लाजस्ता लेकाली बोटविरुवाका साथै विभिन्न जडिबुटीहरू तथा फापर खेती भए पनि खेतीयोग्य जमिन कम छ । यस जिल्लाको १८% भू-भाग यस क्षेत्रले ओगटेको छ ।

ख) पहाडी प्रदेश

नुवाकोट जिल्लाको पहाडी भागले ७१% भू-भाग ओगटेको छ । पहाडी भाग करिब २९७० फिटदेखि ८२५० फिटसम्मको उचाइलाई मानिन्छ ।^६ शिवपुरीको श्रृङ्खलामा माम्चेडाँडाका शाखाहरू ककनी, डाँडाखर्क, मेघाड, साल्मे, गोल्फुभञ्ज्याङ्ग, भीरखर्क आदि ठाउँ पहाडी प्रदेशीय भू-भागअन्तर्गत पर्दछन् । पहाडी क्षेत्रको केही डाँडाहरूमा पुस-माघमा थोरै हिउँ पर्छ तर दुई-चार दिनमै पग्लेर हराउँछ । यो प्रदेशमा खेतीयोग्य जमीन भए पनि कम उब्जनी हुन्छ । यस भागमा कागती, निबुवा जस्ता अमिला फलफूलहरू पाइन्छन् र वनस्पतिहरूमा सल्लो, चिलौने, कटुस, दार आदि पाइन्छन् । पाखनवेद टिमुरजस्ता जडिबुटीहरूसमेत यस भागमा पाइन्छन् ।

ग) बेंसी वा टार प्रदेश

यो भागलाई फाँट भनेर पनि चिनाउन सकिन्छ । यसले जिल्लाको कुल भागको ११% भू-भाग ओगटेको पर्दछ । यो क्षेत्र २९७० फिटभन्दा मुनिको भू-भागमा पर्दछ ।^७ त्रिशूली, तादी, लिखुजस्ता प्रमुख नदीनालाहरूका आसपासमा रहेको थानसिङ फाँट, सिन्दुरेफाँटजस्ता ठूला फाँटदेखि लिएर अन्य खोलाहरूले बनाएका स-सना थुप्रै फाँटहरू पनि यस क्षेत्रमा पर्दछन् । त्यस्तै गेर्खुटार, बट्टार, पीपलटार, खरानीटार र समुन्द्रटारजस्ता थुप्रै सुख्खा टारहरू यस जिल्लामा छन् । यी टारहरूमा सिँचाइको सुविधा नहुँदा आकाशे पानीबाट मात्र खेती गरिन्छ । नदी र खोलाले बनाएका फाँटहरू रैकरफाँट, चाउथेफाँट, थानसिङफाँट, लिखुफाँट, ढिकुरेफाँट, सीमराफाँट,

५. ऐजन्, पृ. ५७८ ।

६. ऐजन्, पृ. ५७९ ।

७. ऐजन्, पृ. ५७९ ।

सेराफाँट, महादेवफाँट आदिमा भने प्रशस्त धान, मकै, गहुँ, आलु र अन्य तरकारी उब्जनी हुन्छ । यी बाहेक बट्टार, आँगुटार, कोल्पुटार, रातमाटेटार, तारुकाटार, दर्शनटार, मैरीटार, बागटार, सहरेटार, माँभीटार, रिट्ठेटार आदि समेत यस जिल्लामा पर्दछन् । यस क्षेत्रमा साल, सिमल, खयर आदि रुख विरुवाहरू पाइन्छन् । यो क्षेत्र तुलनात्मक रूपमा गर्मी भएकाले आँप, लिची र केराजस्ता फलफूलहरू यहाँ पाइन्छन् ।

२.१.२ सिमाना

नुवाकोट जिल्लाको सिमाना काठमाडौँ, धादिङ, रसुवा र सिन्धुपाल्चोक जिल्लासँग जोडिएको छ । यस जिल्लाको दक्षिणी भागमा काठमाडौँ जिल्लाको उत्तर पहाडी भूभाग पर्दछ । पश्चिमी क्षेत्र धादिङ जिल्लासँगै र उत्तरपूर्वी भाग रसुवा जिल्लासँग जोडिएको छ । दक्षिणी भाग काठमाडौँको साथै धादिङ जिल्लासँग पनि जोडिन्छ । पूर्वी भागको सिमाना भने सिन्धुपाल्चोक जिल्लासँग जोडिएको छ ।

२.१.३ नदीनाला, ताल र झरना

नुवाकोट जिल्लामा सप्तगण्डकीअन्तर्गत पर्ने ठूलो नदी त्रिशूलीलगायत थुप्रै खोला, खोल्सा र खहरेहरू छन् । त्रिशूली नदी रसुवा जिल्लामा पर्ने पवित्र धार्मिक स्थल गोसाइँकुण्ड मुहान भइ बग्ने हिमनदी हो । यो नदी वर्षभरि नै अटुट रूपले बग्ने हिमनदी भएकाले जलविद्युत उत्पादनका लागि निकै उपयोगी छ । यही नदीको पानीबाट नै त्रिशूली जलविद्युत आयोजना र देवीघाट जलविद्युत आयोजना गरी दुईओटा ठूला विद्युत् उत्पादन गृहको निर्माण भएको छ । त्रिशूली नदी रसुवाको गोसाइँकुण्डदेखि प्रारम्भ भएर नुवाकोटबाट धादिङ हुँदै सप्तगण्डकीमा मिसिन्छ ।

नुवाकोट जिल्लामा बग्ने अन्य खोलाहरूमा तादी (सूर्यमति), सलाँखु, फलाखु, लिखु, सिन्दुरे, तादीखोला गोसाइँकुण्ड र सूर्यकुण्ड लेकको दक्षिण श्रृङ्खलाबाट सुरु भएर दक्षिण-पश्चिम बग्दै देवीघाट आइपुगेपछि त्रिशूली नदीमा मिसिन्छ । तादी खालाको दायाँबायाँ खेतीयोग्य उर्वर फाँटहरू पर्दछन् । यो खोला त्रिशूली नदीपछिको सबैभन्दा ठूलो खोला हो । अन्य खोलहरू भने त्रिशूली र तादीमा मिसिन पुग्छन् । साना अन्य खोलाहरूको आसपासमा पनि साना ठूला टार र बेसी र खोंचहरू पर्दछन् ।

नुवाकोट र रसुवा जिल्लाको सिमानामा पर्ने सूर्यकुण्ड समुन्द्र सतहबाट १५ हजार फिट उचाइमा पर्दछ । सूर्यकुण्ड पानी जमेको ताल हो र यो धार्मिक दृष्टिकोणले पनि महत्त्वपूर्ण छ । गोसाइँकुण्डमा जाने हजारौँ तीर्थालुहरू सूर्यकुण्डमा पनि स्नान गर्न जाने गर्दछन् । सूर्यकुण्ड तादी खोलाको उद्गमस्थल मानिन्छ । नुवाकोट जिल्लामा पर्ने अन्य तालहरूमा उर्लेनी र शिखरवेशी गा .वि. सको सिमानामा पर्ने सागरकुण्ड पनि एक हो । सागरकुण्डमा जनैपूर्णिमाजस्ता पर्वहरूमा

वरिपरिका स्थानीय वासिन्दाहरूको मेला लाग्ने गर्दछ । अन्य तालहरूमा बोल्दिहे र बागहे ताल यस जिल्लाको महत्त्वपूर्ण जलसम्पदा हुन् । नुवाकोट जिल्लामा केही भर्नाहरू पनि छन् । रिपको भरना, छहरे खोलाको भरना, सिस्नेरी भरना, फुडफुड भरना यहाँका प्रमुख भरनाहरू हुन् । वर्षाको समयमा यी भरनाहरू टाढैबाट स्पष्ट देखिन्छन् ।

२.१.४ हावापानी

नेपालभित्र अन्य ठाउँमा जस्तै यहाँ पनि सामान्यतया मनसुनी हावापानीको प्रभाव रहेको छ । यहाँ दक्षिण-पूर्वको मनसुनी हावाले साधारणतया: जेठदेखि असोज महिनासम्म वर्षा हुन्छ । विभिन्न किसिमका डाडाँ-पाखा र बेसीहरू भएको हुँदा जिल्लाका विभिन्न भेगमा तापक्रम भिन्न-भिन्न पाइन्छ । यस जिल्लाको न्यूनतम तापक्रम ४.५° से. अधिकतम तापक्रम ३७.५° से. रहेको छ भने औसत वर्षा १५१.४ मी.मी. रहेको छ ।^८ हावापानीको दृष्टिकोणबाट यस जिल्लालाई मोटामोटी तीन भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ-

- क) शीतप्रधान लेकाली हावापानी
- ख) समशीतोष्ण हावापानी र
- ग) अर्धउष्ण हावापानी ।^९

क) शीतप्रधान लेकाली हावापानी:- भौगोलिक दृष्टिकोणबाट यस जिल्लाको उत्तरी भू-भागलाई लेकाली भू-भाग भनी वर्णन गरिएको छ । यहाँ सधैं नै ठण्डा भइरहन्छ र प्रशस्त हिउँ पनि पर्दछ । मानिसहरू हिउँ घटेको बेला यहाँ अस्थायी बसोबास गरी भेडा र चौरी पालन गर्दछन् ।

ख) समशीतोष्ण हावापानी:- यस जिल्लाको १३ हजार फिटभन्दा मुनि ७ हजार फिटभन्दा माथिको पहाडी भागमा समशीतोष्ण हावापानीको प्रभाव पाइन्छ । यस भागमा मानिसहरूको बस्ती पातलो पाइन्छ । केही ठाउँहरूमा पुस माघमा हिउँ पनि पर्दछ तर चाँडै नै पग्लिन्छ । जाडो मौसममा धेरै जाडो भए पनि गर्मीमा भने न धेरै चिसो न धेरै तातो अनुकूल हावापानी हुन्छ ।

ग) अर्धउष्ण हावापानी:- नदी, खोलाहरूले बनाएका फाँट, टार र बेसीहरूमा यस खालको हावापानी पाइन्छ । ७ हजार फिटभन्दा मुनिको पाखो थुम्कोदेखि लिएर निकै होचा बेसी टार र खोंचहरूमा अर्धउष्ण हावापानी पाइरन्छ । हिउँदमा जाडो नै हुने भए पनि वर्षामा निकै गर्मी हुन्छ । अर्धउष्ण हावापानी भएको यो भेगमा अन्नपात र फलफूल प्रशस्त मात्रामा उत्पादन हुन्छ ।

८. नुवाकोट जिल्ला विकास समिति सूचना अनुसन्धान प्रकाशन एकाइ, नुवाकोट जिल्ला एक भ्रमण, (नुवाकोट: जिल्ला विकास समिति २०५८) पृ. १ ।

९. श्री ५ को सरकार, सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग, मेचीदेखि महाकाली, भाग २, (काठमाडौं: श्री ५ को सरकार, २०३०), पृ. ५८४ ।

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

ऐतिहासिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले नुवाकोट जिल्लाको आफ्नै विशेषता छ । नेपाल एकीकरणपूर्व नेपाल र तिब्बतबीच हुने व्यापारिक कारोवारको मार्ग नुवाकोट नै थियो । मल्लकालीन समयमा नुवाकोट पनि मल्ल राजाहरूकै अधीनमा थियो ।

नेपालको एकीकरण अभियानको सुरुवात गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले नुवाकोटबाटै गरेका हुन् । पहिलापटकको आक्रमणमा असफलता भोग्नु परे पनि पृथ्वीनारायण शाहले पुनः प्रयासबाट नुवाकोटलाई आफ्नो पार्न सफल भए । पहिलो युद्धमा हार खाए पनि वि. सं. १८०१ मा दोस्रो युद्ध गरी नुवाकोटलाई आफ्नो कब्जामा लिन सफल भए ।^{१०} नुवाकोट विजयपश्चात् उनले यसै ठाउँलाई मुख्य किल्ला बनाएर काठमाडौं विजय गरे । उनले धेरै समय नुवाकोटमा बसी नेपालको शासन सञ्चालन गरेका थिए । पृथ्वीनारायण शाहको जीवनको अन्त्य पनि नुवाकोटकै भूमिमा भएकाले पनि यसको ऐतिहासिक महत्त्व अरु बढी छ ।

वि. सं. १८३१ माघेसङ्क्रान्तिको दिनमा पृथ्वीनारायण शाहको मृत्यु भएपछि उनको शवको दाहसंस्कार पनि त्रिशूली र तादीको सङ्गमस्थल देवीघाटमा भएको थियो । देवीघाटमा उनको शव राखिएको ढुङ्गामाथि पृथ्वीनारायण शाहको सालिक निर्माण गरिएको छ ।

पृथ्वीनारायण शाहले नुवाकोट आक्रमण गर्नु धेरै अघि राम शाह त्रिशूलीसम्म आएका र अरु राजाले पनि नुवाकोटतिर अघि बढ्ने उद्योग गरेका थिए ।^{११} नेपालको एकीकरण पछि पनि नुवाकोटको ऐतिहासिक महत्त्व रहेको छ । सन् १७८९, सन् १७९२ र सन् १८५५ मा गरी पटक-पटक गरी नेपाल-तिब्बत-चीन युद्ध भएको थियो । नेपाल र तिब्बत बीच भएको युद्धको युद्धशिविर नुवाकोट जिल्लाको भू-भाग नै पर्दछ । जुनसुकै कठिन अवस्थामा पनि नेपाली फौजले विदेशी फौजलाई राजधानी काठमाडौं उपत्यकाभित्र पस्न दिएनन् । यिनै युद्धहरूपश्चात् कुती-केरुङ सन्धि, वेत्रावती सन्धि, तथा थापाथली सन्धि भई युद्धविराम भएको थियो ।

नेपाल एकीकरणपश्चात्को शाहकालमा रणबहादुर शाहले गद्दी छोडी राजकुमार गीर्वाणयुद्धविक्रम शाहलाई राजा बनाई आफू स्वामी भएपछि सृजना भएको असामान्य अवस्थामा दामोदर पाण्डेलगायतका भारदारहरूले गीर्वाणयुद्धविक्रम शाहलाई नुवाकोट लगेर शासन सञ्चालन गरेका थिए । त्यतिबेला शीतकालीन राजधानीका रूपमा नुवाकोट रहेको देखिन्छ ।

पृथ्वीराजमार्ग बन्नुभन्दा पहिले काठमाडौंवाट धादिङ, गोर्खा, लमजुङ, तनहुँ, पोखरा आदि नेपालका पश्चिमी भू-भागमा आवतजावत गर्ने मूलबाटो नुवाकोट नै थियो । यही बाटो भएर नै राजधानीसँग नेपालको पश्चिमी क्षेत्रको सम्पर्क हुने गर्दथ्यो ।

१०. पिताम्बरलाल यादव, **नेपालको राजनैतिक इतिहास**, (आनन्दपुर विहार: विजयकुमार, २०४५) पृ. ६२ ।

११. प्रा. दिनेशराज पन्त, “नुवाकोटको इतिहास योजनाबद्ध ढङ्गले लेख्नु आवश्यक छ”, **नुवाकोट**, (काठमाडौं: प्रथम नुवाकोट महोत्सव काठमाडौं सहयोग समिति, २०६३) पृ. २९ ।

२.३ नुवाकोटका ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय स्थलहरू

२.३.१ ऐतिहासिक स्थलहरू

नुवाकोट जिल्लामा थुप्रै ऐतिहासिक स्थलहरू छन् । ती ऐतिहासिक स्थलहरूमध्ये नुवाकोटको साततले दरबार प्रमुख मानिन्छ । वि. सं. १८०१ म नुवाकोट विजय गरेपछि पृथ्वीनारायण शाहले वि. सं. १८१९ मा निर्माण गरेको नुवाकोट दरबार राजनैतिक र ऐतिहासिक दृष्टिकोणबाट मात्र होइन पर्यटकीय दृष्टिले पनि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । सुरुमा यो दरबार नौतले भए पनि वि. सं. १९९० को भूकम्प पछि साततले भएको छ । त्यसैले यसलाई हाल साततले दरबार नै भनिन्छ । त्यस्तै सेरादरबारलाई पनि ऐतिहासिक दरबारका रूपमा लिइन्छ । यीबाहेक नुवाकोटको भूमिमा भएका ऐतिहासिक युद्धका किल्लाहरू र त्यसका भग्नावशेषहरू पनि भेट्न सकिन्छ ।

२.३.२ धार्मिक र पर्यटकीय स्थलहरू

नुवाकोट जिल्लामा धार्मिक र पर्यटकीय स्थलहरू पनि थुप्रै छन् । धार्मिक स्थलहरूमा नुवाकोटको भैरवीदेवी मन्दिर, देविघाटको जालपादेवी मन्दिर, दुष्पेश्वर महादेव, पञ्चकन्या राममन्दिर, उत्तरगया (बेत्रावती), सुगतपुर विहार, बाराही मन्दिर, वासुकी, भैरमकोटको बाघभैरव, जलेश्वरी, बागवत्सल महादेव, शिवालय, भुमेठाकुर महादेव, कपिलेश्वर महादेव आदि धार्मिक मठ मन्दिरहरू रहेका छन् ।

नुवाकोटमा धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक स्थलहरू पर्याप्त भएकाले महत्त्वपूर्ण रूपमा रहेको छ । नुवाकोट दरबार क्षेत्र, ककनी, देवीघाट, उत्तरगया (बेत्रावती), सागरकुण्ड, बोल्देही ताल, दुष्पेश्वरी आदि ठाँउहरू पर्यटकीय दृष्टिले अत्यन्त महत्त्वपूर्ण मानिन्छ ।

२.४ नुवाकोट जिल्लाको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा शैक्षिक परिचय

२.४.१ सामाजिक अवस्था

जनजीवनका हिसाबले नुवाकोट जिल्ला कृषिमा आधारित जिल्ला हो । अधिकांश बासिन्दाहरूको जीविकाको प्रमुख आय श्रोत कृषि नै हो । यहाँका बासिन्दाहरूमध्ये ७१.६९% कृषि पेसा र २८.३१% गैरकृषि पेसामा आवद्ध छन् ।^{१२} प्रमुख पेसाका रूपमा कृषिलाई अँगाले पनि कृषिको अलावा केही मानिसहरू सरकारी सेवा र व्यापार व्यवसायमा पनि लागेका छन् । गाँउमा प्रशस्त जग्गा जमिनको अभावले यहाँका मानिसहरू देशभित्रकै प्रमुख सहरहरू तथा भारतका

१२. केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, जिल्ला : एक चिनारी, (काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, असार २०६१)
पृ. २८ ।

विभिन्न पेसामा लागेर जीविका चलाइरहेका छन् । नुवाकोट जिल्लाका शिक्षित बेरोजगारहरू पनि जिल्लाबाहिर गई विभिन्न पेसाहरूमा संलग्न छन् । यस जिल्लामा अधिकतम मानिसहरू निम्न वर्गीय आर्थिक स्तरका छन् । यस जिल्लाको सालाखाला प्रतिव्यक्ति वार्षिक आय रु. १०५२० १- रहेको छ ।^{१३} राजधानी काठमाडौंसँग जोडिएको र अरु पहाडी क्षेत्रहरूको तुलनामा यस जिल्ला केही सुविधाजनक देखिए तापनि शिक्षा, रोजगार र जनजीविकाका क्षेत्रमा पछि परेको छ ।

२.४.२ धार्मिक सांस्कृतिक अवस्था

नुवाकोट जिल्लामा हिन्दू, बौद्ध, इसाई, मुस्लिम आदि धर्म मान्ने मान्छेहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ हिन्दुधर्मावलम्बीको आधिपत्य रहेको छ । हिन्दूधर्म मान्ने मानिसहरू धेरै भएकोले धार्मिक क्रियाकलापहरू पनि अधिकतर रूपमा हिन्दूधर्म-परम्पराअनुसार चलेको देखिन्छ । हिन्दूधर्मसँग सम्बन्धित धेरै मठ, मन्दिर र धार्मिकस्थलहरू छन् तापनि इसाईको चर्चहरू र मुस्लिमहरूका मस्जिदहरू पनि छन् । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको गुम्बा, विहार आदि पनि पर्याप्त भेटिन्छन् । धार्मिक विविधता भए पनि धार्मिक सहिष्णुता यहाँको संस्कृति नै बन्दै आएको छ । जातीय विविधता यस जिल्लाको अर्को पहिचान हो । विशेषतः तामाङ जातिको बाहुल्य रहेको नुवाकोट जिल्लामा ब्राह्मण, क्षेत्री, नेवार, राई, मगर, गुरुङ, दनुवार, लिम्बू, माभी, कुमाल, मुसलमानआदि जातजाति बसोबास गर्दछन् । दलित भनिने दमाई, कामी, सार्कीहरू पनि यहाँ बासोबास गर्दछन् । बलामी जाति र भाषा यस जिल्लाको अर्को विशेषता हो । यस जिल्लामा तामाङ ३७.९४%, ब्राह्मण २१.७१%, क्षेत्री १३.८१%, नेवार ७.८१%, राई ३.१२%, मगर २.३२%, र अन्य १३.२३%, जातजातिहरूको बसोबास गर्दछन् ।^{१४}

धार्मिक चाडपर्वहरूमा हिन्दूहरूले वर्षभरि पर्ने विभिन्न पूजा अनुष्ठानहरू नियमित रूपमा गरेको देखिन्छ, तर दशैं र तिहार प्रमुख रूपमा रहन्छन् भने बुद्धधर्मावलम्बीहरूले प्रमुख पर्वका रूपमा वैशाख पूर्णिमालाई लिने गर्दछन् । त्यसैगरी इसाईधर्मावलम्बीहरूको प्रमुख पर्वको रूपमा क्रिश्चमस रहेको देखिन्छ । यस जिल्लाभित्र हुने कतिपय सांस्कृतिक चाडपर्वहरूमा सिन्दूरे जात्रा, लाखेनाच, गाईजात्रा, राम जानकी विवाह जात्रा, वैशाख पूर्णिमाजात्रा, देवीजात्रा, विवाह-पञ्चमी, एकादशी जात्रा, माघे सङ्क्रान्ति जात्रा, सद्बीउ जात्रा, लाखे जात्रा, दुप्चेश्वर मेला, घाटु नाच, गोरुजात्रा आदि । प्रत्येक जाति, धर्म र सम्प्रदायका मानिसहरूका आ-आपनै किसिमका जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारहरू रहेका जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारहरू रहेका देखिन्छन् । यस जिल्लामा ६१.३१ले हिन्दूधर्म ३७.९३ % ले बौद्ध धर्म, ०.५१ % ले किराँत धर्म, ०.१३ % ले मुस्लिम धर्म,

१३. नुवाकोट जिल्ला विकास समिति, नुवाकोट जिल्ला एक भ्रमण, (नुवाकोट : जिल्ला विकास समिति, सूचना अनुसन्धान तथा प्रकाशन एकाइ, २०५८)

१४. ऐजन् ।

०.०४ % ले क्रिश्चियन धर्म र ०.०७ % ले अन्य धर्म मान्दछन् ।^{१५} हिन्दू धर्मभित्र रहेको वर्णव्यवस्थाका कारण माथिल्लो भनिने जातले कथित तल्ला जातिप्रति गरिने भेदभावको अवशेष अझै नुवाकोट जिल्लामा देखिन्छ । कथित दलितहरूभित्रै पनि ठूला-साना जातिको धारणा र व्यवहार देखिन्छ ।

२.४.३ शैक्षिक अवस्था

नुवाकोट जिल्लाको शैक्षिक विकासलाई हेर्ने हो भने राणशासनको उत्तरार्द्धतिर आँउदा वि. सं. १९८८ सालमा राणाप्रधानमन्त्री श्री ३ भीमशमशेरको पालामा भाषा पाठशाला त्रिशूली र नुवाकोटमा खोलिएको पाइन्छ ।^{१६} यसरी प्रारम्भ भएको शैक्षिक गतिविधि हाल तीव्र रूपमा अगाडि बढे पनि नुवाकोटको शैक्षिक अवस्था सन्तोषजनक देखिदैन । हाल यस जिल्लामा कूल साक्षरता ५१.४१%, महिला ४०.७ % र पुरुष ६२.४ % रहेको छ ।^{१७} जिल्लाका ग्रामीण भेगका विभिन्न ठाउँहरूमा साक्षरता बढाउने लक्ष्यका साथ जि. शि.का. तथा विभिन्न गैरसरकारी सङ्घसंस्थाहरूले अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम निरन्तर सञ्चालन गरिरहेका देखिन्छन् ।

त्यसैगरी यस जिल्लामा रहेका कूल ४९४ विद्यालयहरूमध्ये ४६८ सरकारी विद्यालयहरू छन् र बाँकी २६ ओटा निजी/संस्थागत विद्यालयहरू छन् ।^{१८} यीमध्ये ७३ मा. वि., ४८ ओटा नि. मा. वि. र ३७३ प्रा. वि. रहेका छन् । नुवाकोट जिल्लामा वि. सं. २०४२ सालमा नुवाकोट आदर्श मानविकी क्याम्पस स्थापना भएको र हालसम्म स्नातक तहसम्म अध्यापन गरिने क्याम्पसको सङ्ख्या तीन रहेको छ; एकमा स्नातकोत्तर अध्यापन सुरु भएको छ । त्यस्तै ११ ओटा उच्च माध्यमिक विद्यालयहरू सञ्चालित छन् । मुस्लिम धर्मावलम्बीहरूको धार्मिक विद्यालयको रूपमा चिनिने मदरसा पनि सञ्चालनमा छन् । जिल्लाका विभिन्न भागमा बालविकास केन्द्रहरू पनि सञ्चालनमा रहेका छन् ।

२.५ नुवाकोट जिल्लाको आर्थिक राजनीतिक परिचय

२.५.१ आर्थिक अवस्था र विकास गतिविधि

१५. केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, जिल्ला : एक चिनारी, (काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, असार २०६१) पृ. २८ ।

१६. ठाकुर पुडासैनी, “नुवाकोटको शैक्षिक भूलक”, नुवाकोट, (काठमाडौं: प्रथम नुवाकोट महोत्सव काठमाडौं सहयोग समिति २०६३) पृ. ८५ ।

१७. केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, जिल्ला : एक चिनारी, (काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, असार २०६१) पृ. २८ ।

१८. ठाकुर पुडासैनी, “नुवाकोटको शैक्षिक भूलक”, नुवाकोट, (काठमाडौं: प्रथम नुवाकोट महोत्सव काठमाडौं सहयोग समिति २०६३) पृ. ८६ ।

नुवाकोट जिल्लाका अधिकांश बासिन्दाहरू कृषिमा आधारित छन् । केही मानिसहरू कृषि बाहेक सरकारी सेवा र व्यापार व्यवसायमा पनि लागेका छन् । युवाहरू वैदेशिक रोजगारमा पनि पर्याप्त लागेका देखिन्छन् । गाउँघरमा अशिक्षित र अर्धशिक्षित जसको आफ्नो जग्गा-जमीन छँदै छैन वा नाम मात्रको छ, उनीहरू स्थानीय रूपमै ज्यालादारी गर्दै जीविका चलाइरहेका देखिन्छन् । यो जिल्ला पहाडी जिल्ला भएकाले सबै गाँउहरूमा यातायातको राम्रो व्यवस्था छैन । काठमाडौँबाट भण्डै ७० कि. मी. को पक्की बाटा त्रिशूलीसम्म र विदुर नगरपालिकाभित्र केही सडकहरू पक्की छन् भने अन्य अधिकांश जिल्लाभित्रका ग्रामीण सडकहरू कच्ची हिउँदे सडक देखिन्छन् । यस जिल्लाभित्र जम्मा सडकको लम्बाई २३८ कि. मि. छ ।^{१९} जिल्लाको केन्द्र मानिने त्रिशूलीबाट जिल्लाका विभिन्न ठाउँमा जाने स्थानीय यातायातहरू प्रायः हिउँदमा मात्र चल्दछन् । जिल्ला भित्रको ३७ गा. वि. स. र एक नगरपालिकामा सडकको पहुँच रहेको छ ।^{२०} यहाँ दुईओटा विद्युत गृह सञ्चालित छ । २१.१ मेघावाटको त्रिशूली जलविद्युत केन्द्र र १४.१ मेघावाटको देवीघाट जलविद्युत केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी १४ ओटा लघु जलविद्युत केन्द्रहरू छन् र विद्युतीकरण भएको छ ।^{२१} यसरी जिल्लामै लगभग ३५ मेघावाट विद्युत उत्पादन हुँदा पनि जिल्लाभरी नै विद्युतीकरण हुन सकेको छैन । यस जिल्लामा आर्थिक दृष्टिले सक्रिय जनसंख्या ६३.५९% छ यसमा पुरुष ६९.६५% र महिला ५७.६८% छन् ।^{२२} ७०% भन्दा बढी मानिसहरू कृषि पेसामा निर्भर देखिन्छन् । प्रमुख वालीको रूपमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, आलु आदि उत्पादन हुन्छन् । त्यसैगरी बाँकी मानिसहरूले अन्य पेसा अँगालेको देखिन्छ । यस जिल्लाभित्र ठूला उद्योगको सङ्ख्या ९ रहे पनि त्यसमा रोजगारीको सङ्ख्या भने केवल १११ जना रहेका छन् ।^{२३} जिल्लाभित्र विभिन्न किसिमका सहकारी संस्थाहरू क्रियाशील छन् । सञ्चारका क्षेत्रमा टेलिफोन सेवा र जिल्लाभरिमा ६४ ओटा हुलाक सेवा रहेका छन् ।^{२४} यस जिल्लामा दैनिक साप्ताहिक र मासिक पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशन हुन्छन् । विभिन्न प्रकाशन गृहका साथै ३ ओटा चलचित्र भवन रहेका छन् । यस जिल्लामा ४ ओटा पक्की पुल र २० ओटा भोलुङ्गे पुल रहेका

१९. केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, जिल्ला : एक चिनारी, (काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, असार २०६१) पृ. २८ ।

२०. नुवाकोट जिल्ला विकास समिति, नुवाकोट जिल्ला एक झलक, (नुवाकोट : जिल्ला विकास समिति, सूचना अनुसन्धान तथा प्रकाशन इकाई, २०५८)

२१. ऐजन् ।

२२. केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, जिल्ला : एक चिनारी, (काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, असार २०६१) पृ. २८ ।

२३. ऐजन्, पृ. २८ ।

२४. ऐजन्, पृ. २८ ।

छन् ।^{२५} अझै पनि साना-ठूला खोला-नदीहरूमा पुलको आवश्यकता रहेको छ । कतिपय ठाँउमा प्रस्तावित भएका पनि छन् ।

२.५.२ राजनीतिक गतिविधि

नेपालको अन्य जिल्लाहरू भन्दा नुवाकोट जिल्ला पनि राजनीतिक गतिविधिमा सक्रिय नै देखिन्छ । यस जिल्लामा विभिन्न राजनीतिक दलहरू क्रियाशील देखिन्छन् । यस जिल्लामा ३ ओटा संसदीय निर्वाचन क्षेत्र तथा १३ ओटा इलाकाहरूमा विभाजन गरिएको छ ।^{२६} हाल नेपाली काँग्रेस, ने. क. पा. एमाले, ने. क. पा. माओवादी, ने. म.कि. पा., संयुक्त वाममोर्चा, जनशक्ति आदि राजनीतिक दलहरू यस जिल्लामा क्रियाशील देखिन्छन् । यी क्रियाशील राजनीतिक दलहरूको भातृ सङ्गठन र युवा सङ्गठनहरूको गतिविधि भइरहेको देखिन्छ । स्नातकोत्तरसम्म अध्यापन हुने आदर्श बहुमुखी क्याम्पसमा पनि विद्यार्थीहरूको राजनीतिक गतिविधि देखिन्छ । हाल यस जिल्लाबाट अन्तरिम विधायिका संसदमा विधायकहरूको सङ्ख्या ५ रहेको छ ।

२.६ नुवाकोट जिल्लाका अन्य केही विशेषताहरू

नुवाकोट जिल्ला प्राकृतिक रूपले रमणीय ठाउँ हो । प्राकृतिक, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक सम्पदाले धनी जिल्लाको रूपमा यसलाई हेरिन्छ । हरिया पाखा पखेरा डाँडाकाँडा, नागबेलीआकारका नदीनाला, समथर फाँट तथा टारहरू विभिन्न आकारका ताल तथा भरना आदिले यस ठाउँलाई मनोरम बनाएका छन् ।

पर्यटकीय दृष्टिले पनि नुवाकोट जिल्ला महत्पूर्ण मानिन्छ । करिब ६५६० फिट उचाइमा रहेको पर्यटकीय क्षेत्र ककनी यसै जिल्लामा पर्दछ । यहाँ आन्तरिक र बाह्य पर्यटकहरू अवलोकन तथा भ्रमण गर्दछन् । ककनीबाट काठमाडौँ उपत्यका लगायत रसुवा र नुवाकोटको अधिकांश भू-भाग देखिन्छ । यहाँबाट खुला आकाश भएको समयमा गणेश हिमाल र लाडटाड हिमाल प्रष्टसँग देखिन्छ । सूर्यास्तको रमणीय दृष्य पनि देखिने ककनीमा स्वच्छ, सफा हावापानीका साथै पर्यटकहरूलाई बस्न आवश्यक होटलहरू पनि सञ्चालनमा छन् ।

यस जिल्लाको ऐतिहासिक र पुरातात्विक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण ठाउँ नुवाकोट दरबार क्षेत्र हो । यो ठाउँ मल्लकालीन समयमा यस क्षेत्रको राजधानी भएको बुझिन्छ । पृथ्वीनारायण शाहको लामो समयसम्मको बसाइले पनि नुवाकोट दरबार क्षेत्रलाई विशेष रूपले हेरिन्छ । यहाँ मल्लकालीन शैलीका दरबारहरू छन् । दरबार क्षेत्रमा असन, ईन्द्रचोक, ब्रम्हटोल, टुडिखेल जस्ता

२५. ऐजन्, पृ. २८ ।

२६. नुवाकोट जिल्ला विकास समिति, **नुवाकोट जिल्ला एक भ्रमण**, (नुवाकोट : जिल्ला विकास समिति, सूचना अनुसन्धान तथा प्रकाशन एकाइ, २०५८)

स्थानहरूका साथै भैरव र तलेजुका मन्दिरहरू पनि छन् । साततले दरवार अगाडि रङ्गमहल, गादघर आदि छन् । ऐतिहासिक एवं पुरातात्विक विषयमा रुचि राख्ने जो कोहीलाई पनि यस ठाउँले आकर्षित गर्न सक्छ ।

देवीघाट यस जिल्लाको अर्को ऐतिहासिक धार्मिक स्थल हो । यही ठाउँमा वि सं १८३१ माघेसङ्क्रान्ति दशमी तिथिका दिन पृथ्वीनारायण शाहको देहान्त भएको थियो ।^{२७} त्रिशूली नदी र तादीको संगमस्थल देवीघाटमा जालपादेवीको मन्दिर छ । धार्मिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिने यहाँ विभिन्न समयमा मेला लाग्ने गर्छ ।

यहाँको त्रिशूली बजारलाई ऐतिहासिक बजारको रूपमा लिने गरिन्छ । सिद्धार्थ राजमार्ग बन्नुपूर्व नेपालको राजधानी काठमाडौँदेखि नुवाकोट हुँदै धादिङ, गोर्खा, तनहुँ, कास्की स्याङ्जा हुँदै जुम्लासम्मको पैदलबाटो यसै त्रिशूली बजार हुँदै अगाडि बढेको पाइन्छ । त्रिशूलीबजारमाथि रहेको बागबगैँचालाई हालसम्म पनि पुरानो बगैँचाको रूपमा लिने गरिन्छ । यसप्रकार नेपालको पश्चिमी भागमा प्रवेश गर्ने पुरानो प्रवेशद्वारको रूपमा रहेको नुवाकोट जिल्ला पुरानो राजनीतिक विभाजनअनुसार पश्चिम १ नम्बर क्षेत्रअन्तर्गत पर्ने जिल्ला हो । ऐतिहासिक, प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदाले भरिएको महत्त्वपूर्ण स्थानको रूपमा नुवाकोट जिल्लालाई हेर्न सकिन्छ ।

२.७ निष्कर्ष

नुवाकोट जिल्ला राजधानी काठमाडौँसँग जोडिएको पहाडी जिल्ला हो । यो जिल्ला विविध जातजातिहरूको बसोबासको थलो हो । सांस्कृतिक, भाषिक, जातीय, धार्मिक विविधता यहाँको विशेषता हो । यो जिल्ला ऐतिहासिक महत्त्वको जिल्ला पनि हो ।

२७. रामराज लोहनी, “नेपालको इतिहासमा नुवाकोट प्राचीनकालदेखि एकीकरणसम्म”, नुवाकोट, (काठमाडौँ: प्रथम नुवाकोट महोत्सव काठमाडौँ सहयोग समिति २०६३) पृ. ५१ ।

नेपाली साहित्यको इतिहास र नुवाकोट जिल्लाको लोकसाहित्यिक परम्परा

३.१ नेपाली साहित्यको इतिहास

३.१.१ नेपाली साहित्यको कालविभाजन

कवि भानुभक्त आचार्यको जीवनवृत्तलाई समेटेर मोतीराम भट्टले कवि भानुभक्ताचार्यको **जीवनचरित्र** (सं.१९४८) लेखेर नेपाली साहित्यको इतिहास लेखनको पृष्ठभूमिको प्रारम्भ गरे । यसर्थ नेपाली साहित्यको इतिहास लेखनको पृष्ठभूमि बनाउने कार्यमा प्रथम श्रेय मोतीराम भट्टलाई दिनुपर्छ ।^{२८} मोतीराम भट्टको 'कवि भानुभक्ताचार्यको जीवनचरित्र' (सं.१९४८) ले नेपाली साहित्यको समग्र अध्ययन गर्न नसकेको भए तापनि तत्कालीन नेपाली साहित्यका प्रमुख प्रतिभाको जीवनीलाई सार्वजनिक गरेको छ । वि. सं. १९६९ मा शम्भुप्रसाद ढुङ्ग्यालले **आदिकवि भानुभक्ताचार्यको जीवनचरित्र** लेखेका छन् । यो नेपाली साहित्यको इतिहास लेखनको पृष्ठभूमि निर्माणमा अर्को थप कार्य हो । यसै परम्परालाई निरन्तरता दिने क्रममा वि. सं. १९८९ मा दिनानाथ सापकोटाले रघुनाथ भट्ट रचित **रामायण सुन्दरकाण्ड** सम्पादन गरेर भानुभक्तको मूल्याङ्कनमा नवीन दृष्टिकोण प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।^{२९} ब्रह्मशमशेर ज.व.रा.ले वि. सं. १९९५ मा **कवि भानुभक्त** लेखेर भानुभक्तपूर्व र समकालीन कविहरूको उल्लेख गरेका छन् । त्यस्तै वि. सं. १९९५ मा नै नरदेव पाण्डेले **मोतीराम भट्टको सचित्र जीवनचरित्र** लेखेर साहित्येतिहास लेखनको पृष्ठभूमि निर्माणमा थप योगदान पुऱ्याएका छन् । यसैक्रममा सूर्यविक्रम ज्ञवालीले वि. सं. १९९७ मा सम्पादन गरेका **भानुभक्त स्मारकग्रन्थ** इतिहास लेखनको स्रोत सामग्रीका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । वि. सं. २००१ को शारदामा प्रकाशित 'टाक्सिएको नेपाली कविता' शीर्षकको रामकृष्ण शर्माको लेखमा आधुनिक कविहरूमा पण्डित लेखनाथको स्थान बहुते उच्च छ भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

वि. सं. २००३ सालमा प्रकाशित बावुराम आचार्यको **पुराना कवि र कविता** साहित्येतिहासका दृष्टिकोणले अपेक्षाकृत उल्लेखनीय कृति हो ।^{३०} उनको यस कृतिमा पुरानो समय (आरम्भदेखि सं १९६० सम्म) र नयाँ समय (वि. सं. १९६० पछिको समय) भनी पहिलो पटक नेपाली साहित्यलाई दुई खण्डमा कालविभाजन गरिएको पाइन्छ । यसै सन्दर्भमा ईश्वर बरालद्वारा सम्पादित '**भ्यालबाट**' (२००६), **हिमालचुली** (२०१२) र **सयपत्री** (२०१३) जस्ता कृतिहरूमा

१. दयाराम श्रेष्ठ, **साहित्यको इतिहास: सिद्धान्त र सन्दर्भ**, द्वि. सं. (काठमाडौं: त्रिकोण प्रकाशन, २०६१),

पृ. ६९ ।

२. ऐजन्, पृ. ७० ।

३. ऐजन्, पृ. ३० ।

कमलः नेपाली कथा, कविता र निबन्धको ऐतिहासिक अनुसन्धानको प्रस्तुति पाइन्छ । कमल दीक्षितको **यस्तो पनि** (सं.२०१४) कृति नेपाली साहित्यको इतिहास लेखन कार्यमा महत्त्वपूर्ण सामग्री बनेको देखिन्छ ।

वि. सं.२०१७ मा प्रकाशनमा आएको यज्ञराज सत्यालको **नेपाली साहित्यको भूमिका** कृतिमा नेपाली साहित्यको इतिहासलाई त्रिकालिक विभाजनको अवधारणाअनुरूप विभाजन गरेको पाइन्छ । कालविभाजन कालक्रम, जीवनी र मूल्य निर्णय समेत समावेश भएको नेपाली साहित्यको भूमिका योजनाबद्ध ढङ्गले तयार पारिएको पुस्तक हो ।^{३१} यस कृतिले नेपाली साहित्येतिहास लेखन कार्यको सुरुवात गरेको ठानिन्छ । तर साहित्यिक काल विभाजनको मुख्य आधार कवितालाई मात्र मान्नु अवैधानिक ठहर्दछ । **हाम्रो साहित्य र साहित्यकारहरू** (सं.२०१८) मा लेखकद्वय डिल्लीराम तिमिल्सिना र माधव भण्डारीले नेपाली साहित्यको काल विभाजनमा आंशिक मौलिकता दिन खोजेको देखिन्छ । यसमा लेखकद्वयले प्रारम्भिककाल (सुवानन्ददासदेखि रघुनाथसम्म), उत्थानकाल (भानुभक्तदेखि), विकासकाल (मोतीरामको समयदेखि) र आधुनिककाल (शारदा पत्रिका र कविशिरोमणि लेखनाथ पौड्यालको समयदेखि आजसम्म) गरी माध्यमिककाललाई उत्थानकाल र विकासकाल दुई भागमा विभाजन गरेको देखिन्छ । त्यस्तै शारदा पत्रिका र कविशिरोमणि लेखनाथ पौड्यालको समयदेखि आजसम्म आधुनिककाल भनी उल्लेख भएकोमा वि.सं. १९९१ मा शारदा प्रकाशित हुन्छ भने लेखनाथ वि. सं. १९६०/७० को दशकमा देखा पर्दछन् । तसर्थ कहिलेदेखि आधुनिककाल भन्न खोजिएको हो स्पष्ट देखिदैन ।

नेपाली साहित्यको इतिहासलाई बालकृष्ण पोखरेलले **राष्ट्रभाषा**(सं.२०२२) मा प्रारम्भिककाल (सं१३७८-१८००), उत्थानकाल(सं१८००-१९४०) र विकासकाल(सं१९४० उप्रान्त) भनी त्रिकालिक विभाजनलाई संसोधन गरी वि. सं. २०२३ साल माघ ८ गतेको गोरखापत्रमा प्रकाशित लेख 'नेपाली साहित्यमा कालविभाजन' मा प्राचीनकाल, माध्यमिककाल र आधुनिककाल गरी यी स्थूल विभाजनलाई सूक्ष्म तहमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।^{३२} त्रिकालिक विभाजन गरिएको वैज्ञानिक विश्लेषण गरिएको उक्त लेखमा नेपाली साहित्यमा जुन समयदेखि धारागत सृजनकार्य सुरु भएको पाइन्छ त्यस युगलाई माध्यमिक युग र मोतीरामभट्टलाई आधुनिक स्रष्टाका रूपमा उभ्याएका छन् । ईश्वर बरालले प्राथमिक काल(सं१८३३-१९४०), माध्यमिककाल(सं१९४१-१९८५) र पञ्चायतकाल(सं२०१८ देखि वर्तमान) गरी पाँच चरणमा नेपाली साहित्यको काल

४. ऐजन्, पृ७३ ।

५. ऐजन्, पृ. ९० ।

विभाजन गरेका छन् ।^{३३} यस कालविभाजनमा बालकृष्ण समको मुटुको व्यथा नाटकलाई आधुनिककालको द्वारको रूपमा लिएको देखिन्छ ।

यसै क्रममा वि. सं. २०२२ सालमा 'देशव्यापी नेपाली साहित्य सेमिनार' रामपुरमा सम्पन्न हुँदा त्यस सेमिनारले नेपाली साहित्यको कालविभाजनलाई त्रिकालिक विभाजनको महत्त्वपूर्ण आधारहरू अगाडि सारेको पाइन्छ । सं २०२७मा प्रकाशित तानासर्माको नेपाली साहित्यको इतिहास कृतिमा कालविभाजनलाई मौलिक रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।

ताना शर्माको नेपाली साहित्यको इतिहास (सं२०२७) मा भानुभक्तपूर्व युग -प्रारम्भदेखि १८७१), भानुभक्त युग(सं१८७२-१९३९), मोतीराम युग(सं१९४०-१९७६) क्रान्तिपूर्व युग (सं१९७७-२००७) र क्रान्तिउत्तर युग (सं२००७-आजसम्म) भनी स्रष्टा र समय दुवैलाई केन्द्र मानेर काल विभाजन गरेको पाइन्छ । त्यस्तै वि. सं.२०२८ सालमा नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठानले आयोजना गरेको नेपाली साहित्यको कालविभाजन विषयक गोष्ठीमा विभिन्न वक्ताहरूले आ-आफ्ना मतहरू प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यसै गोष्ठीमा माधव घिमिरे, वासुदेव त्रिपाठी र रत्नध्वज जोशी त्रिकालिक आवधारणाको पक्षमा र बालकृष्ण सम र सूर्यविक्रम ज्ञवालीको मत भने पाँच कालको अवधारणाका पक्षमा देखिन्छ । यसपछि वि. सं. २०२९ सालमा नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठानले सञ्चालन गरेको नेपाली साहित्यको इतिहास लेखन परियोजनाको लागि प्राचीनकाल, प्राथमिककाल, माध्यमिककाल र आधुनिककाल गरी चार कालको विभाजन गरिएको पाइन्छ ।^{३४} नेपाली साहित्यको काल विभाजनकै क्रममा बालचन्द्र शर्माले पाँच चरणमा , केशवप्रसाद उपाध्यायले ६ चरणमा भानुभक्त पोखरेलले तीन चरणमा र विभिन्न उपचरणहरूमा र घनश्याम नेपालले सात चरणमा काल विभाजन गरेको देखिन्छ । यसरी नेपाली साहित्यको कालविभाजनमा विभिन्न साहित्येतिहासकारहरूले आ-आफ्नै तरिकाले मौलिकपन दिन खोजेका र कम्तिमा तीन र बढीमा सात चरणसम्मको कालविभाजन गरेका छन् ।

यसरी नेपाली साहित्यको कालविभाजनमा प्रशस्तै मतमतान्तर देखिन्छ । नेपाली साहित्यको विभिन्न विधाहरूले एकै समयमा नभई भिन्न-भिन्न समयमा आफ्नो विधागत स्वरूप धारण गर्नाले काल विभाजनमा मतमतान्तर भएको देखिन्छ । कालविभाजन यादृच्छिक हुने र प्राक्कल्पनामा आधारित हुने भएकाले मतभिन्नताहरू हुनु स्वाभाविकै कुरो हो ।^{३५} नेपाली साहित्यको कालविभाजनको सम्बन्धमा प्राथमिक र माध्यमिककालको विभाजनमा धेरै विवाद रहेको देखिन्छ तर आधुनिककाल कहिले कसबाट भयो भन्ने सम्बन्धमा भने ठूलो विवाद देखिन्छ ।

६. ऐजन्, पृ ९२ ।

७. ऐजन्, पृ १० ।

८. ऐजन्, पृ ११२ ।

धेरैजसो समालोचक वा साहित्यकारहरूको नेपाली साहित्यमा कविता लेखनाथ पौड्यालबाट, नाटक बालकृष्ण समबाट र आख्यान तथा निबन्ध शारदाको प्रकाशनबाट आधुनिकताको सूत्रपात भएको भन्ने मत देखिन्छ । केही समालोचकहरूले लेखनाथलाई माध्यमिककालीन कवि मान्दै आधुनिक कविका रूपमा देवकोटा, सम र रिमाल आदिबाट आधुनिकताको प्रवर्तन भएको भन्ने विवादयुक्त मतहरू पनि देखिन्छ । अतः भिन्न-भिन्न विधाहरू भिन्न-भिन्न समयबाट आधुनिकताभिन्न प्रवेश गरेका भए पनि त्रिभुवन विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रमानुसार आधुनिकताको प्रारम्भ विन्दु वि. सं. १९७५ लाई नै मानेर नेपाली साहित्यको कालविभाजन निम्नानुसार गर्न सकिने देखिन्छ:

क) प्राथमिककाल: प्रारम्भदेखि सं १९४० सम्म ।

ख) माध्यमिककाल: सं १९४१ देखि १९७४ सम्म ।

ग) आधुनिककाल: सं १९७५ देखि वर्तमानसम्म ।

३.१.१.१ प्राथमिककाल

नेपाली भाषामा साहित्यको विविध विधाहरूमध्ये कविता विधा नै सर्वप्रथम जन्मिएको देखिन्छ । अर्थात् कविता नै नेपाली साहित्यको जेठो काव्यविधा हो ।^{३६} पृथ्वीनारायण शाहले नेपालको एकीकरणमा देखाएको वीरताको प्रशंसा गरी लेखिएका स्तुतिपरक वीररसपूर्ण कविताहरू नै नेपाली साहित्यको प्राथमिककालको प्रारम्भिक रचना मानिन्छ । तसर्थ नेपाली साहित्यको प्राथमिककाल नेपाल एकीकरण अभियानको सुरुवातदेखि सुगौली सन्धि(सं १८७३) सम्म युद्धकालीन समयमा वीररसप्रधान कविता बढी रचिएको पाइन्छ । सुवानन्ददास, शक्तिवल्लभ अर्ज्याल, सुन्दरानन्द वाँडा, उदयानन्द अर्ज्याल, राधावल्लभ अर्ज्याल, रामभद्र पाध्या, गुमानी पन्त आदि यस कालका वीररसप्रधान कविता लेखने वीरधाराका कविहरू हुन् । त्यस्तै साहित्यको गद्य विधामा शक्तिवल्लभ अर्ज्यालको **महाभारत विराटपर्व** (सं १८२७) आख्यानात्मक कृतिलाई उल्लेखनीय मानिन्छ । प्राथमिककालीन पद्य साहित्यम वीरधारा पछि भक्तिधाराको स्थान महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । भक्तिधाराअन्तर्गत पनि रामभक्तिधारा कृष्णभक्तिधारा र निर्गुण भक्तिधारा देखिन्छन् । रामभक्तिधाराका लोकप्रिय केन्द्रीय कवि भानुभक्त आचार्य हुन् । यसै धाराका अर्का कवि रघुनाथ पोखर्याल हुन् । त्यस्तै कृष्णभक्तिधाराका प्रमुख कविहरूमा विद्यारण्यकेशरी, वसन्त शर्मा, इदिरस, हीनव्याकरणी विद्यापति, यदुनाथ पोखर्याल, वीरशाली पन्त र पतञ्जलि गजुच्याल रहेका छन् ।

प्राथमिककालकै उत्तरार्द्धमा देखापरेका निर्गुण भक्तिधाराका प्रमुख कविहरूमा ज्ञानदिलदास, अखण्डदिलदास, श्यामदिलदास, अभयानन्द आदि पर्दछन् ।

९. दयाराम श्रेष्ठ र मोहनराज शर्मा, नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास, छै. सं., (ललितपुर: साभा प्रकाशन २०५९), पृ. २० ।

अतः नेपाली साहित्यको प्रथमिककाललाई हेर्दा मूलतः पूर्वाद्धमा वीररसपूर्ण पद्यसाहित्य देखापरेको छ भने भक्तिधाराअन्तर्गत सगुण भक्तिधारा र निर्गुण भक्तिधारा देखापरेका छन् । सगुण भक्तिधाराअन्तर्गत रामभक्तिधारा र कृष्णभक्तिधाराका सिर्जनामा भक्तिभाव र ईश्वरको साकार रूपको वर्णन गरिएको छ । त्यस्तै निर्गुणभक्तिधाराका साहित्यमा इश्वरको निराकार रूपको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसरी नेपाली साहित्यको प्राथमिककालीन पद्यसाहित्यमा उपर्यक्त विविध धारा-उपधाराहरू देखिए पनि गद्य रचनामा भने कुनै खास धाराको विकास हुन सकेको देखिदैन । प्राथमिककालीन गद्य सर्जकहरूमा शक्तिवल्लभ अर्ज्याल, पृथ्वीनारायण शाह, भानुदत्त, रामभद्र पाध्या रेग्मी, सन्दरानन्द बाँडा आदिलाई प्रमुख मानिन्छ । यस कालको प्रमुख मौलिक गद्य रचना का रूपमा पृथ्वीनारायण शाहको **दिव्योपदेश** लाई लिइन्छ । यस कालका अधिकांश गद्य सर्जकहरूका सिर्जनाहरू संस्कृतबाट अनूदित गरिएका र विधागत संरचना स्पष्ट नभएका पाइन्छन् ।

प्राथमिककालका कविहरूमध्ये विद्यारण्यकेशरी अर्ज्याल (वि. सं. १८६३-१९१२) र रामकुमार शर्मा नुवाकोट जिल्लाका साहित्यकार हुन् ।

३.१.१.२ माध्यमिककाल

मोतीराम भट्टको उदयकाल वि. सं. १९४१ लाई नेपाली साहित्यको माध्यमिककालको प्रारम्भविन्दु मानिन्छ । वि. सं. १९४१-१९७४ का बीचको साढे तीन दशकको समयावधि नेपाली कविताको माध्यमिककाल हो ।^{३७} नेपाली कविताको माध्यमिककाललाई नै समग्र नेपाली साहित्यको माध्यमिककाल मान्न सकिन्छ । तर नेपाली नाटकको आधुनिककाल बालकृष्ण समको **‘मुटुको व्यथा’** (सं१९८६) बाट, नेपाली कथाको आधुनिककाल गुरुप्रसाद मैनालीको **‘नासो’** बाट र नेपाली उपन्यास र निबन्धको आधुनिककाल पनि वि. सं. १९९० को दशकको पूर्वाद्धबाट प्रारम्भ भएको मानिने हुँदा नेपाली साहित्यको कालविभाजन विवादरहित देखिदैन ।

नेपाली साहित्यको माध्यमिककालीन मुख्य प्रवृत्ति कविताको श्रृङ्गारिकता हो । वि. सं. १९४१ मा मोतीराम भट्टबाट प्रारम्भ भएको माध्यमिककालीन श्रृङ्गारिक प्रवृत्ति **सूक्तिसिन्धु** (सं१९७६)को प्रकाशनले उत्कर्षमा पुऱ्याएको देखिन्छ । तत्कालिन जहानिया राणाशासकहरूको भोगवादी प्रवृत्ति र विलासीपनाले श्रृङ्गारिकधारा मौलाउने अवसर पाएको देखिन्छ । यद्यपि यस कालखण्डमा आंशिक रूपमा नैतिक र मानवतावादी रचनाको पनि प्रारम्भ भएको पाइन्छ । नेपाली साहित्यको यस माध्यमिककालीन कालखण्डमा प्रकाशनयुग सुरु भई पत्रपत्रिकाको प्रकाशनको प्रारम्भसमेत भएको देखिन्छ । यस कालमा गद्य र पद्य दुवै विधाको विकास भइसकेको देखिन्छ ।

१०. वासुदेव त्रिपाठी र अन्य (सम्पा.), **नेपाली कविता**-भाग ४, चौ. सं., (ललितपुर: साभा प्रकाशन, २०६०), पृ १०८ ।

प्राथमिककालीन रचनाहरूबाटै विजाङ्कुर भएको श्रृङ्गारिक प्रवृत्तिलाई भक्तिभावबाट पूर्णतः छुटाई यसलाई नै प्रमुख प्रवृत्ति बनाएर राणाहरूको मनोदशाको विरेचन गर्न यस कालखण्ड उद्यत भएको देखिन्छ । यसकालमा श्रृङ्गारिक भावमा कविता रच्ने कविहरूमा मोतीराम भट्ट, लक्ष्मीदत्त पन्त, शम्भुप्रसाद ढुङ्गेल, राजिवलोचन जोशी, शिखरनाथ सुवेदी, गोपीनाथ लोहनी, सोमनाथ सिग्देल, नरेन्द्रनाथ रिमाल, तीर्थराज पाण्डे, लेखनाथ पौड्याल आदि प्रमुख रहेका पाइन्छन् । यस कालका केन्द्रीय प्रतिभा भने मोतीराम भट्ट नै हुन् । वि.सं. १९७४ पछि लेखनाथ पौड्याल, सोमनाथ सिग्देल आदि कविहरू मानवतावादी जीवनदृष्टिका साथ आधुनिकतातर्फ प्रवेश गरे पनि यस कालखण्डमा भने उनीहरू पनि श्रृङ्गारिक भेलसँगै अगाडि बढेका देखिन्छन् ।

नेपाली साहित्यको माध्यमिककालमा पद्य साहित्यले स्पष्ट विधागत स्वरूप प्राप्त गर्दै जति विकास भयो गद्य साहित्यले पनि विधागत स्वरूप प्राप्त गर्दै विकसित भएको देखिन्छ । यस कालका गद्य साहित्यका स्रष्टाहरूमा सदाशिव शर्मा, गिरीशवल्लभ जोशी, रामप्रसाद सत्याल, पहलमानसिंह स्वाँर, राममणि आ. दी., विज्ञानविलाश, नरदेव पाण्डे, शम्भुप्रसाद ढुङ्गेल आदि प्रमुख देखिन्छन् । यस कालका अधिकांश गद्य रचनाहरूमा जासुसी, तिलस्मी तथा ऐयारी छन् । आंशिक रूपमा सामाजिक विषयवस्तु र नेपाली परिवेशसमेत भएका केही रचनाहरू पनि देखिन्छन् । यस कालमा साहित्यका आधुनिक विधाहरूमध्ये नाटक विधा पनि विकास भएको देखिन्छ । मोतीराम भट्ट, लेखनाथ पौड्याल, केदारशमशेर थापा, रामप्रसाद सत्याल आदिलाई महत्त्वपूर्ण योगदान दिने नाटककारका रूपमा लिइन्छ । यस कालका अधिकांश नाटकहरू संस्कृतबाट अनूदित र केही मौलिक रूपमा पनि रचिएका छन् । अतः माध्यमिककालीन नेपाली कवितामा विधागत स्वरूपको प्रारम्भ, सामाजिक विषयको प्रवेश, मानक भाषा प्रयोगको अनुसरण मुख्य उपलब्धिहरूको रूपमा देखिन्छन् भने आख्यान साहित्यमा काल्पनिक, रहस्यात्मक, रोमाञ्चक र तिलस्मीप्रवृत्ति का सिर्जनाहरू पाइन्छन् । यस कालमा निबन्ध र समालोचनात्मक लेख-रचनाको परम्परा पनि प्रारम्भ भएको देखिन्छ । यही माध्यमिककालीन पृष्ठभूमिमा नेपाली साहित्यको आधुनिककाल उभिएको छ । माध्यमिककालीन स्रष्टा नरेन्द्रनाथ रिमाल नुवाकोट जिल्लाका हुन् ।

३.१.१.३ आधुनिककाल

नेपाली साहित्यमा आधुनिकताको सुरुवात विधागत रूपमा फरक-फरक समयमा भएको देखिन्छ । यसले गर्दा साहित्य इतिहासकारहरू बीच मतैक्य हुन सकिरहेको पाइन्छ । कवितामा आधुनिकताको प्रवेश वि. सं. १९७५ मा भएको मानिन्छ । सूक्तिसिन्धुको प्रकाशनलाई माध्यमिककालीन श्रृङ्गारिक धाराको उत्कर्ष मान्दै त्यसपछिको लेखनाथ पौड्यालको उपस्थितिलाई नेपाली कविताको आधुनिककाल मान्ने गरिएको पाइन्छ तर एक मत भने देखिन्छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालयको निर्धारित पाठ्यक्रममा पनि कविताकै आधारमा नेपाली साहित्यको

माध्यमिककालको सीमा सूक्तिसिन्धुलाई मानेर निर्धारण गरिएको देखिन्छ । नेपाली साहित्यको नाटक विधामा आधुनिकताको प्रारम्भ बालकृष्ण समको **मुटुको व्यथा** (सं. १९८६) बाट भएको मानिन्छ । त्यसैगरी नेपाली उपन्यासमा आधुनिकताको प्रारम्भ रुद्रराज पाण्डेको **रूपमती** (सं १९९१) बाट र नेपाली कथामा आधुनिकताको सुरुवात गुरुप्रसाद मैनालीको कथा नासो (सं १९९२) बाट भएको मानिन्छ । साहित्यको कविता, नाटक, उपन्यास, कथा, निबन्ध विधाहरूमा फरक-फरक समयमा आधुनिकताले प्रवेश पाएको भए पनि समग्र साहित्यकै जेठो पुरानो विधा कवितालाई आधार मानी लेखनाथको दरिलो उपस्थिति (सं १९७५) बाट नै नेपाली साहित्यको आधुनिककाल प्रारम्भ भएको मान्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

अतः नेपाली साहित्यको आधुनिककालमा भएका कविता, कथा, उपन्यास, निबन्ध, नाटक र समालोचना विधाका विकासक्रमलाई संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) कविता

नेपाली कविताको आधुनिककाल लेखनाथ पौड्यालको दरिलो उपस्थिति (सं १९७५) बाट भएको मानिन्छ । माध्यमिककालीन श्रृङ्गारिक कवितासङ्ग्रह **सूक्तिसिन्धु** (स. १९७४) पछि नेपाली कविताको आधुनिककाल थालियो जुन हालसम्म पनि गतिशील देखिन्छ ।^{३५} आधुनिक नेपाली कविताको विकासक्रममा परिष्कारवादी धारा, स्वच्छन्दतावादी धारा, प्रयोगवादी धारा र समसामयिक धारा देखापर्दछन् ।

अ) **परिष्कारवादी धारा (सं १९७५-१९९०)**: नेपाली भाषाको लेख्य-व्याकरणको अनुशासनलाई अँगाली पूर्वीय काव्यमान्यताका मानक शिखरतर्फ फर्की परिष्कारवादी काव्यधारा अधि बढेको हो ।^{३९} यस धाराका शक्तिशाली प्रवर्तकका रूपमा कवि लेखनाथ पौड्याललाई लिइन्छ । नेपाली साहित्यको आधुनिककालको प्रारम्भ गर्ने परिष्कारवादी काव्यधाराका अन्य प्रतिभाहरूमा कवि धरणीधर कोइराला, महानन्द सापकोटा, भवानीप्रसाद खतिवडा आदिलाई प्रमुख मानिन्छ ।

आ) **स्वच्छन्दतावादी धारा (सं १९९१-२०१६)**: नेपाली साहित्यको कविता विधामा स्वच्छन्दतावादी धारा लिएर प्रवेश गर्ने कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा हुन् । स्वच्छन्दतावादी धाराका कवितामा कल्पनाको उडान, भावुकपनको प्रचुरता, राष्ट्रप्रेम, प्रकृतिप्रतिको अनुराग मानवतावादी भावना, नारीवादी चिन्तन, विकृतिप्रति व्यङ्ग्य र आक्रोश, क्रान्तिकारी र विद्रोही चेत र स्वतः स्फूर्त भाषाशैली पाइन्छ । यस कालमा प्रशस्त महाकाव्यको रचना भएको पाइन्छ ।

११. ऐजन्, पृ. ११३ ।

१२. ऐजन्, पृ. ११४ ।

स्वच्छन्दतावादी काव्यधाराभिन्नै प्रगतिवादी स्वर ध्वनित भएका कविताहरू पनि प्रशस्त रचना भएको पाइन्छ । देवकोटाको उत्तरार्द्ध खण्डमा रचित कविताहरूले स्वच्छन्दतावादी-प्रगतिवादी धाराको प्रतिनिधित्व गर्दछन् । गोपालप्रसाद रिमाल, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, भूपि शेरचन, युद्धप्रसाद मिश्र, केदारमान व्यथित आदि यस धाराका प्रमुख कविहरू हुन् । वि. सं. २०१६ पछि पनि यस धारामा कविता लेख्ने कविहरूमा हरिभक्त कटुवाल, कञ्चन पुडासैनी, कालीप्रसाद रिजाल, क्षेत्रप्रताप अधिकारी आदि पर्दछन् ।

इ) प्रयोगवादी धारा (सं २०१७-२०३५): राजनीतिक परिवर्तनका कारण स्वच्छन्द अभिव्यक्तिका लागि अवरोध सिर्जना भएपछि सर्जकहरूले कविता रचनामा विविध किसिमका प्रयोग गरिएको देखिन्छ । वि. सं. २०१७ मा कवि मोहन कोइरालाको प्रयोगधर्मी कविता 'घाइते युग' रूपरेखा पत्रिकामा प्रकाशित भएपछि आधुनिक नेपाली कवितामा प्रयोगवादी धाराको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । यस धारामा प्रतीकवादी, अतिथथार्थवादी र विसङ्गतिवादी अवचेतन लेखन र अमूर्त लेखनका विश्रुद्धखलाको समष्टिप्रभावमा कविता अर्थिनुपर्ने अवस्था देखिन्छ ।^{४०} यसै धारामा आयामेली लेखनको प्रारम्भ हुनुका साथै विभिन्न किसिमका प्रयोगहरू गरी कविता रचना गरेको पाइन्छ । यस धाराका प्रमुख स्रष्टाहरूमा मोहन कोइराला, द्वारिका श्रेष्ठ, उपेन्द्र श्रेष्ठ, जगदीशशमशेर राणा, ईश्वरबल्लभ, वैरागी काँइला, मदन रेग्मी, बानिरा गिरी आदि देखिन्छन् । यसै धाराअन्तर्गतका कालमा राल्फा, अमलेख, बुटपालिस, अस्वीकृत जमात आदि आन्दोलनका नाममा विविध प्रयोग भएको पाइन्छ, यस धाराका कवितामा अमूर्तता, बौद्धिकता, दुर्बोध्यता र प्रतीकात्मकता पाइनुका साथै जीवनका निस्सारता, कुण्ठा, विकृति, विसङ्गति आदि जस्ता कुराहरूको पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

ई) समसामयिक धारा (सं २०३६ देखि वर्तमानसम्म): वि. सं. २०३६ सालमा भएको जनमत सङ्ग्रहको घोषणापछि हालसम्मको अवधिलाई नेपाली साहित्यमा समसामयिक धाराको रूपमा लिइन्छ । यस धारामा पनि तरलवादी आन्दोलन, संरक्षण कविता, हाइकु तथा ताङ्गा, विलयनवाद, रङ्गवादी आन्दोलन आदिका रूपमा नयाँ-नयाँ प्रयोगहरू हुँदै आइरहेको छ । यस धाराका कविताहरूमा नवीन भाषाशैली र बिम्बप्रतीकहरूको प्रयोग पाइन्छ । यस धाराका कविताहरू बद्ध छन्दभन्दा मुक्त छन्दमा बढि रचिएको देखिन्छ । यस धाराका प्रमुख कविहरूमा मिनबहादुर विष्ट, विनोद अश्रुमाली, विजय बजिमय, तोया गुरुङ, दिनेश अधिकारी, अनिता तुलाधर, विमल कोइराला, विश्वमोहन श्रेष्ठ, अशेष मल्ल, प्रमोद प्रधान, नवराज कार्की, किशोर पहाडी, गगन विरही, सरुभक्त, हेमन्त श्रेष्ठ, शिव अधिकारी, गोविन्द वर्तमान, श्यामल, राजव, विनय रावल, रामप्रसाद ज्ञवाली, श्रवण मुकारुड, श्रीहरि फुँयाल, आर. एम. डङ्गेल, मणि लोहनी

१३. ऐजन्, पृ. १२७ ।

आदि छन् । श्रीहरि फुँयाल, आर. एम. डङ्गेल, मणि लोहनी आदि नुवाकोट जिल्लाका युवा श्रष्टा हुन् ।

ख) कथा

वि.सं.१९९२ मा शारदा साहित्यिक पत्रिकामा गुरुप्रसाद मैनालीको 'नासो कथा प्रकाशित भएपछि नेपाली कथा विधामा आधुनिकताको प्रारम्भ भएर वर्तमान अवस्थासम्म आइपुग्दा सामाजिक यथार्थवाद, मनोविज्ञानवाद, प्रगतिवाद र नवचेतनावाद गरी आधुनिकताका चार धाराहरू प्रमुख रूपमा देखिन आउँछन् ।^{४१}

अ) सामाजिक यथार्थवाद:- समाजको यथार्थ चित्रण सामाजिक यथार्थवादी कथामा गरिएको हुन्छ । नेपाली कथाको इतिहासमा आधुनिक कालको प्रवर्तन सामाजिक यथार्थवादबाट भएको मानिन्छ । गुरुप्रसाद मैनाली सामाजिक यथार्थवादका प्रवर्तक भएकाले उनलाई नेपाली साहित्यका प्रथम आधुनिक कथाकार मानिन्छ ।^{४२} गुरुप्रसाद मैनालीको 'नासो' (सं १९९२) कथा सामाजिक विषयवस्तुमा रहेको तर आदर्शोन्मुख यथार्थवादी कथा मानिन्छ । सामाजिक विकृति र विसङ्गतिको कारण खोतल्दै जीवनको दुःखद् स्थितिलाई व्यङ्ग्य गर्नुका साथै नारीजातिका त्रासदीय अवस्था तथा मानिसको स्वार्थपूर्ण व्यवहार सामाजिक यथार्थवादी धाराका कथाहरूमा पाइन्छ । यस धाराका प्रमुख कथाकारहरूमा पुष्कर शमशेर, बालकृष्ण सम, इन्द्र सुन्दास, पूर्णदास श्रेष्ठ, हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, रूपनारायण सिंह, शिवकुमार राई शङ्कर कोइराला, दौलतविक्रम विष्ट, लीलबहादुर क्षेत्री, माया ठकुरी आदि देखिन्छन् ।

आ) मनोविज्ञानवाद:- मानिसका मनका गुढरहस्यहरू अथवा बालमनका सूक्ष्म चित्रण मनोवैज्ञानिक कथाहरूमा गरिएको पाइन्छ । आधुनिक नेपाली कथालाई सघन रूप दिने र सशक्तिकरण गर्ने काम मनोविज्ञानवादले गरेको देखिन्छ । आधुनिक नेपाली कथा परम्परामा विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको 'चन्द्रवदन' (सं १९९२) बाटै कथामा मनोविज्ञानवादको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । यस धाराका आधुनिक नेपाली कथाकारहरूले मनोवैज्ञानिक यथार्थको उद्घाटन गर्ने क्रममा यौनलाई गहिराईबाट पर्यवेक्षण गरेका छन् ।^{४३} यस धारामा कथा रचना गर्नेहरूमा कोइराला लगायत भवानी भिक्षु, तारिणीप्रसाद कोइराला, गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले', विजय मल्ल, प्रेमा शाह, देवकुमारी थापा आदि प्रमुख रहेका छन् ।

१४ दयाराम श्रेष्ठ (सम्पा.), नेपाली कथा भाग ४, दो. सं., (ललितपुर: साभा प्रकाशन २०६०), पृ. २६ ।

१५. ऐजन्, पृ. २६ ।

१६. ऐजन्, पृ. २७ ।

इ) **प्रगतिवाद:-** नेपाली कथाको आधुनिकताको सुरुवातसँगै शोषकवर्गको अन्याय र अत्याचारबाट पिडित निम्नवर्गका पीडा, गरिबबाट उब्जेका जटिल मानवीय समस्या जस्ता विषयलाई टिपेर कथा लेख्ने काम भए पनि २००७ सालपछि मात्र यसले व्यापकता पाएको देखिन्छ । रमेश विकलको कथा 'गरिब (सं २००६) ले यसको दरिलो आधारभूमि खडा गरेको पाइन्छ । यसपछि जनयुग, जनविकास, जनसाहित्य, साहित्य जस्ता पत्रपत्रिका र प्रगतिशील लेखक संघ जस्ता संघ-संस्थाहरू सहयोगीका रूपमा देखिन्छन् । यस धाराका प्रमुख कथाकारहरूमा रमेश विकल, डि. पी. अधिकारी, पारिजात, भवानी घिमिरे, यज्ञप्रसाद सर्वहारा, जगदीश नेपालीका साथै ऋषिराज बराल, राजव, खगेन्द्र संग्रौला, इस्माली, विजय चालिसे, नारायण ढकाल, हृदयचन्द्रसिंह प्रधान आदि रहेका देखिन्छन् ।

ई) **नवचेतनावाद:-** आधुनिक नेपाली कथा परम्परामा वि. सं. २०२० को दशकको प्रारम्भमै नवचेतनावाद प्रारम्भ भएको देखिन्छ । यसै दशकमा परम्पराविरोधी साहित्यिक आन्दोलनहरू भए जसले नयाँ परम्परा स्थापनामा जोड दिई नयाँ आयाममा नेपाली कथाहरूको स्वरूप र मान्यतासमेत फेर्नमा सहयोग गरेको देखिन्छ ।

अकथा वा कथाहीन कथा, नयाँ भाषिक अभिव्यक्ति, विश्वजनीन स्वभाव जस्ता कुराहरू यस धाराका कथाका विशेषता देखिन्छन् । नवचेतनावादी धारा विसङ्गतिवाद, निस्सारतावाद वा अस्तित्ववादको खुला सीमाभित्र बाँधिएको देखिन्छ ।^{४४} यस धाराका कथाकारहरूमा परशु प्रधान, ध्रुवचन्द्र गौतम, पारिजात, शैलेन्द्र साकार, भाउपन्थी, ध्रुव सापकोटा, विनयकुमार कसजु, पद्मावतीसिंह, विश्वम्भर चञ्चल, भागीरथी श्रेष्ठ, मोहनराज शर्मा, सन्तोष भट्टराई, सनत रेग्मी, कविताराम, मञ्जु काँचुली, अशेष मल्ल, गोपाल पराजुली, किशोर पहाडी, गोविन्द गिरी 'प्ररणा' महेश प्रसाई, मधुवन पौडेल मुख्य रहेका देखिन्छन् ।

ग) **उपन्यास:-** नेपाली साहित्यको माध्यमिककालीन ऐयारी, तिलस्मी खालका आख्यानकै पृष्ठभूमिमा वि. सं. १९९१ सालमा रुद्रराज पाण्डेको **रूपमती** उपन्यास आएको देखिन्छ । उपन्यासकार पाण्डेको उपन्यास **रूपमती** बाट नै नेपाली उपन्यास परम्परामा आधुनिकताको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । वि. सं. १९९१ देखि वर्तमान समयसम्म आइपुग्दा नेपाली उपन्यास विधाले विभिन्न मोडहरू पार गरेको देखिन्छ ।

अ) **आदर्शोन्मुख यथार्थवादी:-** रुद्रराज पाण्डेको **रूपमती** (सं.१९९१) उपन्यास प्रकाशित भएपछि आदर्शोन्मुख यथार्थवादी धाराको सुरुवात भएको देखिन्छ । सामाजिक यथार्थलाई प्रस्तुत गरी आदर्शको उद्देश्य राखिएको हुन्छ । यस धाराका उपन्यासकारहरूमा रुद्रराज पाण्डे, विष्णुचरण श्रेष्ठ र काशीबहादुर श्रेष्ठ प्रमुख रूपमा देखिन्छन् ।

आ) स्वच्छन्दतावादी धारा:- रूपनारायण सिंहको भ्रमर (सं.१९९३) उपन्यास प्रकाशित भएपछि आधुनिक नेपाली उपन्यासमा स्वच्छन्दतावादी धाराले प्रवेश पाएको देखिन्छ । अतिशय भावुकता, प्रेम र सौन्दर्यमा निर्लिप्तता, आदर्शप्रधानता, पात्रहरूले अद्भुत संयोग, कल्पनाप्रवलता अलङ्कृत भाषा आदि स्वच्छन्दतावादी धाराका उपन्यासका मुख्य विशेषता मानिन्छ । यस धाराका मुख्य उपन्यासकारहरूमा रूपनारायण सिंह, शिवकुमार राई, हिरण्य भोजपुरे, अछ्याराई 'रसिक' आदि प्रमुख रूपमा रहेका देखिन्छन् ।

इ) सामाजिक यथार्थवादी धारा:- लैनसिंह वाङ्देलको मुलुकबाहिर उपन्यास वि. सं. २००४ सालमा प्रकाशित भएपछि आधुनिक आधुनिक नेपाली उपन्यासमा सामाजिक यथार्थवादी धारा प्रारम्भ भएको मानिन्छ । कथ्यभाषाको प्रयोग, निम्न वर्गीय पात्रका पीडा र समाज तथा जीवनको समकालीन चित्रणमा जोड दिनु यस धाराको विशेषता देखिन्छ । यस धाराका उपन्यासकारहरू लैनसिंह वाङ्देल, शङ्कर कोइराला, केशवराज पिँडाली र ध.च. गोतामे आदि प्रमुख रूपमा देखिन्छन् ।

ई) प्रगतिवादी धारा:- हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको स्वास्थ्यमान्छे उपन्यास वि.सं. २०११ सालमा प्रकाशित भएपछि नेपाली उपन्यास साहित्यमा प्रगतिवादी धाराको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । मार्क्सवादी द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी चिन्तनलाई आधार मानेर शोषणको विरुद्ध सङ्घर्ष गरी निम्नवर्गको उत्थानको चाहना प्रगतिवादी धाराका उपन्यासमा पाइन्छ । यस धाराका प्रमुख उपन्यासकारहरूमा हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, शंकर कोइराला, डि.पी. अधिकारी, इस्माली, खगेन्द्र सङ्गौला आदि देखिन्छन् ।

उ) मनोविश्लेषणवादी धारा:- गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले'को पल्लो घरको भ्याल उपन्यास वि.सं. २०१६मा प्रकाशित भएपछि आधुनिक नेपाली उपन्यासमा मनोविश्लेषणवादी धाराको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । यस धाराका प्रमुख उपन्यासकारहरूमा गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले', विजय मल्ल, विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, तारिणीप्रसाद कोइराला र भवानी भिक्षु देखिन आउँछन् ।

ऊ) प्रयोगवादी धारा:- वि.सं. २०२० साल पश्चात राजनीतिक सङ्कुचनले गर्दा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता कुण्ठित भएपछि आधुनिक नेपाली उपन्यास फाँटमा विभिन्न प्रयोगहरू भएका देखिन्छन् । आयामेली, अस्तित्ववादी, विसङ्गतिवादी, अतिथार्थवादी, स्वप्नलेखन, लीलालेखन जस्ता विविध प्रयोगहरू यसै अवधिमा भएको पाइन्छ । यस धाराका प्रमुख उपन्यासकारहरूमा ध्रुवचन्द्र गौतम, मोहनराज शर्मा, सरुभक्त, इन्द्रबहादुर राई, पारिजात, पीटर जे. कार्थक, ऋषिराज बराल, वानीरा गिरी, कविताराम, बेञ्जु शर्मा र नारायण ढकाल आदि प्रमुख रूपमा देखिन्छन् ।

अतः नेपाली उपन्यास विधाले माध्यमिककालीन तिलस्मी, ऐयारी प्रवृत्तिलाई त्यागेको मात्र नभएर आधुनिकतासँगै प्रवेश भएका विविध प्रवृत्तिहरूलाई समेत वि.सं. २०२० पछि देखापरेका प्रयोगहरूले त्यागेको देखिन्छ । हाल विश्वसाहित्यमा देखापरेका विभिन्न वाद र मान्यतालाई स्वीकार गर्दै आधुनिक नेपाली उपन्यासलाई आधुनिक कालका महाकाव्यको रूपमा लिन सकिने आधार प्रदान गरेको देखिन्छ ।

घ) निबन्ध

नेपाली साहित्यको निबन्ध विधाले पनि कविता, कथा र उपन्यास आदि विधाहरूले आधुनिकतामा प्रवेश संगै आफूलाई प्रवेश गराएको देखिन्छ । हाल आत्मराग रञ्जित शैली र गद्यात्मक अभिव्यक्तिमा स्वतन्त्र रूपमा कुनै वस्तु विशेषको प्रस्तुति गर्ने साहित्यिक विधाको रूपमा निबन्धलाई लिइन्छ ।^{४५} प्राचीन नेपाली वाङ्मयग्रन्थ र मध्यकालीन प्रबन्ध रचनाहरूको पृष्ठभूमिमा नेपाली साहित्यको गद्य लेखनको प्रारम्भ भएको देखिन्छ ।

प्राथमिक र माध्यमिक कालका अनूदित रूपान्तरित र मौलिक गद्य रचनाहरूकै धरातलमा विधागत सचेतताका साथ आधुनिक नेपाली निबन्धको सुरुवात भएको देखिन्छ । लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको आषाढको पन्ध्र निबन्ध वि.सं. १९९३ मा प्रकाशित भएपछि सो निबन्धले देवकोटामा रहेको निजात्मक सौन्दर्य चेतनालाई पहिलोपल्ट उद्घाटन गरेको देखिन्छ ।^{४६} त्यसैले देवकोटालाई आधुनिक नेपाली निबन्धका प्रारम्भकर्ता मानिन्छ ।

नेपाली निबन्धको आधुनिककाललाई पनि प्रवृत्ति, वाद आदिको आधारमा विभिन्न विद्वानहरूले विभिन्न चरण वा मोडहरूमा विभाजन गरेको देखिन्छ- अ) पहिलो चरण (वि.सं. १९९३ देखि २००३ सम्म), आ) दोस्रो चरण (वि.सं. २००४ देखि २०३५ सम्म) र इ) तेस्रो चरण (वि.सं. २०३६ देखि वर्तमान सम्म) ।^{४७}

अ) पहिलो चरण (वि.सं. १९९३ देखि २००३ सम्म):- यस चरणको नेतृत्वकर्ता निबन्धकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा मानिन्छन् । देवकोटा र बालकृष्ण सम बाहेक सूर्यविक्रम ज्ञवाली, रामकृष्ण शर्मा, पारसमणि प्रधान, रूपनारायण सिंह, बोधविक्रम अधिकारी, बाबुराम आचार्य आदि यस चरणका प्रमुख निबन्धकार मानिन्छन् ।

आ) दोस्रो चरण (वि.सं. २००४ देखि २०३५ सम्म):- यस चरणको निबन्धकारहरूका मुख्य प्रवृत्ति निजात्मक एवं बौद्धिक चिन्तधारा तथा वैचारिक प्रबल क्रान्तिकारी आलोचनात्मक

१८. राजेन्द्र सुवेदी, स्रष्टा-सृष्टि : द्रष्टा-दृष्टि, ते.सं., (ललितपुर : साभा प्रकाशन, २०५८), पृ. ७ ।

१९. राजेन्द्र सुवेदी, स्नातकोत्तर नेपाली निबन्ध भाग ३, ते.सं., (काठमाडौं : पाठ्य सामग्री पसल घण्टाघर २०५६), पृ. १६ ।

२०. ऐजन, पृ १६-१७ ।

यथार्थवादी देखिन्छ । यस चरणका प्रमुख निबन्धकारहरू शङ्कर लामिछाने, श्यामप्रसाद शर्मा, भैरव अर्याल, तारानाथ शर्मा, वासुदेव त्रिपाठी, रमेश विकाल, पारिजात, चूडामणि रेग्मी, बल्लभमणि दाहाल, नगेन्द्र शर्मा, वासुदेव लुईटेल, मोदनाथ प्रश्रित कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान आदि देखिन्छन् ।

इ) **तेस्रो चरण (वि.सं. २०३६ देखि वर्तमान सम्म):-** यस चरणको निबन्धले विश्वजनीन नवीन विचारलाई ग्रहण गर्दै सामाजिक तथा राजनैतिक विकृति र विकृतिको आलोचना, नारी हक अधिकारको खोजि सामाजिक रूपमा पछि परेका जाति संस्कृतिहरूको चासो तथा श्रमको सम्मान जस्ता विषयको उठान गरेको पाइन्छ । यस चरणका प्रमुख निबन्धकारहरूमा कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, खगेन्द्र सङ्गौला, राजेन्द्र सुवेदी, विमल निभा, माधवप्रसाद पोखरेल, युवराज नयाँघरे, कृष्णहरि बराल, श्रीधर खनाल, नेत्र एटम, मोहनराज शर्मा, राजव, निर्मोही व्यास, मञ्जुल आर.एम. डङ्गेल, शारदारमण नेपाल, प्रकाश सिलवाल आदि रहेका देखिन्छन् । यी मध्ये आर.एम. डङ्गेल, शारदारमण नेपाल, प्रकाश सिलवाल नुवाकोटका स्रष्टा हुन् । अतः आधुनिक नेपाली निबन्धका विभिन्न चरणमा आत्मपरक, वस्तुपरक, प्रगतिवादी, हास्यव्यङ्ग्य, यात्रा संस्मरणात्मक आदि धारागत प्रवृत्तिहरू पनि देखिन्छन् ।

ड) नाटक

माध्यमिककालका अधिकांश नाटकहरू अनूदित र आदर्शवादी - नीतिवादी देखिन्छन् । रोमाञ्चकारी, श्रृङ्गारिक तथा मनोरञ्जनप्रधान माध्यमिककालीन नाटकहरूको पृष्ठभूमिमा आधुनिक नेपाली नाटकको उदय भएको देखिन्छ । नेपाली नाटकलाई आधुनिकता प्रदान गर्ने काम मौलिकता र सामाजिकताले गरेको मानिन्छ ।

नेपाली सामाजिक भावभूमिका साथ आएको बालकृष्ण समको **मुटुको व्यथा** (वि.सं. १९८६) नाटकलाई आधुनिक नेपाली नाटकको प्रारम्भविन्दु मानिने हुँदा नाटककार बालकृष्ण सम नै प्रथम नेपाली आधुनिक नाटककार मानिन्छन् । भीमनिधि तिवारी, गोपालप्रसाद रिमाल, विजय मल्ल, गोविन्द बहादुर मल्ल 'गोठाले', मोहनराज शर्मा, ध्रुवचन्द्र गौतम, वासु शशी, मनबहादुर मुखिया, अशेष मल्ल, गोपाल पराजुली, सरुभक्त, शिव अधिकारी आदि प्रमुख आधुनिक नेपाली नाटककारका रूपमा चिनिन्छन् । आधुनिक नेपाली नाटकलाई विभिन्न धाराहरूमा समाहित गरेर अध्ययन गरिएको पाइन्छ ।

अ) **परिष्कारवादी धारा:** नाटककार बालकृष्ण सम र भीमनिधि तिवारीद्वारा नेतृत्व गरिएको नाट्य धारालाई आधुनिक नेपाली नाटकको परिष्कारवादी धाराको रूपमा चिनिन्छ ।

आ) **यथार्थवादी धारा:** गोपालप्रसाद रिमालको **मसान** (सं.२००३) नाटक प्रकाशन भएपछि आधुनिक नेपाली नाटकको विकासक्रममा यथार्थवादी नाटकको प्रारम्भ भएको देखिन्छ ।

गोपालप्रसाद रिमाल, हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका एकाङ्की तथा बहुअङ्की नाटकहरूले यस धाराको प्रतिनिधित्व गरेको मानिन्छ ।

इ) प्रकृतवादी धारा: आधुनिक नेपाली नाट्यक्षेत्रमा गोविन्द बहादुर मल्ल 'गोठाले' बाट प्रकृतवादी नाट्यधाराको प्रारम्भ भएको देखिन्छ । गोठालेका भुसको आगो (सं. २०१३), च्यालिएको पर्दा (सं. २०१६) जस्ता नाटकहरू प्रकृतवादी धाराका मानिन्छन् ।

ई) मनोवैज्ञानिक धारा: नाटककार विजय मल्लको नाटक कोही किन बर्बाद होस् (सं. २०१३) बाट आधुनिक नेपाली नाटकमा मनोवैज्ञानिक धाराको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । यस धाराका अन्य नाटककारहरूमा बासु शशी, मनबहादुर मुखिया, लीलबहादुर क्षेत्री आदि पर्दछन् ।

उ) विसङ्गतिवादी/अस्तित्वादी नाट्यधारा: ध्रुवचन्द्र गौतम, मोहनराज शर्मा र सरुभक्तको आगमनसँगै आधुनिक नेपाली नाटकमा विसङ्गतिवादी अस्तित्वादी नाट्यधाराको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । ध्रुवचन्द्र गौतमका 'त्यो एउटा कुरा, भष्मासुरको नलीहाड' तथा मोहनराज शर्माका जेमन्त, यातनामा छटपटाएकाहरू, बैकुण्ठ एक्सप्रेस, यमा आदि नाटकहरू यस धाराका मानिन्छन् ।

ऊ) समसामयिक नाट्यधारा: अशेष मल्लको तुँवालोले ढाकेको बस्ती, सडकदेखि सडकसम्म, हामी वसन्त खोजिरहेछौं आदि नाटकहरूबाट आधुनिक नेपाली नाटकको समसामयिक धाराको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । यस धाराका अन्य नाटककारहरूमा गोपाल पराजुली, शिव अधिकारी, अविनाश श्रेष्ठ, क्षितिज थापा मगर आदि प्रमुख मानिन्छन् । यी मध्ये क्षितिज थापामगर नुवाकोट जिल्लाका स्रष्टा हुन् ।

च) समालोचना

नेपाली समालोचना मोतीराम भट्टबाट प्रारम्भ भएर शम्भुप्रसाद ढुङ्ग्याल, दीनानाथ सापकोटा, नरदेव पाण्डे हुँदै वर्तमान अवस्था सम्म आउँदा विभिन्न प्रकारका समालोचनाहरू देखिँदै आएका छन् ।

अ) सैद्धान्तिक समालोचना: साहित्य सिद्धान्तमा आधारित शास्त्रीय किसिमको समालोचनालाई नै सैद्धान्तिक समालोचना मानिन्छ । नेपाली साहित्यमा सैद्धान्तिक समालोचकहरूमा कुलचन्द्र गौतम, यदुनाथ खनाल, सोमनाथ सिग्दाल, केशवप्रसाद उपाध्याय, मोहनसिंहमांशु थापा, हेमाङ्गराज अधिकारी आदि प्रमुख देखिन्छन् ।

आ) प्रभाववादी समालोचना: कुनै पनि कृति पढ्दा समालोचकका मनमा पर्ने प्रभावका आधारमा गरिने समालोचना पद्धति नै प्रभाववादी समालोचना भएको हुँदा यो आत्मपरक र वैयक्तिक भएको प्रकारको देखिन्छ । यस धाराका नेपाली समालोचकहरूमा सूर्यविक्रम ज्ञवाली,

रामकृष्ण शर्मा, ताना शर्मा, घटराज भट्टराई, घनश्याम कँडेल, हरिभक्त नेउपाने, वासुदेव त्रिपाठी आदि प्रमुख देखिन्छन् ।

इ) प्रगतिवादी समालोचना: मार्क्सवादी दृष्टिकोणमा आधारित भएर गरिने समालोचनात्मक पद्धति नै प्रगतिवादी समालोचना हो । नेपाली समालोचनामा प्रगतिवादी समालोचना पद्धतिलाई अँगाल्ने समालोचकहरूमा हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, डि.पी.अधिकारी, गोविन्द भट्ट, ऋषिराज बराल, हीरामणि शर्मा, देवीप्रसाद गौतम, चूडामणि रेग्मी, सुधा त्रिपाठी, निनु चापागाई आदि प्रमुख मानिन्छन् ।

ई) वस्तुवादी समालोचना: यस प्रकारका नेपाली समालोचकहरूमा मोहनराज शर्मा, इन्द्रबहादुर राई, अभि सुवेदी, घनश्याम नेपाल आदि प्रमुख देखिन्छन् । भाषालाई केन्द्र विन्दुमा राखेर कृतिमा पाइने भाषिक तथ्याङ्कका आधारमा विश्लेषण गरिने समालोचनलाई नै वस्तुवादी समालोचना मानिन्छ ।

यस बाहेक नेपाली समालोचना क्षेत्रमा निर्णयात्मक समालोचना, मनोवैज्ञानिक समालोचना, ऐतिहासिक समालोचना पद्धति पनि प्रचलनमा देखिन्छन् । नेपाली साहित्यको यस विधामा भरतजङ्ग उप्रेती, श्रीहरि फुयाँल जस्ता समालोचकहरू नुवाकोट जिल्लाका स्रष्टाहरू हुन् ।

३.२ नुवाकोट जिल्लाको लोकसाहित्यिक परम्परा

परम्परादेखि नै लोकजीवनमा चलदै आएका गीत गाथा, कथा, उखान, नाटक आदि लोकसाहित्यका विधाहरू हुन् । समाजमा परम्परादेखि हस्तान्तरित हुँदै आएको अभिव्यक्तिलाई कुनै पनि समाजको लोकसाहित्य मान्न सकिन्छ ।^{४८} लोकसाहित्यका विविध विधाहरूमध्ये केही व्यक्तिगत रूपमा प्रकट हुन्छन् भने केही विधाहरू सामूहिक रूपमा अभिव्यक्त हुन्छ । लोकसाहित्यमा लोकजीवनको सहज र सरल अभिव्यक्ति पाइन्छ । लोकसाहित्य मौखिक परम्परामा आधारित हुन्छन् ।

नुवाकोट जिल्लामा पनि परम्परागत संस्कृतिका रूपमा रहेका थुप्रै लोक सम्पत्तिहरू लोकसाहित्यका रूपमा रहेका छन् । नुवाकोट जिल्ला विविध जातजातिका मानिसहरूको बसोबासको थलोको रूपमा रहेकाले जातिगत विविधता भैँ लोकसाहित्यका विविध विधाहरू पनि जातिगत पहिचान बनेको देखिन्छ । तामाङहरूको 'घेवा' गर्दा सबै मान्छे एउटै लाममा बसेर गाउँदै नाच्ने, माने नाचले देउडाको भल्को प्रदान गर्छ ।^{४९} तामाङ समुदायमा गाइने भाकाहरू साइगोले, म्हेन्दोमाया आदि हुन् । नेवार समुदायमा निकालिने गाईजात्रामा नाचिने लाखेनाच पनि

२१. चूडामणि बन्धु, नेपाली लोकसाहित्य, (काठमाडौँ : एकता बुक्स डिस्ट्रिब्यूसन प्रा.ली, २०५८), पृ. १४ ।

२२. दामोदर शर्मा 'प्रवण' "नुवाकोटको लोकसाहित्य", नुवाकोट, (काठमाडौँ : प्रथम नुवाकोट महोत्सव काठमाडौँ सहयोग समिति २०६३), पृ. १०४ ।

उल्लेखनीय मानिन्छ । दुप्वेश्वरको मेलामा लामा र भाँक्रीहरूले ढ्याङ्ग्रो बजाएर नाचिने नाचमा भिन्नै विशेषता पाइन्छ ।

नुवाकोटको बट्टारमा बसोबास गर्ने कुमाल जाति तादी र त्रिशूली नदीका आसपासमा बसोबास गर्ने दनुवार राईहरूका आ-आफ्नै संस्कृति र लोकपरम्परा रहेको छ । नुवाकोट जिल्लाको बाहुन क्षेत्री समुदायमा बिहे, व्रतबन्ध र अन्य शुभकार्यमा महिलाहरूद्वारा मागल वा माहल गाइन्छ । त्यस्तै बाहुन क्षेत्री समुदायमा भजन गाइने चलन छ । खैजडी, मुजुरा, मजिरा र कर्ताल बजाएर गाइने भजन नारायण पूजा, लक्ष्म्यवर्ती र महादीप बाल्दा प्रस्तुत गरिन्छ । भजन विभिन्न पौराणिक कथाहरूमा आधारित हुन्छ । कतै कतै बालुनको प्रचलन पनि नुवाकोटमा पाइन्छ । बाहुन क्षेत्री समुदायमा प्रचलनमा रहेको अर्को लोकसाहित्यिक परम्परामा रत्यौली हो । रत्यौली छोराको बिहेमा दुलाहा अन्माइसकेपछि महिलाहरूद्वारा गाइने गीत, नृत्य नाटक र प्रहसन हो । रत्यौली विशेष राती गाइने र रतिक्रियासँग सम्बन्धित भएकाले रत्यौली भनिएको हुन सक्छ ।^{५०} रत्यौलीमा अश्लील तथा ठट्यौली गीतहरू पनि गाइने गरिन्छ ।

काँठे, भ्याउरे, रसिया, ढिला रसिया, ठूवा रसिया, घाँसे गीत, सेलो, शेर्पुगीत , भाँक्रीगीत, असारे गीत, मारुनी गीत, ख्याली गीत, चुड्के, दाँएरे गीत, रत्यौली गीत , होस्टे गीत ख्याली भ्याउरे, बालन, दोहोरी गीत आदि नुवाकोट जिल्लामा प्रचलित लोकभाका हुन् ।^{५१}

नुवाकोट जिल्लाका विभिन्न भागमा बसोबास गर्ने मगर समुदायमा प्रचलित सोरठी नाचमा मारुनी नचाइन्छ । सोरठीलाई लोकनाटकको रूपमा लिन सकिन्छ । त्यस्तै मगर समुदायमा कौरा नाच पनि प्रचलनमा छ । गुरुङ समुदाय र केही ग्रामीण नेवार समुदायमा घाँटु लोकनाटकको प्रचलन पाइन्छ ।

यी बाहेक लोकसाहित्यका अन्य विधाहरू सिलोक पनि बाहुन क्षेत्री समुदायमा प्रचलनमा छ । दुलहीको घरमा दुलाहा र दुलहीपट्टीका सिलोकेहरूको दोहोरी चल्छ । नुवाकोट जिल्लामा वर्षभरि नै पर्व गीत, श्रमगीत आदि पनि गाइन्छन् । गाँउखाने कथा, लोककथा पनि प्रचलनमा छन् । नुवाकोटमा भदौरे, देउसी, भैलो आदि पनि प्रचलनमा छन् । लोकगीत क्षेत्रमा शिवनारायण जोशी, अमृता श्रेष्ठ, उद्धव सिटौला, अरुणकुमार तिवारी, सावित्री पाण्डे, राम गुरुङ आदि गायक गायिकाहरूको महत्त्वपूर्ण योगदान देखिन्छ । अतः नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक परम्परा पनि यहाँको लोकसाहित्यिक परम्पराको धरातलमा उभिएर अधि बढेको मानिन्छ ।

२३. ऐजन्, पृ. १०५ ।

२४. शिवनारायण जोशी, 'नुवाकोटका लोकभाका', नुवाकोट, (काठमाडौं: प्रथम नुवाकोट महोत्सव काठमाडौं सहयोग समिति २०६३), पृ. ९८ ।

परिच्छेद चार
नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक सर्वेक्षण

४.१ नुवाकोट जिल्लाका प्रमुख साहित्यिक प्रतिभाहरू

४.१.१ विद्यारण्यकेशरी अर्ज्याल (सं. १८६३-१९१२)

नुवाकोटको साहित्यिक इतिहासमा प्राथमिककालीन स्रष्टाका रूपमा विद्यारण्यकेशरी अर्ज्यालको नाम सबैभन्दा अगाडि आउँछ । विद्यारण्यकेशरी अर्ज्यालका बाबु दैवज्ञकेशरी अर्ज्याललाई तत्कालीन शासकले काठमाडौँबाट हद गरेकाले उनी पश्चिम १ नम्बर (हालको नुवाकोट जिल्लाको सुनखानी गा. वि. स.) मा बसेको पाइन्छ । वि. सं. १८६३ मा हालको नुवाकोट जिल्लाको सुनखानी गाउँमा नै विद्यारण्यकेशरीको जन्म भएको र ३० वर्ष भएपछि मात्र उनी काठमाडौँ हुँदै पढ्नका लागि काशी पुगेको जानकारी पाइन्छ ।^{४६} यिनका युगल गीत, द्रौपती विलाप, वंशी-चरित्र आदि कृतिहरू पाइन्छन् । अनुवादकै रूपमा भएपनि प्रथमिक कालमा यसखालका रचनाहरू प्रस्तुत हुनु उनको उत्कृष्ट प्रतिभाको द्योतन हो । कृष्णभक्ति परम्परालाई यिनले अगाडि बढाएका छन् । यिनका रचनामा हिन्दी र ब्रज भाषाको प्रभाव भेटिन्छ । अन्त्यानुप्रास ख्याल नगरिएका यिनका कवितामा छन्द विधानमा समेत त्रुटि भेटिन्छ । ५० वर्ष पनि नपुग्दै यिनको वि. सं. १९१२ मा नुवाकोटको सुनखानीमा नै मृत्यु भएको थियो ।^{४७} हालसम्मको तथ्यअनुसार यिनलाई नुवाकोटका प्रथम कवि मानिएको छ ।

४.१.२ बल्लभ उपाध्याय (प्राथमिककालीन)

बल्लभ उपाध्याय नुवाकोटका प्राथमिककालीन स्रष्टा हुन् । उनको जन्म पश्चिम १ नं. भिल्डुड (हालको नुवाकोट जिल्ला दुई पिपल गा. वि. स.) गाउँमा भएको हो ।^{४८} उनको पुस्तकाकार कृति नारी दर्पण वि. सं. १९४८ मा प्रकाशन भएको सूचना पाइन्छ तर हाल प्राप्य छैन । यसमा समावेश भएको उनका कवितामा नारी जातिलाई उपदेश दिइएको पाइन्छ । उनका यी कविताहरूमा नारीहरूले गर्न हुने वा गर्नुपर्ने कर्तव्यहरूको बारेका प्रस्तुति पाइन्छ । घरका कामहरू काट्ने, केलाउने, पकाउने, धुने आदिका तौरतरिका नारीलाई सिकाउने उद्देश्य उनका कविताले राखेको देखिन्छ । शास्त्रीय रूपले शार्दूलविक्रीडित छन्दमा उनका कविताहरू देखिए पनि पूर्ण रूपमा छन्द मिलेको देखिन्न । यिनका बारेमा धेरै जानकारी प्राप्त हुनसकेको छैन ।

१. कमल दीक्षित(सम्पा.) बुईगल, दो. सं., (ललितपुर: साभा प्रकाशन २०३४), पृ. ३२९ ।

२. श्रीहरि फुयाँल, “नुवाकोटका केही स्रष्टा र साहित्य”, दुष्पेश्वर, (वर्ष २ अङ्क २, २०५९) पृ. ।

३. नवदीप अजनवी, “नेपाली साहित्याकाशमा नुवाकोटका स्रष्टाहरू” त्रिशूल त्रिवेणी, (वर्ष १, अङ्क १, २०६३), पृ. ६५ ।

४.१.३ रामकुमार शर्मा नेपाल (प्राथमिककालीन)

रामकुमार शर्मा नेपाल नुवाकोट जिल्लाका प्राथमिककालीन स्रष्टा हुन् । उनको जन्म हालको नुवाकोट जिल्लाको भिल्डुङ गाउँमा भएको उनकै कवितांशबाट थाहा हुन्छ ।^{४४} उनको जन्म र मृत्युको विश्वसनीय तिथि मितिको जानकारी पाइँदैन । उनका बाबु काशीनाथ नेपाल ठूला विद्वान् भएको जानकारी पाइन्छ ।^{४५} उनका प्रकाशित कृतिहरू **स्वप्नाध्याय** र **युगलगीत** रहेका छन् । यी कृतिहरू नरदेव मोतिकृष्णले वि. सं. १९६४ तिर प्रकाशित गराएका हुन् । हाल उनका कृतिहरू प्राप्य छैनन् ।

४.१.४ नरेन्द्रनाथ रिमाल (सं.१९३८)

नेपाली साहित्यका माध्यमिककालीन स्रष्टा नरेन्द्रनाथ रिमालको जन्म वि. सं. १९३८ सालमा नुवाकोटमा भएको जानकारी पाइन्छ ।^{४६} यिनका बाजेको नाम लप्टन कुलदीप रिमाल र बाबुको नाम दिनानाथ रिमाल हो । उनी सानै छँदा पिताको निधन भएकाले यिनको लालनपालन बाजेबाट भएको हो ।^{४७} यिनका कृतिहरू **महाभारत अठार पर्व** (सं.१९८२), **भगवद्गीता** (सं.१९७६) **युरोपीय महाभारत** आदि रहेका छन् । वि. सं. १९७० देखि बनारसको नेपाली कोठीकेसर किल्लामा मुखियाको जागिरे रहेका यिनका एक छोरा र एक छोरी रहेका छन् । यिनले आफ्नो र भाइको नामबाट 'काशीनाथ नरेन्द्रनाथ' भन्ने प्रकाशन संस्था खोलेको पनि पाइन्छ । नुवाकोटको साहित्यिक इतिहासमा यिनको योगदान महत्त्वपूर्ण मानिन्छ ।

४.१.५ कृष्णप्रसाद शर्मा घिमिरे (सं. १९६७-२०४९)

नुवाकोट जिल्ला खड्गभञ्ज्याङ-८, पिपलडाँडामा पिता पं केदारनाथ घिमिरे र माता मनोरथकुमारी घिमिरेका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. १९६७ मा कृष्णप्रसाद शर्मा घिमिरेको जन्म भएको हो । प्रारम्भिक शिक्षा घरबाटै पाएका घिमिरेले सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालयबाट साहित्यमा शास्त्री र बङ्गाल संस्कृत कलेजबाट काव्यतीर्थसम्मको उच्च शिक्षा प्राप्त गरेको देखिन्छ ।^{४८} सानै उमेरदेखि कविता लेख्न थालेका घिमिरे 'कविरत्न' उपाधिद्वारा विभूषित पनि भएका देखिन्छन् । उनी दिल्लीको संस्कृत प्रचारक मण्डलद्वारा सं.२०२९ सालमा विद्यावारिधि

४. श्री नेपाल काठमाण्डु त्रिहूली विच नुवाकोट तीन कोश महाँ जुन् पश्चिमपट्टि देख्नु नगिच छ बुधसिँघाट सामान्य ताहाँ । हाथोक गाउँ भिल्डुङ तखत अति सफा बेसिकासुटार जाहाँ श्री भीसिनवाद नेरा सकल परिजनै लिइ बस्याका छु तहाँ । (बुईगलबाट)

५. कमल दीक्षित (सम्पा.), **बुईगल**, दो. सं., (ललितपुर: साझा प्रकाशन २०३४) पृ. ३८४ ।

६. ऐजन्, पृ. १ ।

७. ऐजन्, पृ. ६५ ।

८ नवदीप अजनवी, 'नेपाली साहित्याकाशमा नुवाकोटका स्रष्टाहरू', **त्रिशूली त्रिवेणी**, (वर्ष १, अङ्क १, असोज २०६२) पृ. ६५ ।

उपाधिले सम्मानित पनि भएका छन् । उनी हिन्दी, नेपाली र संस्कृत तीनै भाषामा धाराप्रवाह लेख्न र बोल्न सक्ने व्यक्तित्व हुन् । उनी अनुवादक व्यक्तित्व पनि हुन् । **वाल्मीकि रामायण, निर्णयसिन्धु, चण्डी सप्तशति, अमरकोश, श्रीमद्भागवत् गीता** आदि पुस्तक उनले नेपालीमा अनुवाद गरेका छन् ।^{१९} उनका नेपाली मौलिक साहित्यिक कृतिहरू **राष्ट्रिय चरित्र र देश नरेश महाकाव्य**हरू भएको जानकारी पाइन्छ । उनका संस्कृतका मौलिक कृतिहरू **श्रीकृष्ण चरितमृतम् र नाचिकेतसम महाकाव्य** रहेका छन् । उनका मौलिक कृतिहरू हाल प्राप्य छैनन् । गुणराज पुरस्कार र पाणिनि पुरस्कारद्वारा सम्मानित स्रष्टा कृष्णप्रसाद घिमिरेको वि. सं. २०४९ सालमा निधन भएको हो ।

४.१.६ तोयानाथ पाण्डेय (सं.१९७८-२०५०)

नुवाकोट जिल्लाको थानापति गाउँमा वि. सं. १९७८ बैशाख पूर्णिमाका दिन पिता कुलदत्त पाण्डे र माता आनन्दकुमारी पाण्डेयका सुपुत्रका रूपमा तोयानाथ पाण्डेयको जन्म भएको हो । क्वीन्स कलेज वाराणासीबाट ज्योतिषाचार्यको परीक्षामा प्रथम श्रेणीमा प्रथम भएका उनी पेसागत रूपमा तत्कालीन नेपाल राजकीय संस्कृत महाविद्यालयमा प्राध्यापनमा संलग्न देखिन्छन् । उनले संस्कृत र नेपाली दुवै भाषामा कलम चलाएका छन् । तोयानाथ पाण्डे स्मृति ग्रन्थमा निबन्ध, पत्रसाहित्य, आत्मजीवनी, नाटक, शोककाव्य, कविता आदि गरी ४९ ओटा रचनाहरू सङ्ग्रहित छन् । उनको छुट्टै प्रकाशित कृतिको रूपमा **आमा शोककाव्य** (सं.२०१८) र **गुरोर्वन्दना** (२०३१ संस्कृत भाषामा) रहेका देखिन्छ । संस्कृत नाटक समितिको उपाध्यक्ष, त्रि. वि., सरस्वती कलेजको संस्थापक सदस्य आदिमा संलग्न भइसकेका उनले नाटकहरूको रङ्गमञ्च निर्देशन पनि गरेको देखिन्छ । महेन्द्र विद्याभूषण, उत्कृष्ट काव्यसम्मान पुरस्कार लगायत स्वर्णपदकद्वारा पुरस्कृत तथा सम्मानित व्यक्तित्व तोयानाथ पाण्डेको वि. सं. २०५० आश्विन १७ गते दुःखद निधन भएको हो ।

४.१.७ भक्तिप्रसाद खतिवडा (सं.१९८३)

नुवाकोट जिल्लाको चारघरे गा. वि. स. वार्ड नं. ८ कालीखोलामा वि. सं. १९८३ असार १२ गते पिता हेमलाल खतिवडा र माता चेतकुमारी खतिवडाका सुपुत्रका रूपमा भक्तिप्रसाद खतिवडाको जन्म भएको हो । प्रारम्भिक शिक्षा त्रिशूलीका देवराज रूपाखेती गुरुबाट पाएका उनले मुजफ्फरपुर एसोसिएसन संस्कृत विश्वविद्यालय विहारबाट सम्पूर्ण मध्यमासम्मको शिक्षा पूरा गरेका हुन् ।^{२०} पेसागत रूपमा आरुघाट भाषा पाठशाला गोर्खामा केही समय अध्यापन कार्यमा

१९ ऐजन् ।

१०. स्रष्टा खतिवडाबाट नै प्राप्त जानकारी ।

संलग्न रहेका उनी वि. सं. २०१८ सालदेखि हालको वि. न. पा.-८ बगुवाबजार नुवाकोटमा बसोबास गर्दछन् । उनी कुनै समय व्यापार व्यवसायमा संलग्न देखिएका भए पनि ज्योतिषी भएर हालसम्म काम गरिरहेका छन् ।

स्रष्टा भक्तिप्रसाद खतिवडाका हालसम्म प्रकाशित कृतिहरू **भगवान श्री सत्य साइ बाबा** (सं.२०३३), **अखण्ड ब्रह्मचारी श्रीकृष्ण** (सं.२०४५), रहेको छ । उनको पहिलो कृति **भगवान सत्य साइबाबा** साइबाबाको अवतार, चमत्कारिता एवं भक्तिको विषयमा रचिएको काव्यकृति हो । त्यस्तै **अखण्ड ब्रह्मचारी श्रीकृष्ण** कृष्णका बारेमा चर्चा गरिएको गद्य पद्य मिश्रित कृति हो । उनको ज्योतिष विधासम्बन्धी पुस्तक **आधुनिक सरल जन्मपत्र दर्पण** पनि प्रकाशित छ ।

४.१.८ टेकबहादुर 'नवीन' (सं. १९९१)

नुवाकोट जिल्लाको त्रिशूली खिन्चेतमा वि. सं. १९९१ पुस २६ मा टेकबहादुर खत्रीको जन्म भएको हो । उनै टेकबहादुर खत्री नै नेपाली साहित्यमा टेकबहादुर नवीनका नामले परिचित छन् । राजनीतिशास्त्रमा स्नातकोत्तर गरेका उनले विभिन्न देशहरूको भ्रमण पनि गरेको देखिन्छ ।^{१६} लामो समय सरकारी सेवामा कार्यरत उनी हाल ललितपुरमा अवकाश जीवन बिताइरहेका छन् ।

टेकबहादुर 'नवीन' मूलतः कवि हुन् । उनको पहिलो रचना वि. सं. २००८ सालमा 'युगवाणी' पत्रिकामा प्रकाशित भएको थियो ।^{१७} उनका हालसम्म दुई ओटा साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशित छन् । **चोइटाहरू** कवितासङ्ग्रह (सं.२०१६) र **मेरा केही चोइटाहरू** कवितासङ्ग्रह (सं.२०४०) उनका कवितासङ्ग्रहहरू हुन् । उनको **विश्वका उत्कृष्ट कथा** (सं.२०२५) अनुवादित कृति हो । सं. २००९ र २०११ को सरस्वती सदनमा भएको कवि गोष्ठीमा उनी क्रमशः पहिलो र दोस्रो भई पुरस्कृत भएको देखिन्छ । सञ्चार र इतिहास विषयका थुप्रै किताबहरूका लेखक टेकबहादुर 'नवीन' का अङ्ग्रेजी भाषामा नौ कृतिहरू प्रकाशित भएका छन् ।

४.१.९ शारदारमण नेपाल (सं.२००३)

शारदारमण नेपाल नुवाकोट जिल्लाका सशक्त साहित्यकार हुन् । उनको जन्म वि. सं. २००३ सालमा नुवाकोट जिल्लाको नर्जा गाउँमा पिता तीर्थराज नेपाल र माता सुमित्रादेवी नेपालका जेष्ठ सुपुत्रका रूपमा भएको हो । उनको प्रारम्भिक शिक्षा आफ्ना हजरबुवासँग र पण्डित गोपालप्रसाद पौडेलबाट रुद्री, चण्डी, वेद, व्याकरण हुँदै अगाडि बढेको पाइन्छ । प्रथमिक शिक्षा परिवारकै सेरोफेरोमा प्राप्त गरेपछि उनले बनारस गई माध्यमिक तथा उच्च शिक्षा प्राप्त गरेका

११. जयदेव भट्टराई, **साहित्यकार परिचय र अभिव्यक्ति**, (काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०५४), पृ. १७२ ।

१२. ऐजन् ।

हुन् । बनारसबाट संस्कृतमा शास्त्री गरेपछि उनले नेपाल फर्किएर बी. एड., बी. ए. र बी. एल. सम्मको अध्ययन पूरा गरेको देखिन्छ । नर्जा गाउँमा मिडिल स्कूल र रात्री हाइस्कूलको प्रारम्भ तथा सञ्चालनमा उनको महत्त्वपूर्ण योगदान देखिन्छ । उनले सिन्धुपाल्चोकको चौतारामा काठमाडौंको परोपकार मा. वि., सिद्धार्थ वनस्थली आदि विद्यालयमा अध्यापन कार्य गरेको पाइन्छ । केही समय क्षेत्रपाल मा. वि. चौघडा नुवाकोटमा प्रधानाध्यापक भई काम गरिसकेका उनी हाल त्रि. वि. मा प्राध्यापन गर्दै काठमाडौंमा बसोबास गर्दछन् ।

स्रष्टा शारदारमण नेपाल मूलतः बालसाहित्यकार हुन् । उनका प्रकाशित २१ कृतिहरू मध्ये १६ बालसाहित्यसँग सम्बन्धित छन् ।^{१३} उनले छद्म नाममा पनि सिर्जना गरेको पाइन्छ । मुक्तिबन्धु, पत्रकार, शरद हिमाल, हिमांशु र हिमानीदेवी, वेदव्यास र रमण नेपाली आदि नामबाट उनका रचनाहरू प्रकाशन भएको देखिन्छ ।^{१४} फूलवारीको चरी, जूनतारा, हात्ती, ट्यामेलिनको मुरले, मान्छे बच्चा बालक म, महाभारत कथा भाग १ र २, पुतली, हाम्रो अभियान, हजुरबाको थाल, दिदीभाइ मिलिजुली, खलाँती बाजे, गौथलीको गुँड आदि उनका बालसाहित्यिक कृतिहरू हुन् । फूलवारीको चरी उनको लामो कविता हो । यसमा पशुपक्षी र प्रकृतिका माध्यमबाट बालजिज्ञासालाई उद्दीप्त पार्दै यथार्थको सजीव चित्रणसँगै जीवनप्रेमको भावधारालाई अभिव्यञ्जित गरिएको छ ।^{१५} शारदारमण नेपाल निबन्धकार व्यक्तित्व पनि हुन् । जनादेश र गौथलीको गुँड उनका निबन्धसंग्रह हुन् । उनको पूर्णाङ्गी नाटकको रूपमा अभियान रहेको छ भने खलाँती बाजे लघु नाटकको रूपमा रहेको छ । कथा कृतिका रूपमा उनका हजुरबाको थाल र महाभारतको कथा, भाग १ र २ रहेका देखिन्छन् ।

साहित्यकार शारदारमण नेपाल पत्रकार व्यक्तित्व पनि हुन् । वि. सं. २०१९ तिर उनले बनारसमा नेपाली छात्रहरूद्वारा गरिने साहित्यिक गतिविधिमा सामेल भएर 'नयाँ पाइलो' पत्रिकाको सम्पादन गरे । उनमा नेपाली, हिन्दी, संस्कृत र अंग्रेजी भाषा बाहेक तामाङ भाषाको समेत ज्ञान रहेको देखिन्छ । उनले वि. सं. २०२८ सालमा नेपाली, नेवारी र तामाङ तीन भाषाको 'त्रिशूली' नामक पत्रिका सम्पादन गरेको देखिन्छ । उनले तामाङ भाषामा कलम चलाउँदा आफ्नो नाम 'सिनु लामा' राखेको देखिन्छ । उनको संलग्नता युगसन्देश (साप्ताहिक) वेदना, छानविन र नवप्रतिभा आदि साहित्यिक र गैरसाहित्यिक पत्रपत्रिकाहरूसँग रहेको देखिन्छ । नेपाली राष्ट्रिय शिक्षक सङ्गठन, प्रगतिशील लेखक सङ्घ र इन्द्रेणी साँस्कृतिक समाजसँग पनि उनको संलग्नता देखिन्छ । मार्क्सवादी दर्शनबाट प्रभावित प्रगतिवादी स्रष्टा शारदारमण नेपाल हाल पनि प्रध्यापनको पेसागत जीवनसँगै सिर्जनात्मक जीवन बिताइरहेका छन् ।

१३. विष्णु प्रभात, 'शारदारमण बहुआयामिक व्यक्तित्व', वेदना, (वर्ष २९, अङ्क ३, चैत्र २०५९), पृ. ५४ ।

१४. ऐजन् ।

१५. ऐजन् ।

४.१.१० पुण्यप्रसाद सिलवाल (सं.२००३-२०२६)

पुण्यप्रसाद सिलवाल छोटो जीवनकालमा नै नेपाली साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने नुवाकोटका स्रष्टा हुन् । थानापति-३ नुवाकोटमा पिता चेतनाथ सिलवाल र माता कृष्णकुमारी सिलवालका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. २००३ फागुन १४ गते स्व. पुण्यप्रसाद सिलवालको जन्म भएको हो । कलिलै उमेरमा मृत्युवरण गर्न पुगेका उनी मूलतः कवि हुन् । हाल उनकी श्रीमती सान्नानी सिलवाल छिन् तर उनीहरूका सन्तान भने हुन पाएनन् । उनका तीन दाजुभाइहरू र चार दिदीबहिनीहरू छन् ।^{१६} सरस्वती क्याम्पस काठमाडौँबाट आइ. ए. सम्मको औपचारिक शिक्षा प्राप्त गरेका उनको एक मात्र प्रकाशित कृति **तिम्रा आँसुका केही थोपाहरू** कवितासङ्ग्रह (सं.२०२४) रहेको छ । केही समय शिक्षण पेसामा र खाद्यसंस्थानमा समेत जागिरे रहेका स्व. कवि पुण्यप्रसाद सिलवाल नुवाकोट जिल्लाका अधिल्लो पुस्ताका सशक्त स्रष्टा मानिन्छन् ।^{१७} उनको कृति **तिम्रो आँसुका थोपाहरू**मा गीतहरू पनि समावेश गरिएका छन् । उनको सो कृतिमा गीत र कविता गरी १३ ओटा रचनाहरू समावेश छन् । उनका रचनाहरू सं. २०२४ सालमा प्रकाशित भए पनि आजसम्म समसामयिक कविताका रूपमा रहेका छन् ।^{१८} उनको कविता सङ्ग्रहको पहिलो कविता 'तिम्रा आँसुका थोपाहरू'मा देवकोटाको 'यात्री', 'वन' कवितामा देखापर्ने मानवतावादी दृष्टिकोण भण्डै उस्तै भाव र शैलीबाट अभिव्यक्त भएको छ ।^{१९} उनका कविताहरूमा नेपाली समाजमा रहेको आर्थिक तथा साँस्कृतिक विषमताप्रति व्यङ्ग्य पनि पाइन्छ । उनका कवितामा देशभक्ति तथा मानवतावादी जीवनदृष्टिको अभिव्यक्ति र गीतहरूमा युवा भावना व्यक्तिएको पाइन्छ ।

४.१.११ डा. सत्यराज थपलिया (सं.२००४)

थान्सिङ- १, नुवाकोटमा वि. सं. २००४ वैशाख १४ गते पिता कोषराज थपलिया र माता लीलावती थपलियाका सुपुत्रका रूपमा सत्यराज थपलियाको जन्म भएको हो । वि. सं. २०२६ सालमा प्रवेशिका उत्तीर्ण गरी वि. सं. २०३१ मा आयुर्वेदमा शास्त्री गरेका सत्यराज थपलियाले आयुर्वेदाचार्यसम्मको अध्ययन पूरा गरेका छन् । विजय स्मारक, ढिल्लीबजारबाट माध्यमिक शिक्षा र त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट उनले उच्च शिक्षा पूरा गरेका हुन् । पेसाका रूपमा चिकित्सक रहेका उनी हाल काठमाडौँ- २९, सामाखुसीमा बसोबास गर्दछन् ।

सत्यराज थपलिया मूलतः बद्ध छन्दका कवि हुन् । छन्दका कुशल शिल्पी थपलियाले फुटकर कवितादेखि खण्डकाव्यसम्मका कृतिहरू रचना गरेका छन् । उनको प्रथम प्रकाशित कृति

१६. श्रीहरि फुयाँल, "कवि सिलवाल र तिम्रा आँसुका थोपाहरू: एक विश्लेषण", नागार्जुन, पूर्णाङ्क-६ ।

१७. ऐजन् ।

१८. ऐजन् ।

१९. आर. एम. डङ्गेल, "तिम्रा आँसुका थोपाहरू: एक समीक्षा", नागार्जुन, पूर्णाङ्क-६ ।

प्रणय सन्देश खण्डकाव्य (सं.२०४७) देखिन्छ । उनका हालसम्म आधा दर्जन कृतिहरू प्रकाशित छन्:-

- क) प्रणय सन्देश (खण्डकाव्य, २०४७)
- ख) विदा (लघुकाव्य, तादी वर्ष ४, अङ्क ६)
- ग) श्रीमतीको चिठी (कवितासङ्ग्रह)
- घ) थोत्रो घुम (लघुकाव्य, २०६३)
- ङ) अन्यायको आवाज (लघुकाव्य, २०६३)
- च) वैलैएको फूल (लघुकाव्य, २०६३)

प्रणय सन्देश युवायुवतीको प्रेम सम्बन्ध कस्तो हुनुपर्छ भन्ने सम्बन्धमा श्रीकृष्ण र राधा बीचको आदर्श प्रेमको विषयमा रचिएको खण्डकाव्य हो । यो ७५ पृष्ठमा संरचित छ । त्यस्तै 'थोत्रो घुम' लघुकाव्यको अन्तरमा नेपाली समाजमा विद्यमान शोषक र शोषित वर्गको वस्तुस्थितिको पीडाजन्य गाथा लुकेको पाइन्छ । यो लघुकाव्य २८ पृष्ठमा संरचित छ । उनको अन्यायको आवाज लघुकाव्य मान्छेभन्दा बेग्लै दुनियाँमा बस्ने प्राणी माछोको पक्षमा लेखिएको काव्य हो । यो लघुकाव्यमा २७ पृष्ठमा संरचित छ । उनको अर्को लघुकाव्य वैलैएको फूल मा कवि अनुभूति र जीवनबोधको अभिव्यक्ति छ । यो लघुकाव्य पनि २८ पृष्ठमा संरचित छ । उनको श्रीमतीको चिठी कवितासङ्ग्रहमा ३७ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । बद्ध छन्दमा रचिएका कविताहरूको सङ्ग्रह श्रीमतीको चिठी ६१ पृष्ठमा संरचित छ । उनका थपै प्रकाशोन्मुख कृतिहरू रहेका छन् । पेसाको रूपमा चिकित्सा क्षेत्रमा काम गर्दै उनी निरन्तर सिर्जनामा क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.१२ जितेन्द्र महत अभिलाषी (सं.२००७)

वि. सं. २००७ सालमा नुवाकोट जिल्लाको कविलासमा जन्मिएका जितेन्द्र महत अभिलाषी नेपाली साहित्यको नाट्य विधामा महत्त्वपूर्ण योगदान दिने स्रष्टा हुन् । सानै उमेरदेखि कथा साहित्यको क्षेत्रमा प्रवेश गरेका अभिलाषी रेडियो नाटक लेखन, निर्देशन र अभिनयका क्षेत्रमा जीवनभर संलग्न देखिन्छन् । उनका प्रशस्त रेडियो नाटकहरू रहेका छन् । उनका अन्य नाटकहरूमा श्री ५ रणबहादुर शाह, पर्दाभित्र आदि उल्लेखनीय मानिन्छन् । उनले धार्मिक, सामाजिक र ऐतिहासिक नाटकहरू सिर्जना गरेको देखिन्छ । नुवाकोट जिल्लाको प्रथम साहित्यिक पत्रिका मानिने 'त्रिशूली'को सम्पादन कार्यमा पनि उनी संलग्न देखिन्छन् । महेन्द्र रत्न भूषण, नेपाल भूषण, सर्वनाम आदि पुरस्कारहरूबाट सम्मनित अभिलाषी नुवाकोट जिल्लाको अग्रज स्रष्टा मानिन्छन् । उनको वि. सं. २०६१ सालमा निधन भएको हो ।

४.१.१३ गोर्खे साँइलो (सं २००८)

नुवाकोट जिल्ला चतुराले गा. वि. स. वार्ड नं. ४ थर्पु गाउँमा पिता स्व. बोधनाथ लामिछाने र माता स्व. हिमकुमारी लामिछानेका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. २००८ भाद्र १० गते ऋषिप्रसाद लामिछानेको जन्म भएको हो । उनै ऋषिप्रसाद लामिछाने नेपाली साहित्यिक क्षेत्रमा 'गोर्खे साँइलो' का नामले चिनिन्छन् । उनको साहित्यिक यात्रा सं. २०२२ सालमा शान्ति विद्या मन्दिर साउनेपाटी काठमाडौंमा 'विद्यार्थीको दुःख' शीर्षक कविताबाट भएको थियो । उक्त कवितामा उनले प्रथम पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए । कविता, कथा, गजल, लघुकथा, निबन्ध, हाइकु, समालोचना आदि विधाहरूमा कलम चलाउने गोर्खे साँइलोका हालसम्म आधा दर्जन पुस्तकाकार कृतिहरू प्रकाशित भएका छन् । गजल पथका यात्रीहरू संयुक्त गजलसङ्ग्रह (सं.२०६१) गजलबिम्ब संयुक्त गजलसङ्ग्रह (सं २०६२) सम्मोहन गजलसङ्ग्रह (सं २०६२), मुस्कान गजलसङ्ग्रह (सं२०६२), सूत्रमाला गजलसङ्ग्रह(सं २०६३), कादम्बरी कवितासङ्ग्रह (सं २०६३) उनका प्रकाशित कृतिहरू हुन् । मेरी नारायणी कथासङ्ग्रह, बागमतीका छालहरू निबन्धसङ्ग्रह उनका प्रकाशोन्मुख कृतिहरू हुन् ।^{२०} उनको प्रकाशित गजलसङ्ग्रह 'मुस्कान' मा सूत्रसहित शास्त्रीय छन्दमा आधारित ६३ ओटा गजल समावेश छन् । उनको 'मुस्कान' गजलसङ्ग्रह शास्त्रीय छन्द वा लयलाई पूर्ण रूपमा पालना गरिएको नेपाली गजलसाहित्यको प्रथम कृति पनि मानिएको छ ।^{२१} यसमा रहेका उनका अधिकांश गजलहरू प्रणयविषयक र केही गजल प्रेमरागेतर विषयमा रचिएका छन् । उनको कादम्बरी कवितासङ्ग्रहमा विविध विषयका रचिएका शास्त्रीय छन्दका कविताहरू रहेका छन् । उनका यी कविताहरूमा राष्ट्रप्रतिको अनुराग समसामयिक राजनीतिक फोहोरी खेलप्रति अनिच्छा, नारी जागृतिको आह्वान, शान्तिको कामना आदिको भावनाहरूको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।^{२२}

पल्लव साहित्य प्रतिष्ठान, नारायणगढ चितवनका संस्थापक अध्यक्ष रहेका साहित्यकार गोर्खे साँइलो गजल मञ्च चितवनका उपाध्यक्ष, वाणी प्रकाशन सहकारी संस्था लि. विराटनगरका आजीवन सदस्य, चितवन साहित्य परिषदका आजीवन सदस्य, रामेश्वर पुस्तकालय तथा वाचनालय क्षेत्रपुर चितवनका आजीवन सदस्य, अभिव्यञ्जना साहित्य प्रतिष्ठानका सदस्य पनि हुन् । उनले पल्लव साहित्य विविध, चितवन महोत्सव-२०६३ को स्मारिका, चाँदनी कवितासंग्रह, पलपलका परिमल गजलसङ्ग्रह आदि पत्रपत्रिकाहरू र पुस्तकहरूको सम्पादन गरिसकेका छन् । उनी लामिछाने बन्धु समाज, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी चितवन, नेपाल क्षयरोग निवारण संस्था,

२०. स्रष्टा गोर्खे साँइलोबाट प्राप्त जानकारी ।

२१. गोविन्दराज विनोदी, "शुभेच्छा", मुस्कान गजलसङ्ग्रह (चितवन: पल्लव साहित्य विविध, २०६२), पृ. १ ।

२२. डा. नारायणप्रसाद खनाल, "कादम्बरीको सौन्दर्य नियाल्न खोज्दा", कादम्बरी कवितासङ्ग्रह, (नारायणगढ: पल्लव साहित्य प्रतिष्ठान, २०६३) ।

चितवन, वी. पी. मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल चितवन, नेपाल हृदयरोग निवारण संस्था भरतपुर, नेपाल परिवार नियोज सङ्घ भरतपुर, राष्ट्रिय दोहोरी गीत प्रतिष्ठान चितवन आदि सङ्घसंस्थासँग आबद्ध देखिन्छन् । विभिन्न सामाजिक कार्यहरूमा संलग्न साहित्यकार गोर्खे साँइलोको उद्योग वाणिज्य सङ्घ, यातायात व्यवसायी समिति, नेपाल यातायात व्यवसायी महासङ्घ आदि दर्जनौं संस्थाहरूमा संलग्नता रहेको देखिन्छ । पेसागत रूपमा व्यापार व्यवसायमा संलग्न उनी हाल चितवन नारायणगढमा लेखकीय जीवन र पेसागत जीवन बिताइरहेका छन् ।

४.१.१४ शङ्करप्रसाद थपलिया (सं. २००८)

नुवाकोट जिल्लाको चतुराले गा.वि.स. १ का बासिन्दा पिता मनिदीप थपलिया र माता तेजकुमारी थपलियाका सुपुत्रका रूपमा वि.सं. २००८ साल फागुन ३ गते शङ्कर थपलियाको जन्म भएको हो । उनले गाउँकै महेन्द्र नि.मा.वि. चतुरालेबाट प्रारम्भिक शिक्षा प्राप्त गरेका हुन् । उनले माध्यमिक शिक्षा भने जुद्धोदय पब्लिक हाइस्कूल काठमाडौँबाट पूरा गरेका हुन् ।^{२३} उनको उच्च शिक्षा भने नियमित क्याम्पसको विद्यार्थीको रूपमा नभएर त्रि.वि. बाट व्यक्तिगत रूपमा पूरा भएको देखिन्छ । उनले नेपाली साहित्यमा स्नातकोत्तर सम्मको शिक्षा पूरा गरेका छन् । उनको 'हाम्रो रत्न' शीर्षक कविता वि.सं. २००२ मा गोरखापत्र दैनिकमा प्रकाशित हो जुन प्रथम प्रकाशित रचनाको रूपमा रहेको देखिन्छ । उनका हालसम्म प्रकाशित कृतिहरू 'बालक्रीडा' कविता संग्रह (२० २५), सानी खण्डकाव्य (सं २०२५) र निर्माणाधीन सडक कवितासङ्ग्रह (सं २०४९) रहेका छन् । कविता महोत्सव २०३६, बृहत् कविगोष्ठी २०३८ र बृहत् कवि सम्मेलन २०४०मा उनी पुरस्कृत भएका छन् । उनका निबन्धहरू पनि विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित छन् ।

उनको खण्डकाव्य सानी मा प्रयुक्त सानी नेपाली समाजकी छोरी हो जसलाई बाबु आमाले सानै उमेरमा बिहे गर्दिन्छन् । त्यसबाट पीडित सानी माइतीघर आएर आत्महत्या गर्छिन् । अत्यन्त दुखद तथा त्रासदीपूर्ण कथावस्तु भएको सानी खण्डकाव्यले नेपाली समाजको यथार्थ वस्तुलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ । कथा सरल रेखामा अधि बढेको हुँदा यो लघुकाव्य पढ्न पढ्नै लाग्दो छैन । उनको अर्को कृति निर्माणाधीन सडक कवितासङ्ग्रह सं २०४९ मा ६५ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । १२१ पृष्ठमा संरचित उनको यस कवितासङ्ग्रहमा समावेशित कविताहरू विषयवस्तुका आधारमा सरल र सहज छन् । सूक्ष्म मानवीय संवेदना र अनुभूति कुशलता उनका कविताहरूमा पाइन्छ । केही वार्षिक छन्द अधिकांश गद्य छन्दमा रचित उनका रचनाहरूमा जीवन र जगतलाई विविध कोणबाट हेरिएका छन् ।

उनी सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । लगातार १० वर्षसम्म उनकै सम्पादनमा 'गरिमा' साहित्यिक मासिक प्रकाशन भएको पाइन्छ । पेसागत रूपमा उनी हाल साभा प्रकाशनका प्रबन्धकका रूपमा रहेका छन् ।

४.१.१५ भरतजङ्ग उप्रेती (सं. २०१३)

खरानीटार -६, नुवाकोटमा वि. सं. २०१३ मा जन्मिएका भरतजङ्ग उप्रेती समालोचना र सम्पादनका क्षेत्रमा कलम चलाउने स्रष्टा हुन् । उनका पिताको नाम श्री भनकबहादुर उप्रेती र

२३. स्रष्टा थपलियाबाट प्राप्त जानकारी ।

माताको नाम देवकुमारी उप्रती हो । प्राथमिक शिक्षा महाकाली विद्याश्रम खरानीटारमा प्रारम्भ गरेका उनले माध्यमिक शिक्षा शान्ति विद्यागृह लैनचौर काठमाडौंबाट पूरा गरेका हुन् । उनले त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट नेपाली र अङ्ग्रेजी दुवै विषयमा स्नातकोत्तर गरेका छन् । अमेरिकन साहित्यमा डिप्लोमा गरेका उप्रती अङ्ग्रेजी, हिन्दी, नेपाली तीन ओटै भाषामा राम्रो दखल राख्छन् । विभिन्न देशविदेश भ्रमण गरी कूटनीतिक क्षेत्रमा समेत काम गरिसकेका हाल उनी पत्रकारिता पेसामा संलग्न देखिन्छन् । फ्रिलान्सर संस्थासँग आवद्ध उनी हाल सोह्रखुट्टे काठमाडौंमा बसोबास गर्दछन् ।

साहित्यकार भरतजङ्ग उप्रतीको प्रथम प्रकाशित रचना 'म जन्मेको थलो' शीर्षकको कविता गोरखापत्रमा प्रकाशित भएको देखिन्छ ।^{२४} उनको प्रकाशित कृतिका रूपमा कवि भरतराज पन्तः जीवनी र साहित्य रहेको छ । यसमा उनले कवि भरतराज पन्तको जीवनी र साहित्यको बारेमा विस्तृत चर्चा गरेका छन् ।

भरतजङ्ग उप्रती सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनी र अन्य साथीहरूको सम्पादनमा निस्किएको पुस्तक हाम्रो सम्झनामा: गोविन्दप्रसाद पाण्डे (सं. २०६४) हो । यो पुस्तक खरानीटार काठमाडौं सम्पर्क समाजले प्रकाशन गरेको हो । यसमा उनको 'एक असल मानिसको अवसान' शीर्षकको लेख समावेश गरिएको पनि छ ।

भरतजङ्ग उप्रती अङ्ग्रेजी र नेपाली दुवै भाषामा कलम चलाउने स्रष्टा हुन् । उनका साहित्यबाहेक अन्य अनुसन्धानात्मक पुस्तकहरू प्रकाशित छन् । विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा पनि उनका लेख रचनाहरू प्रकाशित भइरहेका छन् । विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूमा निर्देशक, सल्लाहकार, प्रधानसम्पादक, अनुवादक, लेखक आदिका रूपमा काम गरिसकेका स्रष्टा उप्रती निरन्तर सिर्जनामा क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.१६ श्रीहरि फुयाँल (सं. २०१५)

श्रीहरि फुयाँल नुवाकोट जिल्लाका अर्का सशक्त साहित्यकार हुन् । नुवाकोट जिल्लाको ओखरपौवार-१ जलुकिनीमा वि. सं. २०१५ मंसिर ८ गते पिता नन्दप्रसाद फुयाँल र माता तीलकुमारी फुयाँलका सुपुत्रका रूपमा उनको जन्म भएको हो । उनको प्रारम्भिक शिक्षा ओखरपौवा प्राथमिक विद्यालयबाट सुरु भएर माध्यमिक शिक्षा जुद्धोदय मा. वि. काठमाडौंबाट पूरा भएको हो । त्रि. वि. केन्द्रीय क्याम्पस कीर्तिपुरबाट नेपालीमा एम. ए. गरेका उनको 'किसान' शीर्षकको कविता सात कक्षामा पढ्दा नै २०२९ सालमा प्रकाशित भएको देखिन्छ ।^{२५} पेसाका रूपमा सरकारी सेवामा रहँदै विभिन्न क्याम्पसहरूमा समेत अध्यापन कार्य गर्दै आएका साहित्यकार

२४. स्रष्टा उप्रतीबाट प्राप्त जानकारी ।

२५. स्रष्टा फुयाँलबाट नै प्राप्त जानकारी ।

श्रीहरि फुँयाल साहित्यका विविध विधामा क्रियाशील छन् । उनी कवि, खण्डकाव्यकार, महाकाव्यकार, समालोचक, उपन्यासकार र सम्पादक व्यक्तित्व समेत हुन् । उनका हालसम्म प्रकाशित कृतिहरू निम्नलिखित छन्:

किसान (कवितासंग्रह, २०२९)

आत्मज्वाला (लघुकाव्य, २०३२)

भूल कि फूल ? (उपन्यास, २०३४)

आँसुको संग्राम (महाकाव्य, २०३६)

आमाको सम्झना (शोककाव्य, २०४७)

नेपाली दुःखान्त गीतिकाव्यको विवेचना (समालोचना, २०४७)

अन्तरका सुसेलीहरू (कवितासंग्रह, २०५०)

अमर सहिदः राजन रायमाझी (खण्डकाव्य, २०६९)

साहित्यकार श्रीहरि फुँयालको प्रथम प्रकाशित कृति **किसान** (कवितासङ्ग्रह) फुटकर कवितासङ्ग्रह हो । उनको **आत्मज्वाला** लघुकाव्य **दुःखान्त** प्रेमको विषयवस्तुमा रचिएको लघुकाव्य हो । त्यस्तै उनको **आँसुको सङ्ग्राम** महाकाव्य सामन्तीहरूको विरोध र सर्वहारावर्गको अधिकारको पक्षमा रचित महाकाव्य हो । उनको औपन्यासिक कृति **भूल कि फूल ?** नेपाल टेलिभिजनबाट टेलिचलचित्रका रूपमा प्रस्तुत भइसकेको छ । अर्को उनको कृति **आमाको सम्झना** शोककाव्य हो । **अन्तरका सुसेलीहरू** कवितासङ्ग्रह उनको फुटकर कवितासङ्ग्रह हो । यस सङ्ग्रहमा समेटिएका उनका कविताहरू शास्त्रीय वर्णमात्रिक छन्द, लोकभ्याउरे छन्द, लोकसवाइ छन्द आदि बद्ध छन्दमा रचिएका छन् । कवि श्रीहरि फुँयाल बद्ध छन्दका कवि हुन् । उनको **अमर सहिदः राजन रायमाझी** खण्डकाव्य (सं.२०६९) मा सं. २०४६ सालमा सहादत प्राप्त गरेका नुवाकोट जिल्लाका सहिद राजन रायमाझी विषय भएर रहेका छन् । उनको दोस्रो महाकाव्यको रूपमा **कर्मयोगी देवकोटा** (सं.२०६४) रहेको छ ।

क्याम्पसस्तरीय कविगोष्ठी पुरस्कार(सं.२०३६), का. न.पं. द्वारा आयोजित राष्ट्रियस्तरको बृहत् कविगोष्ठी पुरस्कार(सं.२०३८), युवावर्ष मोती पुरस्कार(सं.२०५३), म्युजिक नेपालद्वारा सम्मानपत्र (सं.२०५५) पनि उनले प्राप्त गरेका छन् । त्यस्तै उनले नुवाकोट सम्पदा संरक्षण मञ्च तथा दुष्पेश्वर संरक्षण समाजद्वारा अभिनन्दन (सं.२०५७), नागार्जुन साहित्यिक पत्रिकाको उत्कृष्ट रचना पुरस्कार(सं.२०६०), युगान्तर साहित्यिक पुरस्कार(सं.२०६९), तन्नेरी प्रतिभा सम्मान(सं.२०६९) जस्ता थुप्रै सम्मान र पुरस्कार प्राप्त गरेका छन् । उनले थुप्रै पत्रपत्रिकाहरूको समेत सम्पादन गरिसकेका छन् । वि. सं.२०३८/३९ तिर प्रकाशित 'त्रिशूली' समाचारमूलक पत्रिकाको उपसम्पादक भएर पनि उनले काम गरेका थिए । 'व्यथा' साप्ताहिक त्रैमासिक, स्रोतस्विनी

साहित्यिक द्वैमासिक, कुञ्जनी आदिका सम्पादनमा समेत उनी संलग्न देखिन्छन् । अतः साहित्यका धेरै विधामा संलग्न साहित्यकार श्रीहरि फुयाँल हाल का. म. न. पा.-१६, बालाजु काठमाडौंमा बसोबास गर्दछन् ।

४.१.१७ ध्रुव घिमिरे (सं.२०१६)

थानसिंग गा. वि. स. ४, बेलासपुर, नुवाकोटमा पिता जीवनाथ घिमिरे र माता भीमदेवी घिमिरेका सुपुत्रका रूपमा ध्रुव घिमिरेको जन्म २०१६ साल असार ७ गतेका दिन भएको हो । पेसाले प्राध्यापनमा रहेका घिमिरे नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर पूरा गरेका छन् ।^{१७} वि. सं. २०३५ सालमा 'कोपिला जब फक्रन्छ' (कथा) नयाँ सन्देश साप्ताहिकमा प्रकाशित गराएर बालकथाका फाँटमा छिरेका घिमिरेको सं.२०३७ मा 'नेताजीको निर्णय' एकाङ्की उत्साह द्वैमासिकमा र 'राक्षसले कसरी हाँच्यो' बालकथा गोरखापत्र दैनिकमा प्रकाशित भएपछि उनी बालकथाहरू निरन्तर रचना गर्दै आइरहेका छन् र उनका आधा दर्जनभन्दा बढी बालकथासङ्ग्रहहरू प्रकाशित भैसकेका छन् । उनका बालकथा सङ्ग्रहहरूमा जीत कसको हुँदछ ? (सं.२०५१), चमेराको चुच्चो किन बुच्चो ? (सं.२०५२), पेटमा भुत कसरी पस्यो ? (सं.२०५७), के ? किन ? कसरी ? (सं.२०५९) र कोइलीको घर (सं.२०६०) एकल कथा लेखनका सङ्ग्रह रहेका छन् भने केही अनौठा प्राणी र वनस्पति (सं.२०५८)? वनभोज (सं.२०६१), जन्मदिन (सं.२०६१) र रमाइलो मेला (सं.२०६१) आदि कृतिहरू सहलेखनका रूपमा प्रकाशित भएका छन् ।

बालकथाकार ध्रुव घिमिरेको प्रकाशित प्रथम कथासङ्ग्रह जीत कसको हुँदछ (सं.२०५१) मा १६ कथा सङ्ग्रहित छन् । यो कथा सङ्ग्रह एकता प्रकाशनबाट प्रकाशित भएको छ । प्रस्तुत सङ्ग्रहका कथाहरू वतावरण विषयमा लेखिएका छन् । यस कथासङ्ग्रहको सत्यमङ्गल के.सी.द्वारा अङ्ग्रेजीमा पनि अनुवाद भई प्रकाशित भएको छ ।

बालकथाकार ध्रुव घिमिरेको अर्को कथासङ्ग्रह चमेराको चुच्चो किन बुच्चो ? (सं.२०५२) नेपाल बालसाहित्य समाजले प्रकाशित गरेको बुझिन्छ । यस कथासङ्ग्रहभित्र चार कथाहरू कस्तुरी कहाँ छ ?, चमेराको चुच्चो किन बुच्चो ?, चराको राजा को ?, भुसिल्कीरा पुतली पो बन्यो' समेटिएका छन् । घिमिरेको अर्को प्रकाशित कथासङ्ग्रह पेटमा भूत कसरी पस्यो ? (सं.२०५७) पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमीले प्रकाशित गरेको छ । यसमा विज्ञान तथा वातावरणसम्बन्धी विषयका नौ कथाहरू समेटिएका छन् । यसै गरी के ? किन ? कसरी ? (सं.२०५९) नामक कथासङ्ग्रह पनि सोही प्रकाशनबाट ७ ओटा कथाहरू प्रकाशित भएका छन् । घिमिरेको अर्को प्रकाशित कथा कोइलीको घर (सं.२०६०) लाई पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्रकाशित गरेको पाइन्छ । यो कृति चित्रात्मक रूपमा ३२ पृष्ठमा कथा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । उपर्युक्त

२६. स्रष्टा घिमिरेबाट प्राप्त जानकारी ।

एकल लेखनका कथासङ्ग्रहका साथै सहलेखनका रूपमा पनि बालकथा नै लेखेका छन् । उनका विज्ञान तथा वातावरण विषयक १२ ओटा कथाहरू समेटिएका केही अनौठा प्राणी र वनस्पति (सं.२०५८) पनि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्रकाशित गरेको छ । यसैगरी रमाइलो मेला (सं.२०६१) तीन कृतिहरू सहलेखनका रूपमा नागरिक शिक्षा प्रवर्द्धन समाजले प्रकाशित गरेको हो ।

कथाकार घिमिरे बालकथामा निरन्तर लेखन कार्य गर्ने लेखक भएकाले जनमत, परिवार नियोजन, आँकुरा, दृष्टिकोण, सुनकेसा, चिचिला, मुना, मेला, कान्तिपुर दैनिकको कोपिला जस्ता पत्रिकाहरूका साथै अधिकांश बालसामग्री विशेषमा आफ्ना रचना प्रकाशित गराउँदै आएका छन् ।

ज्ञान-विज्ञानका विविध क्षेत्रसम्बन्धी सूची पैदा गराउने खालका मनोरञ्जनात्मक बालमनोविज्ञान अनुकूलको बाल-साहित्यको निर्माण आजको खाँचो हो भन्ने मान्यता राखेका छन् । बालकथामा लामो समयसम्म काम गरेका घिमिरे सर्वोत्कृष्ट बाल पुस्तक लेखन (सं.२०५१) नेपाल बाल साहित्य समाजबाट र नुरगङ्गा बाल-साहित्य प्रतिभा पुरस्कार (सं.२०५३) नुरगङ्गा प्रतिभा पुरस्कार गुठीबाट समेत पुरस्कृत भएका छन् । अस्थायी रूपमा बल्खु, काठमाडौँ-१४ मा बसोबास गर्दै आएका घिमिरेले सिर्जना र सेवाका रूपमा नुवाकोटको साहित्यमा उल्लेखनीय योगदान गर्दै आइरहेका छन् ।

४.१.१८ डा. राजेन्द्रप्रसाद अधिकारी (सं.२०१८)

राजेन्द्रप्रसाद अधिकारी नुवाकोट जिल्लाका एक स्थापित साहित्यकार मानिन्छन् । खड्गभञ्ज्याङ-८, पिपलडाँडा, नुवाकोटमा वि. २०१८ मङ्सिर ८ गते पिता स्व. केदारप्रसाद अधिकारी र माता कला अधिकारीका सुपुत्रका रूपमा उनको जन्म भएको हो । उनको प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षा जुद्धोदय मा. वि. क्षेत्रपाटी, काठमाडौँबाट पूरा भएको हो । उनले त्रि. वि.बाट राजनीतिशास्त्रमा स्नातकोत्तर गरेका छन् । उनले त्रि. वि.बाट नै एम. पी. ए., बी. एल. र व्यवस्थापनमा विद्यावारिधी गरेका छन् । प्राध्यापन पेसामा संलग्न राजेन्द्रप्रसाद अधिकारी हाल काठमाडौँ विशालनगर चण्डोलमा बस्छन् । पारिजात स्मृति केन्द्र, प्रगतिशील लेखक सङ्घ, सिर्जना चैत्र ३, नेपाल बार काउन्सिल, नेपाल बार एसोसिएसन, सार्क ल फोरम जस्ता विभिन्न सामाजिक तथा साहित्यिक सङ्घसंस्थाहरूमा संलग्न रहेका अधिकारी हाल नेपाल कलेज अफ इन्फर्मेसन टेक्नोलोजीका प्रिन्सिपलका रूपमा कार्यरत छन् ।

राजेन्द्रप्रसाद अधिकारी मूलतः कवि हुन् । उनको लेखन वि. सं. २०३२-२०३३ सालदेखि अघि बढेको देखिन्छ ।^{१७} उनको हालसम्म तीनओटा कविता कृति प्रकाशित छन् । उनको प्रथम प्रकाशित कृति **खै ! के हाँसु र कवितासङ्ग्रह** (सं.२०३८) हो । त्यस्तै उनको अर्को कृति **आजको**

१७. डा खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, 'पाँच कविका दृष्टिमा आजको आकाश', आजको आकाश २०६३- संयुक्त कवितासङ्ग्रह (काठमाडौँ: प्रतिभा प्रकाशन, २०६३), पृ. भ ।

आकाश संयुक्त कविता संग्रह (सं.२०४२) रहेको छ भने तेस्रो कृति आजको आकाश सं.२०६३ संयुक्त कवितासङ्ग्रह (सं.२०६३) रहेको छ । यी दुवै संयुक्त कवितासङ्ग्रहमा उही पाँच जना कविहरूका रचनाहरू समावेश छन् । आजको आकाश सं.२०६३ संयुक्त कवितासङ्ग्रहमा उनका १२ ओटा कविताहरू समाविष्ट छन् ।

उनका कवितामा नारीका वेदना र व्यथाहरू नारीको महिमा, धोका, षडयन्त्र, युद्धग्रस्त स्थिति, हत्या, हिंसा, अन्याय, अत्याचार, शान्ति र स्वतन्त्रताको हनन, शिक्षकका दुर्दशा आदि विषयवस्तु पाइन्छन् ।^{४६} उनका कविताहरूमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय दुवै परिवेशको चित्रण पाइन्छ ।

डा. राजेन्द्रप्रसाद अधिकारी सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनले 'वेदना' साहित्यिक त्रैमासिक पत्रिकाको कार्यकारी सम्पादकको रूपमा काम गरिसकेका छन् । उनी वि. सं. २०६३ सालमा इन्जिनियरिङ साहित्य समाजद्वारा सम्मानित भइसकेका छन् ।

४.१.१९ लक्ष्मणराज सिटौला (सं.२०२३)

नुवाकोट जिल्लाको समुन्द्रादेवी गाविसमा सं.२०२३ चैत्र ५ गते पिता उमाराज सिटौला र माता माया सिटौलाका सुपुत्रका रूपमा लक्ष्मणराज सिटौलाको जन्म भएको हो । लक्ष्मणराज सिटौलाले माध्यमिक स्तरको शिक्षा शान्ति विद्यागृह लैनचौरबाट पूरा गरेका हुन् । त्रि.वि.बाट नेपाली साहित्यमा स्नातकोत्तर गरेका उनले नेपाली साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएका छन् । पेसागत रूपमा नेपाल वायु सेवा निगमसँग संलग्न उनी हाल गोगंबु-९, काठमाडौंमा बसोबास गर्दछन् । कविता, गीत, उपन्यास, जीवनी र निबन्ध विधा गरी उनका हालसम्म नौ कृतिहरू प्रकाशित छन् ।

- १) शान्ति संगम (कवितासङ्ग्रह)
- २) यौन अपराध (उपन्यास)
- ३) स्वरसम्राट नारायण गोपाल (जीवनी)
- ४) प्रेम र सिर्जना (गीतिसङ्ग्रह)
- ५) विरही धुनहरू (गीतिसङ्ग्रह)
- ६) प्रकृति र प्रणयकी व्याख्याता चाँदनी शाह (जीवनी)
- ७) मधु-माला (गीतिकाव्य)
- ८) घाइते बुद्ध (निबन्धसङ्ग्रह)
- ९) अपराजित युद्ध (लघुउपन्यास)

२८. ऐजन्, पृ. य ।

यी बाहेक उनका दुई गीति एल्वमहरू **विछोडको पीडा** र **प्रतिविम्ब** पनि छन् ।

घाइते बुद्ध निबन्ध सङ्ग्रह सं.२०६३मा प्रकाशन भएको हो । यसमा चौबिस निबन्धहरू संग्रहित छन् । उनका निबन्धहरूमा जीवन र जगतका शुख-दुःख, आशु-हाँसो, प्रेम-पीडा, युद्ध-शान्ति र मानवीय संवेदनाको सूक्ष्म अभिव्यक्ति पाइन्छ । उनका निजात्मक निबन्धहरू अभिव्यक्ति कुशलताका हिसावले शक्तिशाली छन् । सर्वोकृष्ट गीतकार सम्मान सं.२०५८ द्वारा सम्मानित स्रष्टा लक्ष्मणराज सिटौला पेसागत जीवनसँगै सिर्जनाका क्षेत्रमा क्रियाशील छन् ।

४.१.२० श्याम रिमाल (सं.२०२३)

नुवाकोट जिल्लाका साहित्यिक क्षेत्रमा राम्रो कलम चलाउने अर्का साहित्यकार श्याम रिमाल (सं.२०२३) पनि सशक्त स्रष्टा मानिन्छन् । पिता शिवप्रसाद रिमाल र माता चेतकुमारी रिमालका सुपुत्रका रूपमा नुवाकोट जिल्लाको सामरी गा.वि.स.मा उनको जन्म भएको हो । हालको श्री त्रिभुवन त्रिशूली उच्च माध्यमिक विद्यालय त्रिशूली नुवाकोटबाट प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षा पूरा गरेका उनले त्रि.वि. बाट एम.बी.ए. र बी.एल. सम्मको उच्च शिक्षा प्राप्त गरेका छन् । प्रथम प्रकाशित रचना 'मेरो कलम' शीर्षकको कविता रहेको उनको हालसम्म प्रकाशित पुस्तकको रूपमा **एउटा काँडा बिज्जा** गीतसङ्ग्रह देखिन्छ तर हाल प्राप्त छैन । उनका पुस्तकाकार कृतिबाहेक थुप्रै फुटकर रचनाहरू पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित छन् । वि.सं. २०३८/३९ सालतिर नेपाल राष्ट्रिय विद्यार्थी फेडेरसनको मासिक बुलेटिन 'यो युग' को अङ्क-३ को सम्पादक समेत रहेका उनले 'बूँद' साहित्यिक गोजी पत्रिकाको पनि सम्पादन गरेको देखिन्छ । हाल उनी रा.स.स. मा कार्यरत छन् ।

४.१.२१ आर. एम. डङ्गोल (सं.२०२६)

आर. एम. डङ्गोल नुवाकोट जिल्लाका सशक्त युवा साहित्यकार मानिन्छन् । वि. सं. २०२६ भदौ १२ गते विदुर नगरपालिका वडा नं. २ मैदानटोल नुवाकोटमा पिता पूर्णबहादुर डङ्गोल र माता भक्तकुमारी डङ्गोलका सुपुत्रका रूपमा उनको जन्म भएको हो । उनको प्रारम्भिक शिक्षा अन्नपूर्ण पञ्चकन्या प्राथमिक विद्यालय, सेराबाट सुरु भई माध्यमिक शिक्षा भैरवी मा. वि. र च्वाडी पब्लिक मा. वि. बाट पूरा भएको देखिन्छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट एम. ए. (नेपाली), बी. एड. र बी. एल. सम्मको अध्ययन पूरा गरेका डङ्गोल प्राध्यापन पेसामा संलग्न देखिन्छन् ।

आर. एम. डङ्गोल मूलतः कवि हुन् । उनी पत्रपत्रिकाहरूको स्तम्भ लेखकका रूपमा पनि परिचित छन् । वि. सं. २०४३ सालको 'मधुपर्क' मासिकमा प्रकाशित 'मुटुको इज्जत जोगाउने

गारो परिरहेछ' शीर्षकको कविता उनको प्रथम प्रकाशित रचना हो ।^{३१} उनको प्रथम प्रकाशित कृति राशिफल हेरिहेको मान्छे कवितासङ्ग्रह (सं.२०५६) रहेको छ । यसमा उनका ४३ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । ६४ पृष्ठमा संरचित उनको सो कवितासङ्ग्रहलाई समसामयिकताको आधारमा वर्तमान बोधको दस्तावेज भन्न सकिन्छ ।^{३२} उनको दोस्रो कृति दसगजावारि कवितासङ्ग्रह (सं.२०६३) रहेको छ । ११० पृष्ठमा संरचित यस कवितासङ्ग्रहमा उनका ६२ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । उनका यी कविताहरू कलात्मक, मार्मिक र समय सम्बेदनाले भरिएका छन् । जीवन, समाज, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश र निजी आदर्शकल्पना उनका कविताका विषय देखिन्छन् ।^{३३}

आर. एम. डङ्गेल सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । 'शब्द संयोजन' साहित्यिक मासिक बालइन्द्रेणी, त्रिशूली त्रिवेणी, संयोजन, नुवाकोट, नव कविता, प्रगतिशील कवि र कविता विशेषाङ्क आदि पत्रपत्रिकाहरूको सम्पादन कार्यमा उनी संलग्न देखिन्छन् । राष्ट्रिय कविता महोत्सव - विसाप)- सं.२०५६, राष्ट्रिय कविगोष्ठी-सं.२०५७ र नागार्जुन वार्षिक रचना पुरस्कार-सं.२०६०द्वारा सम्मानित कवि डङ्गेल स्रष्टा चैत्र ३० का अध्यक्ष र कपन साहित्य समाजका सचिव पनि हुन् । प्रगतिशील लेखक सङ्घका केन्द्रिय पार्षद समेत रहेका उनी लेखकीय जीवन र पेसागत जीवन एकसाथ भोगिरहेका छन् ।

४.१.२२ धर्तिचन्द्र यात्री (सं.२०२६)

नुवाकोट जिल्लाको थान्सिङ गा. वि. स. मा वि. सं. २०२६ सालमा पिता भोजराज भटवाल र माता गणेशकुमारी भेटवालका सुपुत्रका रूपमा केशवराज भेटवालका जन्म भएको हो । उनै केशवराज भेटवाल नै नेपाली साहित्यमा धर्तिचन्द्र यात्रीका नामबाट सुपरिचित छन् । उनले मध्यमासम्मको औपचारिक अध्ययन पूरा गरेका छन् । पेसागत रूपमा उनी सरकारी सेवामा कार्यरत छन् ।

धर्तिचन्द्र यात्री साहित्यको कविता विधामा प्रवृत्त स्रष्टा हुन् । उनी सानै देखि कविता रचनामा प्रवृत्त भएका देखिन्छन् । उनको प्रकाशित कृति धर्तिचन्द्र यात्रीका कविता कवितासङ्ग्रह (सं.२०६१) रहेको छ । डा. ठाकुरनाथ स्मृति गुठीद्वारा प्रकाशित उनको सो कवितासङ्ग्रह ७० पृष्ठमा संरचित छ । उनका अन्य रचनाहरू विभिन्न राष्ट्रिय पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित भइरहेका देखिन्छन् । निजामती सेवा दिवस पुरस्कार (सं.२०६१) बाट पुरस्कृत यात्री हाल पनि सिर्जनामा निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन् । उनका कवितामा प्रकृतीप्रेम, राष्ट्रभक्ति, सामाजिक विकृति र

२९. आर. एम. डङ्गेलबाट नै प्राप्त जानकारी ।

३०. तुलसी दिवस, भूमिका, राशिफल हेरिहेको मान्छे, (काठमाडौं : राजेन्द्रमान डङ्गेल, २०५६) ।

३१. रामप्रसाद ज्ञवाली, 'दुर्भाग्यहरूको शब्दकलात्मक उद्घाटन', दसगजावारि(काठमाडौं: परिवेश प्रकाशन २०६२), पृ. ग ।

विसङ्गति विरुद्ध अभिव्यक्ति पाइन्छ । उनको दोस्रो कविताकृति **संरक्षण सन्देश** (सं.२०६१) रहेको छ ।

४.१.२३ निधेश्वर रिमाल

नुवाकोट जिल्लाको चारघरे गा. वि. स. मा जन्मिएका निधेश्वर रिमाल साक्षर भए पनि खासै लेखपढ गर्न सक्ने थिएनन् भन्ने जानकारी पाइन्छ । उनीसँग चिनजान भएका पं. रत्नप्रसाद कोइरालाका अनुसार उनले आफूले भनेर अरुलाई लेख्न लगाइ कविताको साना-साना पुस्तिकाहरू छपाउने गरेका थिए भन्ने कुरा पं कोइरालाबाट थाहा हुन्छ र । उनका कवितामा साहुहरूले गरिबहरूलाई दुःख दिएको कुरा, पुरोहित जजमानका समस्या, परिवार नियोजन आदि जनचेतना जगाउने खालका विषय पाइने कुरा खोमराज रिजालबाट थाहा पाइन्छ । हाल उनको मृत्यु भइरहेकाले कुनै कृति प्राप्त छैनन् । उनको कविताको अंश :

‘पुर्ने साहुको क्या राम्रो बानी

सात पैसाले भैसीको दुध खानी ।’^{३२}

यी बाहेक उनको बारेमा खासै जानकारी पाइँदैन ।

४.१.२४ वैरागी जेठा (२०२७)

नुवाकोट जिल्ला थान्सिङ गा. वि. स. वार्ड नं. ४, मकैचौर भीमसेनस्थानमा पिता तारानाथ अधिकारी र माता स्व. देवकी अधिकारीका सुपुत्रका रूपमा घनश्याम अधिकारीको जन्म भएको हो । उनै घनश्याम अधिकारी नै नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा सर्जक वैरागी जेठा भएर देखिएका छन् । प्राथमिक शिक्षा महेन्द्र मा. वि. थान्सिङमा सुरु गरेका सर्जक वैरागीले माध्यमिक शिक्षा भने नन्दी रात्री मा. वि. काठमाडौँबाट पूरा गरेका हुन् । त्यसपछि स्वअध्ययनमा नै प्रवृत्त रहेका देखिन्छन् । पेसागत रूपमा पत्रकारिता गर्दै गरेका उनी हाल बालाजु काठमाडौँमा बसोबास गर्दछन् ।

स्रष्टा वैरागी जेठाको प्रथम प्रकाशित कृति **म कुल्ली** कवितासङ्ग्रह (सं.२०५९) रहेको छ । उनको अर्को कृति **शची** शोक ताङ्गा काव्य (सं.२०६३) रहेको छ । त्यस्तै **आभाको किम्बदन्ती** ताङ्गासङ्ग्रह (सं.२०६३) उनको तस्रो प्रकाशित कृति हो । अप्रकाशित कृति ‘वैरागीका सुसेलीहरू’ कवितासंग्रह वि. सं. २०५९ मङ्सिर १० गते उनी पुलिस गिरफ्तारीमा पर्दा जफत भएर हराएको थियो ।^{३३} वैरागी जेठा सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनले विभिन्न पत्रपत्रिका तथा पुस्तकहरू सम्पादन गरेका छन् । उनी ‘स्वच्छ’ साप्ताहिकका सम्पादक भएर काम गरिसकेका छन् भने

३२. पं. रत्नप्रसाद कोइरालाबाट प्राप्त जानकारी ।

३३. स्रष्टा वैरागी जेठाबाटै प्राप्त जानकारी ।

‘प्रवचन’ साप्ताहिक र ‘छहरा’ साप्ताहिकको सम्पादन गरिसकेका छन् । त्यस्तै ‘श्रृङ्खला’ साहित्यिक मासिक पत्रिका तथा ‘नागार्जुन’ साहित्यिक त्रैमासिकको सम्पादन पनि उनले गरेका छन् । उनले प्रगतिवादी महाकाव्यकार ऋषिराम न्यौपानेको जीवनी, स्रष्टा, द्रष्टाका विचार (सं.२०५९) सम्पादन गरेका छन् । उनले सम्पादन गरेका अर्को पुस्तक डा. विष्णुराज आत्रेय स्रष्टा र सिर्जनाका विविध आयाम (सं.२०६१) रहेको छ ।

वैरागी जेठा विभिन्न साहित्यिक सङ्घसंस्थाहरूसँग आबद्ध पनि छन् । उनी नागार्जुन साहित्य प्रतिष्ठानका संस्थापक अध्यक्ष पनि हुन् । पेरौल साहित्य समाजका संस्थापक उपाध्यक्ष र महासचिव समेत भइसकेका उनी पत्रकार महासङ्घ तथा प्रलेस सँग पनि आबद्ध छन् । युद्धप्रसाद मिश्र स्मृति प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य रहेका उनी विभिन्न साहित्यिक सङ्घसंस्थाहरूमा क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.२५ प्रेम सिलवाल (सं.२०२८)

थानापति -३ नुवाकोटमा पिता शिवनाथ सिलवाल र माता भीमकुमारी सिलवालका सुपुत्रका रूपमा प्रेम सिलवालको जन्म वि. सं. २०२८ फागुनमा भएको हो । वाणिज्यशास्त्रमा स्नातकसम्म गरेका सर्जक प्रेम सिलवाल सम्पादक व्यक्तित्व समेत रहेका छन् । उनले ‘हाम्रो नुवाकोट सन्देश’ को सम्पादन गरेका छन् । भारत, बङ्गलादेश लगायतका देशहरू भ्रमण गरिसकेका छन् । उनका लेख, कविता, व्यङ्ग्य आदि विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भएका छन् भने पुस्तकाकार कृतिको रूपमा हालसम्म **खबरदारी सिंहलाई** कवितासङ्ग्रह(सं.२०६०) प्रकाशित छ । उनको यस कवितासङ्ग्रहमा ‘नयाँ प्रयासः उज्यालो सुरुवात’ शीर्षकमा मोदनाथ प्रश्रितले भूमिका लेखेका छन् । उनका कवितामा शोषक र सामन्त विरुद्ध गर्दन पाइन्छ । नेपाली ग्रामीण जनजीवन र त्यसले भोग्नुपरेका पीडा र आँसुको भाका उनका कवितामा ध्वनित भएको पाइन्छ । उनी क्रान्तिका कविता लेख्छन् ।^{३४} उनी नेपाली कटेरे बस्तीका कविता लेख्छन् र त्यस ठाउँमा न्यायको राज बसाउन चाहन्छन् । नेपालको आर्थिक राजनीतिक र सामाजिक विषमताप्रति सचेत कवि प्रेम सिलवाल त्यसमा सुधार र परिवर्तन चाहन्छन् । हाल गोगबु काठमाडौँमा बसोबास गर्ने उनी नुवाकोट जिल्लाकै अर्का युवा साहित्यकार प्रकाश सिलवालका दाजु हुन् ।

४.१.२६ नवराज लामिछाने (सं.२०२८)

नवराज लामिछाने नुवाकोट जिल्लाका अर्का साहित्यकार हुन् । उनको जन्म वि. सं. २०२८ सालमा बागेश्वरी गा. वि.स. को चोकदे भन्ने ठाउँमा भएको हो । व्यवस्थापन शिक्षामा

३४. मोदनाथ प्रश्रित, “नयाँ प्रयासः उज्यालो सुरुवात”, **खबरदारी सिंहलाई**, (काठमाडौँ: प्रजातान्त्रिक राष्ट्रिय युवासङ्घ), पृ

स्नातकोत्तर गरेका उनी साहित्यका कथा, कविता र संस्मरण विधामा कलम चलाउने स्रष्टा हुन्।^{३८}

उनका हालसम्मद दुई कृतिहरू प्रकाशित छन् । उनको प्रथम प्रकाशित कृति **बादलमाथिको घाम** खण्डकाव्य (सं. २०५२) हो । उनको अर्को कृति **नवरचनासङ्ग्रह** कवितासङ्ग्रह (सं. २०५४) रहेको छ । उनी सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनले 'भानु' साहित्यिक पत्रिकाको सम्पादनसमेत गरेका छन् । हाल उनी काठमाडौंमै रहेका भनिए पनि उनका चीरपरिचितहरूसँग पनि सम्पर्क विच्छेद गरेर बसेका भनिएकाले उनका बारेमा विस्तृत जानकारी प्राप्त हुन सकेको छैन ।

४.१.२७ शिवसुन्दर पुडासैनी (सं. २०२९)

जिलिङ-२, नुवाकोटमा पिता दाताराम पुडासैनी र माता देवकुमारी पुडासैनीका सुपुत्रका रूपमा सं. २०२९ आषाढ १० गते शिवप्रसाद पुडासैनीको जन्म भएको हो । उनै शिवप्रसाद पुडासैनी नै नेपाली कविताका फाँटमा शिवसुन्दर पुडासैनी भएर देखापरेका हुन् । प्राथमिक शिक्षा र माध्यमिक शिक्षा हालको रणभुवनेश्वरी उ. मा. वि.बाट पूरा गरेका उनले नेपालीमा बी. एड. र एम. ए. त्रि.वि.बाट गरेका छन् । पेसागत रूपमा प्राध्यापन गर्दै आएका उनी जैविक विविधता संरक्षण समाज नुवाकोटका अध्यक्ष पनि हुन् । त्रिशूली प्रवाह साप्ताहिकमा प्रकाशित भएको 'पानी' शीर्षकको कविता उनको प्रथम प्रकाशित रचनाको रूपमा रहेको देखिन्छ।^{३९} उनको प्रकाशित कृति **वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू** कवितासङ्ग्रह (सं. २०६१) रहेको छ । मुक्त छन्दमा रचिएका ४८ कविताहरू रहेको सो कविताकृति ९३ पृष्ठमा संरचित छ । उनका कविताहरूमा प्रेम प्रसंगदेखि विद्रोही भावसम्म भेटिन्छ । उनी भ्रूणावातका कवि हुन्।^{४०} उनका कवितामा शान्तिको चाहना व्यक्त भएको पाइन्छ ।

४.१.२८ नवराज भट्ट (सं. २०३०)

नुवाकोट जिल्लाको विदुर नगरपालिका वडा नं. ८ थुम्कामा पिता स्व. उमाकान्त भट्टका सुपुत्रका रूपमा मङ्सिर १४ गते नवराज भट्टको जन्म भएको हो । विभिन्न राष्ट्रिय दैनिक पत्रपत्रिकाहरूमा भट्टका लेख रचनाहरू प्रकाशित देखिन्छन् । कथाकार नवराज भट्टको हालसम्म प्रकाशित कृति **स्मृति** कथासङ्ग्रह (सं. २०६१) रहेको देखिन्छ । कथासङ्ग्रह **स्मृति**मा कथाकार भट्टका ६ ओटा कथा सङ्ग्रहित छन् । ५२ पृष्ठमा संरचित कथासङ्ग्रह **स्मृति**मा चिरिएको मुटु, बलिभएको व्यथा, स्मृति, अज्ञानमै मौलिएको प्रित, ठेस लागेको मन, निलो गलबन्दी शीर्षकका

३५. नवदीप अजनवी, "नेपाली साहित्यकाशमा नुवाकोटका स्रष्टाहरू" त्रिशूली त्रिवेणी (वर्ष १, अङ्क १ असोज २०६२)

३६. शिवसुन्दर पुडासैनीबाट प्राप्त जानकारी ।

३७. मोदनाथ प्रश्रित, "हिंसाको अत्यायु चित्रे पुडासैनीको कवित्व", **वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू**, (नुवाकोट : कवि स्वयम्, २०५६) ।

कथाहरू समावेश गरिएको देखिन्छ । कथाकार भट्टका कथाहरूमा जातभात, खानदान, धनसम्पत्तिलाई नभई रूप, गुण र स्वभावलाई प्राथमिकता दिने युवायुवतीहरूको इच्छाको अन्धसामाजिक सामन्ती संस्कारले हत्या गरेको कुरालाई औल्याइएको पाइन्छ । कथाकार नवराज भट्टका कथाहरू मुख्यतः नेपाली गाउँ र आंशिक रूपमा शहरिया परिवेशमा लेखिएका छन् ।^{७६} नेपाल विद्युत प्राधिकरण नेपालगञ्ज वितरण केन्द्र नेपालगञ्जमा कार्यरत कथाकार नवराज भट्ट हाल नेपालगञ्ज- १२, बाँकेमा बसोबास गर्दै सिर्जनाकार्यमा निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.२९ दीपक लोहनी (सं. २०३०)

नुवाकोट जिल्लाका अर्का साहित्यकार दीपक लोहनी राम्रा स्रष्टा मानिन्छन् । उनको जन्म नुवाकोटको समुन्द्रादेवी गा. वि. स.मा वि. सं. २०३० असार १२ गते भएको हो । उनको पिताको नाम शिवराज लोहनी र माताको नाम गायत्री लोहनी हो । उनका सहोदर भाइ युवा स्रष्टा मणि लोहनी हुन् ।

दीपक लोहनीले प्राथमिक शिक्षा महेन्द्र प्रा. वि. थानापति र माध्यमिक शिक्षा टिका विद्याश्रम मा. वि. सानेपाबाट पूरा गरेका हुन् । रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस प्रदर्शनीमार्गबाट स्नातकसम्मको अध्ययन पूरा गरेका उनी पेसागत रूपमा व्यापारव्यवसायमा संलग्न रहेका छन् ।

दीपक लोहनीले साहित्यका कथा, कविता र निबन्ध विधामा कलम चलाएको देखिन्छ । उनको प्रकाशित कृतिको रूपमा आन्दोलनले छटपटाएका कलमहरू संयुक्त कवितासङ्ग्रह (सं. २०४९) असहमतिका पाइलाहरू संयुक्त कथासङ्ग्रह (सं. २०५०) र रुमानी कवितासङ्ग्रह (सं. २०६४) रहेका छन् । आन्दोलनले छटपटाएका कलमहरू संयुक्त कवितासङ्ग्रहमा उनका ८ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । मुक्त छन्दमा लेखिएका उनका कविताहरूमा राष्ट्र र जनताका मुक्तिका स्वरहरू ध्वनित भएको पाइन्छ । असहमतिका पाइलाहरू संयुक्त कथासङ्ग्रहमा उनका ५ ओटा कथा समावेश गरिएका छन् । उनका रचनाहरू विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा निरन्तर प्रकाशित भइरहेका देखिन्छन् ।

४.१.३० शालिकराम पौडेल (सं. २०३१)

शालिकराम पौडेल नुवाकोट जिल्लाका अर्का युवा स्रष्टा हुन् । पिता हिरानाथ पौडेल र माता एकाकुमारी पौडेलका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. २०३१ श्रावण ६ गते उनको जन्म भएको हो । कल्याणपुर- १ हर्कपुर नुवाकोटमा स्थायी बसोबास गर्ने उनको पेसा नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा जागिर रहेको छ । उनको रचना सर्वप्रथम बुधवार साप्ताहिक पत्रिकामा प्रकाशित भएको हो ।^{७७} मायाप्रीति, राजनेताहरूप्रति वितृष्णा, तत्कालीन सामाजिक अवस्था र नारी अधिकारका

३८. नारायणप्रसाद शर्मा गैरे, “स्मृति कथासङ्ग्रहको परिक्रमा”, स्मृति कथासङ्ग्रह, (बाँके: पूर्णिमा सहित्य समूह २०६१) पृ. ३९. स्रष्टा शालिकराम पौडेलबाट प्राप्त जानकारी ।

विषयवस्तुमा कविता रचना गर्ने उनको प्रकाशित कृति **शुभारम्भ** कवितासङ्ग्रह रहेको छ । सो कविताकृति हाल प्राप्त छैन ।

४.१.३१ श्रीराम श्रेष्ठ (सं.३०३१)

नेपाली साहित्यको उत्थानमा निरन्तर लागि रहने साहित्यकार श्रीराम श्रेष्ठ नुवाकोट जिल्लाका अर्का सशक्त स्रष्टा मानिन्छन् । पिता एकनारायण श्रेष्ठ र माता स्व. शान्ताकुमारी श्रेष्ठका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. २०३१ साल आषाढ २४ गते विदुर न. पा. - ४, बट्टार, नुवाकोटमा उनको जन्म भएको हो । स्नातकसम्मको औपचारिक अध्ययन पूरा गरेका उनी शिक्षण पेसामा संलग्न छन् । विभिन्न सामाजिक सङ्घसंस्थाहरूमा आवद्ध रहेका उनको हालसम्म प्रकाशित कृति **ट्राफिक जाम** हाइकुसङ्ग्रह(सं.२०६२) रहेको छ भने प्रकाशोन्मुख कृतिको रूपमा **जीजिविषा** (कवितासङ्ग्रह), **नेपाली जनजातिहरू, जीवन र विज्ञान** (बालसाहित्य) **नुवाकोट दर्पण**, ताड्का तथा हाइकुसङ्ग्रह रहेका छन् ।^{६३} श्रीराम श्रेष्ठ स्रष्टा व्यक्तित्व मात्र नभई सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । साहित्य सिन्धु (हवाइ मासिक) र युगान्तर (चौमासिक) जस्ता साहित्यिक पत्रिकाको सम्पादक भएर काम गरिरहेका उनको मूक्ति सन्देश (भाग १-३ सम्म), चेलीबेटी मासिक (भाग १-१२सम्म) जस्ता पत्रपत्रिकाहरू सम्पादन गरिसकेका छन् । बट्टार युवा क्लब नुवाकोट, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी बट्टार उपशाखा, उपभोक्ता मञ्च नुवाकोट, ब्याक बेल्ट कमिटी नुवाकोट आदि संस्थाका अध्यक्ष रहेका उनी युगान्तर पुस्तकालयका संरक्षक पनि हुन् । नेपाल प्रेस युनियन, नुवाकोटका उपसभापति भइसकेका उनी ग्रामीण विकास प्रतिष्ठान नुवाकोटका सभापति पनि हुन् । सामुदायिक सेवाकेन्द्र, नुवाकोट, अन्तरङ्ग चौमासिक, त्रिवेणी महिला विकास समिति नुवाकोटका सल्लाहकार रहेका श्रेष्ठ नेपाल मानवअधिकार सङ्गठन नुवाकोटका कोषाध्यक्ष पनि हुन् । नेपाल सितेरियो कर्राँते प्रशिक्षक तथा भीमसेन मा. वि. बट्टारको व्यवस्थापन समितिका सदस्य समेत रहेका उनले थुप्रै सम्मान र पुरस्कारहरू प्राप्त गरेका छन् । उत्कृष्ट समाचार लेखन पुरस्कार-२०५६, नयाँ रूपरेखा सम्मान-२०६३, शुभप्रभात सम्मान- २०६३, पल्लव साहित्य समाज- २०६४ आदि सम्मान प्राप्त गरिसकेका युवा साहित्यकार श्रेष्ठ साहित्यका क्षेत्रमा निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.३२ मणि लोहनी (सं.२०३२)

नुवाकोट जिल्लाका सशक्त रूपले कलम चलाउने अर्का साहित्यकार मणि लोहनी (सं.२०३२) हुन् । पिता शिवशरण लोहनी र माता गायत्री लोहनीका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. २०३२ भाद्र २१ गते

४०. स्रष्टा श्रीराम श्रेष्ठबाट प्राप्त जानकारी ।

समुन्द्रादेवी गा. वि. स. नुवाकोटमा उनको जन्म भएको हो । उनले प्राथमिक शिक्षा महेन्द्र प्रा. वि थानापति नुवाकोट र माध्यमिक शिक्षा टिका विद्याश्रम मा. वि. सानेपा ललितपुरबाट पूरा गरेका हुन् । नेपाल कमर्स क्याम्पस तथा शङ्करदेव क्याम्पसबाट उच्च शिक्षा हासिल गरेका मणि लोहनीले व्यवस्थापनमा स्नातकोत्तर गरेका छन् ।^{४६}

वि. सं २०४७ बैशाखमा प्रकाशित भएको 'सगरमाथाको पीडा' शीर्षकको कविता उनको प्रथम प्रकाशित रचनाको रूपमा रहेको देखिन्छ । मणि लोहनी मूलतः कवि र कथाकार हुन् । उनको प्रथम प्रकाशित कृति **आन्दोलनले छटपटाएका कलमहरू** संयुक्त कवितासङ्ग्रह (सं. २०४९) रहेको छ । त्यस्तै उनको अर्को प्रकाशित कृति **असहमतिका पाइलाहरू** संयुक्त कथासङ्ग्रह (सं. २०५०) रहेको छ । उनको तेस्रो कृतिको रूपमा **मलामी साँझ** कवितासङ्ग्रह (सं. २०६१) देखिन्छ । उनका फुटकर रूपमा निबन्धहरू र कथाहरू विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित भइरहेको देखिन्छन् भने प्रकाशोन्मुख कृति **आइमाइहरूको माझमा** कथासङ्ग्रह रहेको छ ।^{४७} स्रष्टा मणि लोहनी सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । 'प्रतिविम्ब' मासिक (सं. २०४९-२०५१) र 'कदम' त्रैमासिक (सं. २०५०-२०५१) जस्ता पत्रपत्रिकाहरूको सम्पादन उनले गरिसकेका छन् । भानुमोती पुरस्कार २०५८, विसाप पुरस्कार २०५८, उत्कृष्ट कथा पुरस्कार २०६२ आदि पुरस्कारहरूबाट सम्मानित भइसकेका उनी पेसागत रूपमा च्यानल नेपाल टेलिभिजनसँग सम्बद्ध रही पत्रकारिता गर्छन् ।

मणि लोहनीको **आन्दोलनले छटपटाएका कलमहरू** संयुक्त कवितासङ्ग्रहमा उनका ८ ओटा कविताहरू समावेश गरिएका छन् । **असहमतिका पाइलाहरू** संयुक्त कथासङ्ग्रहमा उनका ५ ओटा कथाहरू सङ्ग्रहित छन् । त्यस्तै उनको **मलामी साँझ** कवितासङ्ग्रहमा २९ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । उनी मुक्त छन्दमा कविता लेख्ने कवि हुन् । ५९ पृष्ठमा संरचित 'मलामी साँझ' कवितासङ्ग्रहमा रहेका सबै कविताहरू मुक्त छन्द (गद्य छन्द) का छन् । मूलतः उनी मुक्त छन्दमा कविता लेख्ने कवि हुन् । आफैँ नै बोल्ने उनका कविताहरूमा समयको अभिव्यञ्जनालाई आसन्न रूपले बोध गर्दै प्रणय र रति अनुरागलाई कतै व्यङ्ग्यात्मक र कतै स्वीकृत भावनाको रूपमा स्वीकार गरेर ठाउँ दिइएको पाइन्छ ।^{४८} उनका कविताहरूका विषयवस्तु जीवन र बाँचिरहेको समय हो ।

४.१.३३ एम्बी गुरुवाचार्य 'मानव गुरु' (सं. २०३४)

४१. स्रष्टा मणि लोहनीबाट प्राप्त जानकारी ।

४२. ऐजन् ।

४३. डा. अभि सुवेदी, "नयाँ नेपाली कवितामा समय सम्बेदना", **मलामी साँझ** कवितासङ्ग्रह, (काठमाडौँ: विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा. लि. २०६१) पृ. .।

मदानपुर-१, ढाँडेफेदी, नुवाकोटमा वि. सं. २०३४ भाद्र २६ गते पिता स्व. रत्नमान गुरुवाचार्य र माता मनमाया गुरुवाचार्यको सुपुत्रका रूपमा मानबहादुर गुरुवाचार्यको जन्म भएको हो । उनै मानबहादुर गुरुवाचार्य नै नेपाली साहित्यमा एम्बी गुरुवाचार्य 'मानव गुरु'का नामबाट परिचित देखिन्छन् । उनको कृतिका रूपमा भाले कवितासङ्ग्रह (सं.२०६२) प्रकाशित छ । उनको गीत, कविता, कथा, निबन्ध तथा समसामयिक व्यङ्ग्य लेखहरू विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भएको पाइन्छ । उनी गाउँघर साहित्य समाजसँग सम्बद्ध छन् । उनको प्रकाशोन्मुख कृतिको रूपमा तिमीलाई नै सम्झी गीतसङ्ग्रह रहेको छ ।^{६४} उनको प्रकाशित भाले कवितासङ्ग्रहमा ४० ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । ६२ पृष्ठमा संरचित उनको यो कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कविताहरूमा व्यथा, पिडा, वेदना र आर्तनादहरू पाइन्छन् । राष्ट्रप्रेम, देशभक्ति र नेपाली हुनुको गर्व उनका कविताहरूमा व्यक्तिएको पाइन्छ ।

४.१.३४ आइतसिंह तामाङ 'पागल' (सं.२०३५)

नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक क्षेत्रमा राम्रो कलम चलाउने अर्का साहित्यकार आइतसिंह तामाङ 'पागल' पनि सशक्त स्रष्टा मानिन्छन् । वि. सं. २०३५ साल कार्तिक ७ गते फिकुरी-२ डिगाउँमा पिता टाउके तामाङ र माता चोक्तीमाया तामाङका सुपुत्रका रूपमा आइतसिंह तामाङ 'पागल' को जन्म भएको हो । उनै आइतसिंह तामाङ नै नुवाकोटका उपन्यासकार आइतसिंह तामाङका रूपमा देखा परेका हुन् । पञ्चलिङ्गे प्रा. वि.बाट प्रारम्भिक शिक्षा प्राप्त गरेका उनले माध्यमिक शिक्षा भने ज्ञानज्योति मा. वि. फिकुरीबाट पूरा गरेका हुन् । प्रवेशिकासम्मको औपचारिक अध्ययन पूरा गरेका उनी हाल वैदेशिक रोजगारका क्रममा विदेशिएका छन् ।^{६५} उनको प्रकाशित कृति न्यायको युद्ध उपन्यास (सं.२०५५) रहेको छ । उनको यस उपन्यासको विषयवस्तु प्रेमकथा भए तापनि सर्वहारावर्गको हक, अधिकार र मुक्तिका लागि (सुरु गरिएको) नेपाली भूमिमा सुरु गरिएको जनयुद्धभित्रकै अन्तरकथा बनाएर वर्गीय चेतना सहितको सम्बन्ध सबैभन्दा बलियो हुने कुरा देखाइएको छ । उनका दुई कृति प्रकाशोन्मुख अवस्थामा रहेका छन् । आइतसिंह तामाङलाई नुवाकोट जिल्लाकै प्रथम प्रगतिवादी उपन्यासकार मान्न सकिन्छ ।

४.१.३५ प्रकाश सिलावाल (सं.२०३६)

नुवाकोट जिल्लाका प्रतिभाशाली अर्का स्रष्टा हुन् प्रकाश सिलावाल । पिता शिवनाथ सिलावाल र माता भीमकुमारी सिलावालका सुपुत्रका रूपमा थानापति-३, नुवाकोटमा प्रकाश सिलावालको जन्म भएको हो । वि.सं. २०३६ माघ १५ गते जन्म भएको उनको प्राथमिक शिक्षा गाउँकै श्री सानीपिपल प्राथमिक विद्यालयबाट र माध्यमिक शिक्षा श्री जनज्ञान निकेतन माध्यमिक

४४. भाले कवितासङ्ग्रह

४५. वीरबल लामाबाट प्राप्त जानकारी ।

विद्यालय थानापतिबाट पूरा भएको हो । त्रि.वि. बाट स्नातकसम्मको औपचारिक शिक्षा पूरा गरेका साहित्यकार सिलवालको पेसा पत्रकारिता हो । उनी कवि, निबन्धकार र सम्पादक व्यक्तित्व समेत छन् ।

साहित्यकार प्रकाश सिलवालको प्रथम प्रकाशित रचना 'मेरो सन्देश' शीर्षकको काविता हो ।^{४६} उनको हालसम्म प्रकाशित कृतिहरू 'क्षितिजको आशय' कवितासङ्ग्रह (सं.२०६०) र 'पूर्णमाको रात' निबन्धसङ्ग्रह (सं.२०६१) रहेका छन् । उनको प्रथम प्रकाशित कृति 'क्षितिजको आशय' कविता सङ्ग्रह (सं.२०६०) मा ४४ ओटा कविता र ४ ओटा गीत समावेश छन् । उनका कविताहरूमा नेपाली समाजले भोगिरहेको वर्तमान र मानवीय संवेदनाको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यी बाहेक मानवीय प्रेम र अनुरागका विषय पनि उनका कविताका वस्तु हुन् । उनका कवितामा सङ्कटग्रस्त नेपाली जीवनका सन्तप्त चित्कारहरू सुनिन्छ । उनका कवितामा राष्ट्रियता र देशभक्तिका स्वर पनि सुनिन्छ । 'पूर्णमाको रात' निबन्ध सङ्ग्रह (सं.२०६१) मा उनका १० ओटा निबन्धहरू समावेश छन् । विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा.लि. अनामनगरले प्रकाशित गरेको सो निबन्धसङ्ग्रहमा रहेका निबन्धहरूमा शाश्वत मानवीय मूल्यको वकालत, यावत् विसङ्गतिको विरोध, स्वस्थ, सुन्दर र शान्तिपूर्ण जीवनको कामना एवं मानवीय संवेदनाको उच्च प्रस्तुति पाइन्छ । उनको यस सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित निबन्धहरूमा वस्तुपरक भन्दा आत्मपरक विचारको प्रस्तुति पाइन्छ । हाल नागार्जुन साहित्यिक प्रतिष्ठानका अध्यक्ष रहेका उनका फुटकर रचनाहरू पनि प्रकाशित छन् ।

४.१.३६ प्रभाती किरण (सं.२०३६)

वि. सं. २०३६ श्रावण ९ गते नुवाकोट जिल्लाको दाङसिङ-६ मा जन्मिएका अर्जुन अधिकारी नै नेपाली साहित्यको गजल विधाको सशक्त स्रष्टा प्रभाती किरण हुन् । उनका पिताको नाम रामप्रसाद अधिकारी र माताको नाम सीतादेवी अधिकारी हो । प्रारम्भिक शिक्षा गाउँकै प्रथमिक विद्यालयबाट सुरु गरेका उनले माध्यमिक शिक्षा गीतामाता उच्च मा. वि. काठमाडौँबाट पूरा गरेका हुन् । उनले स्नातकसम्मको अध्ययन रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस र स्नातकोत्तर त्रि-चन्द्र क्याम्पस काठमाडौँमा पूरा गरेका हुन् । उनले नेपाली विषयमा प्रथम श्रेणीमा स्नातकोत्तर उत्तिर्ण गरेका छन् ।^{४७} शिक्षण पेसामा संलग्न उनी 'अनाम मण्डली'सँग सम्बन्धित छन् । उनी हाल का. म. न. पा.-१५ डल्लुमा बसोबास गर्दछन् ।

४६. स्रष्टा प्रकाश सिलवालबाट प्राप्त जानकारी ।

४७. प्रभाती किरणबाट प्राप्त जानकारी ।

प्रभाती किरणको प्रकाशित कृतिका रूपमा 'अवरुद्ध गलाहरू' संयुक्त गजल सङ्ग्रह (सं. २०६१) रहेको छ । उनी सम्पादक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनले 'गजल तरङ्ग' नामक पत्रिकाको सम्पादन गरेका छन् ।

४.१.३७ क्षितिज थापामगर (सं. २०३७)

खानीगाउँ-३ नुवाकोटमा वि. सं. २०३७ जेठ १७ गते पिता होमबहादुर थापामगर र माता चन्द्रमाया थापामगरका सुपुत्रका रूपमा क्षितिज थापामगरको जन्म भएको हो । प्राथमिक शिक्षा श्री कृष्ण प्रा. वि. लब्धु र माध्यमिक शिक्षा श्री क्षेत्रपाल मा. वि. चौघडावाट पूरा गरेका क्षितिजको औपचारिक शिक्षा त्यहाँभन्दा अघि बढेको देखिँदैन ।^{४८} 'बेवारिसे लास' शीर्षकको कविताबाट सिर्जना क्षेत्रमा सार्वजनिक भएका सर्जक थापामगरको महत्त्वपूर्ण लेखन क्षेत्र नाटक लेखन देखिन्छ । नाटककार क्षितिजद्वारा लेखिएको हालसम्म मञ्चन भइसकेका नाटकहरू बारुद शताब्दी, पीडा-देश, पीडाका जंघारहरू, शोक धुनहरू, मुनामदनहरू र रत्नपार्क, इतिहासमा रिद्धाबोटे कान्छी, समयका गीतहरू, भुमाका रहरहरू आदिम पर्खाल आदि रहेका छन् । पीडादेश, सहिद, फेरि यस्तो नहोस्, इतिहासमा रिद्धाबोटे कान्छी जस्ता नाटकहरूको निर्देशन समेत गरेका नाटककार क्षितिज थापामगरले भानुमोती पुरस्कार- २०५५, सम शतवार्षिकी एकाङ्की लेखन प्रतियोगिता २०५९मा सर्वोत्कृष्ट एकाङ्कीकारका रूपमा सम्मान प्राप्त गरेका नाटककार क्षितिज थापामगर पेसागत रूपमा कथा, पटकथा, संवाद लेखन तथा टेलिश्रृंखलाहरू 'लौ माच्यो' र 'गुरुमन्त्र' मा संलग्न देखिन्छन् । भानुभक्त पुस्तकालय खानीगाउँ नुवाकोटका संस्थापक सदस्यसमेत रहेका क्षितिज थापामगरले नुवाकोट जिल्लामा बितेका विभिन्न समयमा 'चकटी कविता आन्दोलन' जस्ता साहित्यिक आन्दोलनहरूमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन् ।

४.१.३८ कपिलदेव खनाल (सं. २०४१)

नुवाकोट जिल्लाको नर्जामण्डप- ३, बञ्चरेमा पिता रामकृष्ण खनाल र माता सीता खनालका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. २०४१ साल फागुन ३ गते कपिलदेव खनालको जन्म भएको हो । उनले गाउँकै विज्ञान मा. वि.बाट औपचारिक अध्ययन सुरु गरेका र प्रवेशिका पश्चात् पिपल्स क्याम्पस काठमाडौँबाट पत्रकारितामा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह पूरा गरी स्नातक अध्ययनरत हुँदै पत्रकारिता पेसामा संलग्न व्यक्तित्व हुन् । विद्यालयमा अध्ययनरत हुँदै साहित्यको कविता विधामा कलम चलाउन सुरु गरेका खनाल अध्ययनको क्रममा काठमाडौँ आएपछि लेखनकार्यमा तीव्र रूपमा प्रवृत्त भएका देखिन्छन् । साहित्यको क्षेत्रमा नवीन यात्रा गर्न रुचाउने कवि खनालले

^{४८} स्रष्टा क्षितिजबाट प्राप्त जानकारी ।

सुवास आगमनसँग मिलेर वि. सं. २०६१ को पुस महिनादेखि एउटा पृथक यात्राको रूपमा 'बस साहित्य' पाक्षिक पनि सम्पादन गरेका छन् ।

कविता वाचनकलामा विशेष क्षमता भएका कवि खनालको प्रथम प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिका रूपमा **प्रतीक्षा** (सं. २०५९) कविता सङ्ग्रह रहेको छ । त्यस्तै उनको दोस्रो पुस्तकाकार कृतिको रूपमा **विरामी देश** (सं. २०६०) हाइकु सङ्ग्रह रहेको छ ।

कवि खनालको प्रथम प्रकाशित कविता कृति प्रतीक्षा ३० पृष्ठमा २९ ओटा कविताहरू समावेश भइ प्रकाशित भएको देखिन्छ । प्रायः सबै कविताहरू सहज, सरल र भावयुक्त मुक्त छन्दमा रहेका छन् । उनका कविताहरूमा कविले व्यक्तिगत जीवन भोगाइका साथै वर्तमान विश्वजनीन विकृति र विसङ्गतिको चित्रण भएका छन् । जन्म दिने आमाप्रति श्रद्धाभाव अभिव्यक्त गर्दै 'आमा' शीर्षकको कविताबाट अघि बढेका कवि खनाल 'कवि देवकोटा' शीर्षक कवितामा महाकवि देवकोटालाई फेरि जन्म लिनको निम्ति आग्रह गर्दछन् । उनका कवितामा ग्रामीण जीवनका कटु भोगाइहरू वर्गीय शोषणका अनेकन रूपहरूकासाथै मान्छेका निरीह र सबल दुवै पक्षको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

साहित्यमा सरलता र कला दुवैलाई अनिवार्य ठान्ने कवि खनालको दोस्रो कृति विरामी देश हाइकु सङ्ग्रहमा ५० ओटा हाइकु सङ्ग्रहित छन् । जीवन र जगतका शाश्वत विविध पक्षहरूलाई कविले हाइकु प्रविधिमा उनेका छन् । वर्तमान नेपाली जीवनले भोगेका द्वन्द्व, शोषण एवं स्वेच्छाचारिताले कविमनलाई छोएको कुरा उनका कवितामा पढ्न सकिन्छ । नयाँ क्षितिज, नयाँ नेपाल, पाइला, चाँदनी र सङ्घर्ष जस्ता पत्रपत्रिकासँग आबद्ध कवि खनाल सृजनकर्ममा निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.३९ रामप्रसाद डोटेल 'बालक' (सं.२०४१)

मदानपुर-३, नुवाकोटमा सं.२०४१ साउन २९ गते पिता टीकाप्रसाद डोटेल र माता सिता डोटेलका सुपुत्रका रूपमा रामप्रसाद डोटेलको जन्म भएको हो । उनै रामप्रसाद डोटेल नै नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा रामप्रसाद डोटेल 'बालक'का नामबाट परिचित छन् । प्राथमिक शिक्षा श्री भृकुटी मा.वि. मदनपुरबाट प्रारम्भ गरेका उनले माध्यमिक शिक्षा श्री शक्ति उ.मा.वि.बाट पूरा गरेका हुन् । हाल रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस काठमाडौंमा अध्ययनरत बालकका रचनाहरू विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित भइरहेका छन् । उनका हालसम्म प्रकाशित कृतिका रूपमा **सडकको सपना** संयुक्त कविता सङ्ग्रह (सं.२०५८) प्रकाशित छ । उनका कविताहरूमा मानवीय संवेदनाको उच्च अभिव्यक्ति पाइन्छ । गजलमञ्च नेपालसँग संलग्न बालक अध्ययन र सिर्जना दुवै क्षेत्रमा एकसाथ क्रियाशील छन् ।

४.१.४० रेनुका भट्ट (सं.२०४२)

नुवाकोट जिल्लाको विदुर-७ पिपलटारमा पिता सीताराम भट्ट र माता सावित्री भट्टका सुपुत्रीको रूपमा वि. सं. २०४२ साउन १० गते रेनुका भट्टको जन्म भएको हो । प्राथमिक शिक्षा चन्द्रज्योति नि. मा. वि. पिपलटारबाट प्रारम्भ भएको कवयत्री भट्टको माध्यमिक शिक्षा च्वाडी पब्लिक मा. वि. माभीटारबाट पूरा भएको देखिन्छ । हाल पद्मकन्या क्याम्पसमा उच्च शिक्षा अध्ययनरत कवयत्री भट्टको प्रथम प्रकाशित रचनाको रूपमा वि. सं. २०५८ मा 'नारी जगत्मा उच्च पासाड' शीर्षकको कविता रहेको देखिन्छ । नयाँ नेपाल जस्ता संस्थामा संलग्न कवयत्री भट्टको प्रकाशित कविता कृतिको रूपमा **सूर्योदयको क्यानभास** (संयुक्त कवितासङ्ग्रह) रहेको छ । संयुक्त कवितासङ्ग्रह सूर्योदयको क्यानभासमा कवयत्री भट्टका आठओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । पारिजात, बहरमाला जस्ता साहित्यिक पत्रपत्रिकाहरूको सम्पादन कार्यमा समेत संलग्न कवयित्री रेनुका भट्ट सिर्जन कर्ममा निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.४१ जयराम खनाल (सं.२०४२)

नुवाकोट जिल्लाको नर्जामण्डम - ३, उत्तनपुरमा पिता कृष्णप्रसाद खनाल र माता सावित्री खनालाका सुपुत्रका रूपमा वि. सं. २०४२ साल असोजमा जयराम खनालको जनम भएको हो । गाउँकै विज्ञान मा. वि. बाट प्रारम्भिक अध्ययन पूरा गरी उनी शिक्षण पेसामा संलग्न छन् । प्रारम्भमा जापानमा सुरु भएको कविताको विशेष रूप हाइकु नेपाली साहित्यमा पनि नवीन कविता विधाको रूपमा भित्रिएको मानिन्छ । मूलतः कवि खनाल हाइकु लेखनमा प्रवृत्त सर्जक हुन् । उनको प्रथम प्रकाशित कृति **घाम भएको रात** (सं.२०६०) हाइकुसंग्रह हो । यस सङ्ग्रहमा उनका बयालिस ओटा हाइकु सङ्ग्रहित छन् । सङ्ग्रहका प्रारम्भमा बी. के. पाल्पाली लेख्छन्: 'यी

हाइकुमा कवि जयराम खनाल एकातिर मानव जीवनपुञ्जमा दःख रूपी काँडामा योजनाका फूलहरू फूलाउँदै आकाशमा टहटहाइ रहेका जून हेर्दै गर्दा आफूलाई बगरमा पाएको वैयक्तिक अनुभव पोख्छन् भने आर्कोतिर देशको अवस्थाप्रति चिन्तित हुँदै युद्धको मेहरोबाट वर्षेको रातो रगत रूपी वर्षाले तमाम निरीह ओछ्यानहरू भिजेको अवस्थामा पनि उज्यालोको आशा गर्न पछि पर्दैनन् ।^१ त्यसैगरी कवयित्री पुष्पलता आचार्य सङ्ग्रहको बारेमा टिप्पणी गर्दै प्रारम्भमा लेख्छन्: 'जयराम खनालले प्रस्तुत गरेका केही आफ्ना हाइकुका थुँगाहरूको सीमित आयतनभित्र जे जति भन्न खोजेका छन् त्यसको कुनै सीमा छैन । थोरै शब्द समूहभित्र समेटिएका यी टुक्का कविताहरूले एउटा काव्यको सम्पूर्ण अर्थ बोकेका यो हाइकु समूहभित्र पस्दा आफू कहाँ भासिन पुगिन्छ थाहा हुँदैन । 'विमान', 'नयाँ नेपाल' जस्ता पत्रिकाहरूका संवाददातासमेत रहेका खनाल हाल जन्मथलोमै शिक्षण पेसामा आवद्ध छन् ।

४.१.४२ कृष्ण कुसुम (सं. २०४२)

साहित्यका विविध विधामा कलम चलाउने युवा स्रष्टा कृष्ण कुसुम वि. सं. २०४२ जेठ २० गते चौघडा-८ नुवाकोटमा जन्मिएका हुन् । उनको खास नाम कृष्णप्रसाद न्यौपाने भए पनि नेपाली सिर्जनाको क्षेत्रमा कृष्ण कुसुमका नामले परिचित छन् । उनका पिताको नाम दीपकराज न्यौपाने र माताको नाम मायादेवी न्यौपाने हो । उनको प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षा श्री क्षेत्रपाल मा. वि. चौघडाबाट पूरा भएको हो भने हाल उनी पुल्चोक इन्जिनियरिङमा स्नातक गर्दैछन् ।

युवा स्रष्टा कृष्ण कुसुमको हालसम्म प्रकाशित कृतिहरू अञ्जलिमा अभियन्ता संयुक्त कवितासङ्ग्रह(सं. २०६३) मा उनका आठओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । उनको गजल सङ्ग्रह 'अमृतको प्याला'(सं. २०६३) मा एकाउन्न गजलहरू विषयवस्तु प्रेम वा श्रृङ्गारको संयोग र विप्रलम्भ दुवै रूप पाइन्छन् ।^२ उनका रचनाहरू विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा पनि प्रकाशित देखिन्छन् । सत्सङ्गी साहित्य सदन, इन्जिनियरिङ साहित्यिक समाज जस्ता साहित्यिक सङ्घसंस्थाहरूमा पनि उनी संलग्न छन् । अध्ययन र सिर्जनालाई एकसाथ अगाडि बढाइरहेका स्रष्टा कृष्ण कुसुम निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.४३ सुशिलाकुमारी तामाङ 'बैज्ञानी' (सं. २०४३)

सुशिलाकुमारी तामाङ 'बैज्ञानी' नुवाकोट जिल्लाका नारी स्रष्टा हुन् । चतुराले-४, नुवाकोटमा पिता ध्रुवबहादुर तामाङ र माता नानीमाया तामाङकी सुपुत्रीका रूपमा वि. सं २०४३ साउन २८ गते उनको जन्म भएको हो । उनको माध्यमिक शिक्षा श्री महेन्द्र माध्यमिक विद्यालय, चतुरालेबाट पूरा भएको हो । हाल उनी नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पस बटारमा अध्ययनरत

४९. देवी नेपाल, 'अमृतको प्यालाप्रति सतही अभिमत', अमृतको प्याला (गजल संग्रह - २०६३) पृ. भ १ ।

छिन् । सुशिलाकुमारी तामाङ 'बैज्ञानी' कवयत्रीको रूपमा देखापरेको स्रष्टा हुन् । उनको प्रकाशित कृति 'राष्ट्रियताको आह्वान' कवितासङ्ग्रह (सं. २०६१) हो । यसमा उनको १९ फुटकर कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । ४२ पृष्ठमा संरचित उनको यो कवितासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कविताहरू सरल, सहज र सरस छन् । देशभक्ति, प्रकृतिप्रतिको अनुराग, पूर्खाहरूको वीरता, मानव कर्तव्य र अधिकार र शान्तिको खोजी उनका कविताका विषयवस्तु हुन् । नुवाकोट जिल्लामा हुने विभिन्न साहित्यिक गतिविधिहरूमा सहभागी भइरहने उनी सिर्जनाको क्षेत्रमा निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन् ।

४.१.४४ रवि प्याकुरेल 'अन्जान' (सं. २०४३)

नुवाकोट जिल्लाका गेर्खु गा. वि. स. वार्ड नं. ८ बरुगाउँमा पिता तेजबहादुर प्याकुरेल र माता डोलकुमारी प्याकुरेलका जेष्ठ सुपुत्रको रूपमा रवि प्याकुरेल 'अन्जान'को जन्म वि. सं. २०४३ साल मङ्सिर २९ गते भएको हो । प्रारम्भिक शिक्षा श्री उत्तरगया पब्लिक स्कूलबाट सुरु भएको हो र एस. एल. सी. पश्चात् मेट्रो कलेज नयाँ बानेश्वरमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तहको भएको पाइन्छ । विद्यालय जीवनदेखि नै कविता लेखनमा प्रवृत्त कवि प्याकुरेलको हालसम्म प्रकाशित कृतिको रूपमा 'सन्देश' (सं. २०५९) कवितासङ्ग्रह रहेको छ । २९ पृष्ठमा संरचित सन्देश कवितासङ्ग्रहमा ३६ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । देशभक्ति, सामाजिक विकृति र विसङ्गति तथा मानवमनका अन्तर्तहका अभिव्यक्ति उनका कविताहरूमा पाइन्छ । साहित्य कला र सङ्गीत यी तीन विधाबाट अलग्गिएर कोही पनि सफल जीवन जिउन सक्दैन भन्ने धारणा राख्ने कवि प्याकुरेलका उक्त कवितासङ्ग्रहको भूमिका खण्डमा वी. के. पाल्पाली लेख्छन्: 'देशभक्ति, प्रेम तथा मायाप्रीतिका कुरादेखि देशमा विद्यमान हत्या, हिंसा, भ्रष्टाचार जस्ता जघन्य अपराधप्रतिको कडा विरोध सहित त्यसको निराकरणमा समेत चासो देखाइएको कविताहरू पनि यस कृतिमा पढ्न पाइन्छ ।' कवि प्याकुरेल हाल रोजगारको क्रममा विदेशमा रहँदै आएका छन् ।

४.१.४५ पुरुषोत्तम वाग्ले (सं. २०४४)

चौघडा-३, नुवाकोटमा वि. सं. २०४४ असार २१ गते पिता टङ्कबहादुर वाग्ले र माता सोमकुमारी वाग्लेका सुपुत्रका रूपमा पुरुषोत्तम वाग्लेको जन्म भएको हो । हाल उच्चशिक्षा अध्ययनरत वाग्लेको प्रकाशित कृतिको रूपमा टोलाइरहेका कल्पनाहरू (सं. २०६२) कथासङ्ग्रह रहेको छ । कथाकार पुरुषोत्तम वाग्लेको कथासङ्ग्रह 'टोलाइरहेका कल्पनाहरू' (सं. २०६२) नौ कथाहरू सङ्ग्रहित छन् । संकल्प, अधुरो जीवन अधुरो सपना, धनेको घर, कतै उ फर्की आयो कि, मीठो मिलन, चिल्ली र विल्ली, पृष्ठभूमि, नयाँ उमङ्ग, टोलाइरहेका कल्पनाहरू शीर्षकका कथाहरू समावेश सो कथासङ्ग्रह ३४ पृष्ठमा संरचित लघु आकारको देखिन्छ । वर्तमान नेपाली जीवनका

दुःख, पीडा र व्यथालाई कथा बनाउँदै विकृति, विसङ्गति र विडम्बना आदिलाई उदाङ्गो गर्ने काम कथाकार वाग्लेका कथाहरूले गरेको देखिन्छ।^{११३} औपचारिक अध्ययन र सिर्जना क्षेत्रमा कथाकार वाग्ले निरन्तर क्रियाशील देखिन्छन्।

४.१.४६ श्यामसुन्दर नेपाली 'पृथक' (सं.२०४५)

नुवाकोट जिल्ला विदुर नगरपालिका वार्ड नं. ५, माफिटारमा वि. सं. २०४५ पुस १६ गते श्यामसुन्दर नेपालीको जन्म भएको हो। उनको बाबुको नाम रामबाबु नेपाली र आमाको नाम मसिनी नेपाली हो। प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय च्वाडी पब्लिक मा. वि. माफिटारबाट पूरा गरी उनी हाल नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पस बटारमा अध्ययनरत छन्। सानै उमेरदेखि सिर्जनामा लागेका श्यामसुन्दर नेपाली 'पृथक' बनेर देखा परेका छन्। विशेष गरी उनी कविता, गीत र निबन्ध रचनामा अगाडि देखिन्छन्। उनको प्रथम प्रकाशित रचनाको रूपमा 'तर बादल ठूलो' शीर्षकको कविता सं. २०५९ मा नयाँ रूपरेखा साप्ताहिकमा प्रकाशन भएको हो।^{११४} उनको पुस्तकाकार कृतिको रूपमा **जमर्को** कवितासङ्ग्रह (सं.२०६०) प्रकाशित भएको हो। यसमा उनका २६ कविताहरू सङ्ग्रहित छन्। ५० पृष्ठमा संरचित 'जमर्को' कवितासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कविताहरू दुःख, पिडा, सामाजिक भेदभाव र विषमतामा केन्द्रित देखिन्छन्। हाल उनी अध्ययन र सिर्जना दुवै क्षेत्रमा क्रियाशील देखिन्छन्।

४.१.४७ प्रयोगप्रेमी अधिकारी 'निर्दोष सराजन' (सं.२०४८)

नुवाकोट जिल्लाका हालसम्मका स्रष्टाहरू मध्येसबैभन्दा कम उमेरमा सबैभन्दा धेरै कृति प्रकाशित गर्ने स्रष्टाका रूपमा प्रयोगप्रेमी अधिकारी 'निर्दोष सराजन' देखिन्छन्। तुप्चे-३ नुवाकोटमा वि. सं. २०४८ साउन ३ गते पिता स्व. भैरव अधिकारी र माता सुनिता अधिकारीका सुपुत्रका रूपमा सराजन अधिकारीको जन्म भएको हो। उनै सराजन अधिकारी साहित्यका क्षेत्रमा पालोगप्रेमी अधिकारी 'निर्दोष सराजन' भएर देखिएका हुन्। श्री रत्न नि. मा. वि. बाट प्राथमिक शिक्षा पूरा गरेका उनी हाल निलकण्ठ उ. मा. वि. रसुवामा कक्षा १० मा अध्ययनरत छन्।^{११५} सानै उमेरमा सिर्जना क्षेत्रमा प्रवृत्त उनका पहिलो कृति **सम्भ्रनाका थुँगाहरू** कवितासङ्ग्रह हो। उनका अन्य कृतिहरू **निर्दोषका भावनाहरू** कवितासङ्ग्रह, **आमा खै के लेखुँ** हाइकुसङ्ग्रह, **फुल नपाई कोपिलामै भन्थौ** हाइकुसङ्ग्रह रहेका छन्। उनका रचनाहरूमा प्रकृतिप्रेम, बालअधिकार तथा सामाजिक विकृति-विसङ्गति विरुद्धको अभिव्यक्ति पाइन्छ।

४.१.४८ उदेश पाण्डे (सं.२०५१)

५०. कुमारप्रसाद कोइराला, "मन्तव्य", **टोलाइरहेका कल्पनाहरू** कथासङ्ग्रह (२०६२) पृ. ३।

५१. स्रष्टा श्यामसुन्दर नेपाली 'पृथक' बाट नै प्राप्त जानकारी।

५२. प्रयोगप्रेमी अधिकारीबाट नै प्राप्त जानकारी।

थानपती-९, नुवाकोटमा वि. सं. २०५१ भद्र २९ गते पिता उमेश पाण्डे र माता उमा पाण्डेका सुपुत्रका रूपमा उदेश पाण्डेको जन्म भएको हो । हाल दीपज्योति आवासीय मा. वि. काठमाडौंमा कक्षा आठमा अध्ययनरत उदेश पाण्डे सानै उमेरमा कुशल स्रष्टा बनेका देखिन्छन् । नेपाल समाचारपत्रमा प्रकाशित 'हिमाल' शीर्षकको कविता उनको प्रथम प्रकाशित रचनाको रूपमा देखिन्छ ।^{१५३} उनको प्रथम प्रकाशित कृति 'देवता' कवितासङ्ग्रह (सं.२०६१) हो । हाल सो कृति उपलब्ध छैन । उनको दोस्रो प्रकाशित कृति 'मान्छे र मन' संयुक्त कवितासङ्ग्रह (सं.२०६१) हो । यसमा उनका १५ कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । मेरा हाइकुहरू (सं.२०६२) उनको तस्रो कृति हो । यसमा उनका ७५ ओटा हाइकुहरू सङ्ग्रहित छन् । अध्ययन र सिर्जना दुवै क्षेत्रमा क्रियाशील उदेशले चित्रकलामा पनि रुचि राखेको देखिन्छ । उनी 'दीपज्योति आवाज' मासिकसँग पनि सम्बद्ध छन् ।

४.१.४९ सन्देश पाण्डे (सं.२०५३)

थानपती-९, नुवाकोटमा वि. सं. २०५३ पुस १ गते पिता उमेश पाण्डे र माता उमा पाण्डेका सुपुत्रका रूपमा सन्देश पाण्डेको जन्म भएको हो । हाल दीपज्योति आवासीय मा. वि. गोंगबुमा कक्षा ७ मा अध्ययनरत सन्देश पाण्डेको प्रकाशित कृतिको रूपमा 'मान्छे र मन' संयुक्त कवितासङ्ग्रह (सं.२०६१) रहेको छ । यसमा उनका १५ ओटा कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । उनी उदेश पाण्डेका भाइ हुन् । उनी 'दीपज्योति आवाज' सँग पनि सम्बद्ध छन् ।

४.२ नुवाकोट जिल्लाबाट प्रकाशित पत्रपत्रिकाहरूको स्थिति

१) त्रिशूली साहित्यिक पत्रिका (सं.२०२८)

नुवाकोटको साहित्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने साहित्यिक पत्रिकाको रूपमा त्रिशूलीलाई लिइन्छ । वि. सं. २०२६/०२७ सालतिर नुवाकोटबाट प्रकाशित यस पत्रिकाका प्रधान सम्पादक शारदारमण नेपाल हुन् ।^{१५४} यसलाई नुवाकोटको पहिलो साहित्यिक पत्रिकाको रूपमा लिइन्छ । पश्चिम १ नम्बर स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनले प्रकाशन गरेको यस पत्रिकाको सम्पादनमण्डलमा लक्ष्मण नेवा र विमला तामाङ रहेका देखिन्छन् । नेपाली, नेवारी र तामाङ तीनै भाषामा प्रकाशन हुने यस साहित्यिक पत्रिकाका सहयोगीहरूमा गणेश पण्डित, महेन्द्र पाण्डे, कुमार पण्डित, जितेन्द्र महत अभिलाषी, लवबहादुर डङ्गेल आदि देखिन्छन् ।^{१५५}

१५३. उमेश पाण्डेबाट प्राप्त जानकारी ।

१५४. श्रीहरि फुयाँल, "नुवाकोटका केही स्रष्टा र साहित्य", दुज्वेश्वर, (वर्ष २, अङ्क २, मङ्सिर २०५९)

पृ ३७ ।

१५६. ऐजन्, पृ. ३८ ।

यसरी उपर्युक्त पत्रपत्रिकाहरू र विभिन्न शैक्षिक सङ्घसंस्थाहरूबाट प्रकाशित हुने स्मारिका, भित्ते पत्रिका, बुलेटिन आदिको पनि नुवाकोट जिल्लाको साहित्यको उत्थानमा ठूलो योगदान रहेको देखिन्छ ।

२) देवीघाट साहित्यिक मासिक

शारदा खनाल सम्पादक रहेको 'देवीघाट' साहित्यिक पत्रिका एक अङ्क मात्र निस्केको देखिन्छ ।^{३१७} यसको बारेमा विस्तृत जनकारी प्राप्त हुन सकेको छैन ।

३) 'नयाँ रूपरेखा' साप्ताहिक (सं. २०३९)

नयाँ रूपरेखा साप्ताहिक नुवाकोट जिल्लाबाट हालसम्म निरन्तर रूपमा प्रकाशन भइरहेको सबैभन्दा पुरानो पत्रिका हो । यो वि. सं. २०३९ सालबाट निरन्तर प्रकाशन भइरहेको छ । यसको प्रकाशक र सम्पादक माधवप्रसाद खनाल हुन् । साहित्यमूलक पत्रिका नभएर पनि यसमा कविता, कथा, निबन्ध, मुक्तक, गजल, हाइकु आदि रचनाहरूलाई उचित स्थान दिई प्रकाशन गरिएको देखिन्छ । नुवाकोटको साहित्यमा यसको विशेष योगदान देखिन्छ ।

४. नुवाकोट सम्पदा (सं. २०५१)

नुवाकोट सम्पदा संरक्षण मञ्चद्वारा प्रकाशित नुवाकोट सम्पदा नामक विविध विधा मिश्रित पत्रिका सं. २०५१ बाट प्रकाशित भएको हो । माधवलाल प्रधानको सम्पादनमा प्रकाशित यस पत्रिकामा साहित्यका विविध विधाहरूलाई यथोचित स्थान दिइएको पाइन्छ ।

५) सचेतन समाचार (सं. २०५६)

समाज सचेतन केन्द्र नुवाकोटको मुखपत्रका रूपमा 'सचेतन समाचार' प्रकाशन भएको देखिन्छ । यमकुमार खातीको सम्पादनमा प्रकाशित सो पत्रिका दुई अङ्क प्रकाशित भएको देखिन्छ । गैह्रसाहित्यिक पत्रिका भए पनि यसमा कथा, कविता, निबन्ध, मुक्तक, गजल आदि रचनाहरू यसमा प्रकाशित भएको देखिन्छ ।

६) दुष्पेश्वर (सं. २०५६)

दुष्पेश्वर संरक्षण समाज नुवाकोटद्वारा प्रकाशित 'दुष्पेश्वर' को पहिलो अङ्क वि. सं. २०५६ मा प्रकाशित भएको हो । सल्लाहकार माधवलाल प्रधान र सम्पादक कुमार पण्डित रहेका यस पत्रिकाको उपसम्पादक श्रीहरि फुयाँल रहेका छन् । यो विशुद्ध साहित्यिक पत्रिका नभए पनि साहित्यका विविध विधाहरूलाई यसमा स्थान दिइएको पाइन्छ । विभिन्न खोजमूलक लेख रचनाका

५४. विश्वमित्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

साथसाथै कथा, कविता, हाइकु, गजल, मुक्तक, निबन्ध आदि साहित्यिक विधाहरू 'दुष्पेश्वर' मा प्रकाशित भएको पाइन्छ । सुदूर ग्रामीण भेगलाई केन्द्र बनाएर प्रकाशन गर्न थालिएको दुष्पेश्वर संरक्षण समाजको मुखपत्रको रूपमा देखिएको 'दुष्पेश्वर'ले नुवाकोटको साहित्यिक क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण काम गरेको देखिन्छ ।

७) छाल मासिक (सं. २०५६)

शुभवाचनालय नुवाकोटको मुखपत्रको रूपमा वि. सं. २०५६ सालमा प्रकाशित 'छाल' मासिक ६ अङ्कसम्म प्रकाशित भएको देखिन्छ । शुभलाल श्रेष्ठ प्रधानसम्पादक रामप्रसाद प्याकुरेल र पुरुषोत्तम रिजाल सम्पादक रहेको छाल समाचारमूलक गैरसाहित्यिक पत्रिका हो । यो गैरसाहित्यिक पत्रिका भए पनि यसमा कविता, कथा, संस्मरण, निबन्ध आदि रचनाहरूलाई उचित स्थान दिई प्रकाशन गरिएको पाइन्छ । नुवाकोट जिल्लाको साहित्यमा 'छाल' मासिकको विशेष महत्त्व रहेको देखिन्छ । प्रहरी प्रशासनले यसका प्रायः सबै अङ्कहरू जफत गरिएको उक्त पत्रिकाको कुनै पनि अङ्क पनि प्राप्य देखिन्न ।

८) शतलहर साप्ताहिक (सं. २०५७)

वि. सं. २०५७ सालमा प्रकाशित भएको शतलहर साप्ताहिक समाचारमूलक पत्रिका हो । यस पत्रिकाका सम्पादक कुमार पण्डित हुन् । साहित्यप्रधान पत्रिका नभए पनि यसमा कविता, गजल, संस्मरण आदि रचनाहरू प्रकाशित भएको देखिन्छ ।

९) मुक्ति सन्देश

'मुक्ति सन्देश' स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पस बटारको मुखपत्र हो । श्रीराम श्रेष्ठद्वारा सम्पादित र स्ववियुद्वारा प्रकाशित यो गैह्रसाहित्यिक पत्रिका भए पनि यसमा कथा, कविता, गजल, निबन्ध, संस्मरण, मुक्तक आदि रचनाहरू प्रकाशित भएको देखिन्छ ।

१०) अन्तरङ्ग चौमासिक (सं. २०५९)

निरञ्जना नमूना समाज बेलकोट, नुवाकोटद्वारा प्रकाशित गरिएको अन्तरङ्ग चौमासिक पत्रिकाको नुवाकोटको साहित्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान देखिन्छ । यो चौमासिक पत्रिका साहित्यिक पत्रिका नभए तापनि ग्रामीण स्रष्टाहरू कविता, कथा, गजल, संस्मरण, निबन्ध आदिलाई महत्त्वका दिई प्रकाशित हुने गरेको पाइन्छ । संस्थाको मुखपत्रको रूपमा प्रकाशन हुँदै आएको यो २०५९ असोजबाट चौमासिक रूपमा प्रकाशन भएर हालसम्म ६ अङ्क प्रकाशित भइसकेको देखिन्छ ।

भोलाराज पौडेलको सम्पादनमा प्रकाशित हुने यस पत्रिकालाई सदरमुकामभन्दा बाहिर ग्रामीण इलाकाबाट प्रकाशन हुने पत्रिकाको रूपमा हेर्ने गरिन्छ ।

११) विमान पाक्षिक (सं.२०५९)

विमान पाक्षिक समाचारमूलक पत्रिका हो । वि. सं. २०५९ सालमा प्रकाशनमा आएको यस पत्रिकाको प्रकाशक दिनेश आचार्य र सम्पादक गणेशप्रसाद खनाल हुन् । साहित्यप्रधान नभए पनि विमान मा कथा, कविता, निबन्ध र मुक्तक आदि रचनाहरूलाई उचित स्थान दिइएको पाइन्छ ।

१२) अर्थवृत्त साप्ताहिक (सं.२०६०)

जिल्ला सहकारी सङ्घद्वारा प्रकाशित 'अर्थवृत्त' मासिक सं. २०६० सालमा प्रकाशन आरम्भ भएको थियो । साहित्यप्रधान पत्रिका नभए पनि यसमा कथा, कविता, निबन्ध र हाइकु आदि रचनाहरूलाई उचित स्थान दिइएको पाइन्छ । यो पत्रिका केही अङ्क प्रकाशित भई बन्द भएको देखिन्छ ।

१३) युगान्तर (सं.२०६०)

बटार युवा क्लबको युगान्तर प्रकाशन समितिद्वारा प्रकाशित 'युगान्तर' पूर्णतः साहित्यिक पत्रिका हो । वि. सं. २०६० सालदेखि श्रीराम श्रेष्ठको सम्पादनमा प्रकाशन हुन थालेको यो पत्रिका प्रारम्भमा अर्धवार्षिक भनिए पनि हाल चौमासिक रूपमा प्रकाशन भईरहेको छ । हालसम्म ११ अङ्क निस्किसकेको यस पत्रिकामा मोफसलदेखि राजधानीसम्मका स्रष्टाहरूका रचनाहरू प्रकाशित हुन्छन् । गीत, कविता, निबन्ध, मुक्तक, गजल, कथा, एकाङ्की आदि रचनाहरू यसमा समावेश भएको देखिन्छ । साहित्यिक पत्रिकाको रूपमा निरन्तर प्रकाशन हुँदै आएको युगान्तरले नुवाकोटको साहित्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान गरेको देखिन्छ ।

१४) बससाहित्य पाक्षिक (सं.२०६१)

कपिलदेव खनाल र सुवास आगमनको संयुक्त पहलमा बससाहित्यको नयाँ अवधारणा आएको हो । वि. सं. २०६१ पुस १ गतेदेखि एउटा पृथक यात्राको रूपमा बस साहित्य' पाक्षिकको प्रकाशन भई काठमाडौँबाट नुवाकोट र रसुवा चल्ने बसका यात्रुहरूका लागि दुई रूपैयाँमा बेच्ने गरिएको हो । बसका यात्रुहरूले बसभित्र नै गरेका रचनाहरूलाई प्राथमिकता दिइने भनिएको यो 'बस साहित्य' ले साहित्यिक क्षेत्रमा नयाँ प्रयोग र एउटा अभियान कै रूप लिएको देखिन्छ । कपिलदेव खनाल र सुवास आगमन को संयुक्त सम्पादनमा निस्किएको 'बस साहित्य' पाक्षिक दुई अंक मात्र प्रकाशन भएको देखिन्छ । भन्डै हवाइ साहित्यिक पत्रिकाको आकार भै देखिने यसमा

कविता, लघुकथा, हाइकु, तांका, गजल, मुक्तक आदि प्रकाशन भएको देखिन्छ । नुवाकोट र रसुवामा चल्ने बसहरूमा 'बस साहित्य' लेखिएको बाकस पनि यो अभियानले राखेको देखिन्छ । बसभित्र उद्घाटन भएको यस अभियानलाई नुवाकोटको साहित्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान मान्न सकिन्छ ।

१५) युवा सन्देश (सं. २०६१)

कार्यशील युवा समूह, विदुरद्वारा प्रकाशन गरिएको 'युवा सन्देश' पत्रिका साहित्यिक पत्रिका नभए पनि यसमा साहित्यिक लेख, रचनाहरू प्रकाशन भएको पाइन्छ । मुखपत्रका रूपमा प्रकाशन हुने यस पत्रिकामा कविता, कथा, संस्मरण आदि रचनाहरू प्रकाशन भएको देखिन्छ ।

१६) समीकरण साप्ताहिक (सं. २०६१)

समीकरण समाचारमूलक साप्ताहिक पत्रिका हो । वि. सं. २०६१ सालमा प्रकाशन सुरु भई बीचमा बन्द भएर हाल पुनः प्रकाशन हुँदै आइरहेको छ । नारदकुमार रिजालद्वारा सम्पादित समीकरण भए पनि यसमा कविता, गजल, हाइकु, मुक्तक आदि रचनाहरूलाई उचित स्थान दिई प्रकाशन गरिएको पाइन्छ ।

१७) पाइला (सं. २०६१)

नुवाकोट साहित्यमञ्चद्वारा प्रकाशित 'पाइला' गजलप्रधान मासिक हवाईपत्रिका हो । साहित्यको गजल विधाको विकास र विस्तारमा यसको महत्त्वपूर्ण योगदान देखिन्छ । राजकुमार अर्याल, श्रीराम नेपाल, गोकर्ण पुडासैनी राममणि अधिकारी र कपिलदेव खनालको संयुक्त सम्पादनमा यो पत्रिका प्रकाशन भएको देखिन्छ । जम्मा ३ अङ्कमा प्रकाशन भएको पाइला गजलप्रधान मासिक यस पत्रिकाले नुवाकोट जिल्लाको साहित्यको गजल विधामा महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको देखिन्छ ।

१८) त्रिशूली त्रिवेणी (सं. २०६२)

'त्रिशूली त्रिवेणी' समसामयिक सङ्कलनको रूपमा वि. सं. २०६२ असोजदेखि प्रकाशन प्रारम्भ भएको हो । समसामयिक सङ्कलन भएर पनि साहित्यका विविध विधाहरूलाई पनि प्राथमिकताका साथ स्थान दिइएको देखिन्छ । आर. एम. डङ्गोल र दिनेश आचार्यको संयुक्त सम्पादनमा यो पत्रिकाको प्रकाशन भएको पाइन्छ । यस पत्रिकाका प्रकाशक शरण उत्सुक हुन् ।

‘त्रिशूली त्रिवेणी’ कविता, कथा, गीत, गजल, हाइकु, मुक्तक, संस्मरण, व्यङ्ग्य, विचार/खोज आदि समेटेर प्रकाशन भएको पाइन्छ । हालसम्म एउटा अङ्क मात्र प्रकाशन गरेको भए पनि नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक क्षेत्रमा यसको योगदान महत्त्वपूर्ण मान्न सकिन्छ ।

१९) जागरण (सं. २०६२)

अपाङ्ग सेवा सङ्घद्वारा प्रकाशित र कपिलदेव खनालद्वारा सम्पादित ‘जागरण’ को पहिलो अङ्क २०६२ असोजमा प्रकाशन भएको देखिन्छ । यो अपाङ्ग सेवा सङ्घको मुखपत्र हो । पूर्णतः साहित्यिक पत्रिका नभए पनि यसमा कथा, कविता, गजल, मुक्तकजस्ता रचनाहरू प्रकाशित भएको देखिन्छ ।

२०) नयाँक्षितिज (सं. २०६२)

यो नुवाकोट जिल्लाबाट प्रकाशन भएको साहित्यप्रधान मासिक हवाईपत्रिका हो । वि. सं. २०६२ असोजबाट प्रकाशनमा आएको यो साहित्यिक मासिक हवाईपत्रिका जम्मा दुई अङ्क प्रकाशन भएको पाइन्छ । कपिलदेव खनाल सम्पादक रहेको यस पत्रिकाका प्रकाशक भने ध्रुवकुमार रावल हुन् । शान्ति र लोकतन्त्रका लागि भन्ने मूल नाराका साथ पत्रिकामा कविता, लघुकथा, हाइकु, ताड्का, गजल, लघु निबन्ध, मुक्तक आदि विभिन्न विधाका रचनाहरूको प्रकाशन भएको देखिन्छ ।

२१) साहित्य सिन्धु (सं. २०६२)

युगान्तर पत्रिकाको सहप्रकाशनको रूपमा ‘साहित्य सिन्धु’ साहित्यिक मासिक प्रकाशन हुँदै आएको छ । वि. सं. २०६२ सालदेखि नियमित रूपमा प्रकाशन हुँदै हालसम्म २० अङ्क प्रकाशन हुँदै आएको छ यस पत्रिकाको आकार भने फरक फरक देखिन्छ । सुरुमा हवाईपत्रिकाको रूपमा निस्केको यो पत्रिका हाल पुस्तकाकार रूपमा प्रकाशन हुँदै आएको छ । मोफसलका स्रष्टाहरूलाई बढी स्थान दिइएको देखिने यस साहित्यिक मासिकको सम्पादक श्रीराम श्रेष्ठ र कार्यकारी सम्पादक गोविन्ददेव आचार्य हुन् । कथा, कविता, निबन्ध, संस्मरण, समालोचना आदि रचनाहरू यस पत्रिकामा प्रकाशन हुन्छन् । त्यसैले साहित्य सिन्धु साहित्यिक मासिकको पत्रिकाको नुवाकोटको साहित्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको देखिन्छ ।

२२) सङ्घर्ष (सं. २०६२)

नेपाल पत्रकार महासङ्घ नुवाकोट रसुवा शाखाद्वारा प्रकाशित ‘सङ्घर्ष’ पत्रिका वि. सं. २०६२ मा प्रकाशित भएको हो । ध्रुवजी रावल, पुरुषोत्तम लम्साल र कपिलदेव खनालको संयुक्त सम्पादनमा प्रकाशन भएको यो पत्रिका जम्मा दुई अङ्क निस्केको पाइन्छ । यसमा कविता, निबन्ध, कथा आदि साहित्यिक रचनाहरू प्रकाशन भएको देखिन्छ । यो साहित्यप्रधान पत्रिका होइन ।

२३) नुवाकोट आवाज (सं. २०६३)

‘नुवाकोट आवाज’ समाचारमूलक साप्ताहिक पत्रिका हो । बसुराम रिजाल प्रकाशक र पुरुषोत्तम लम्साल प्रधानसम्पादक रहेको यस साप्ताहिक साहित्यिक पत्रिका नभए पनि यसमा कविता, संस्मरण, मुक्तक आदि साहित्यिक विधालाई स्थान दिइएको पाइन्छ । नुवाकोटको साहित्यमा यो पत्रिका पनि आफ्नो ठाउँबाट योगदान दिएको देखिन्छ ।

२४) पर्खाल (सं. २०६३)

अनेरास्ववियु प्रारम्भिक कमिटी नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पसले मुखपत्रको रूपमा ‘पर्खाल’ साहित्यिक पत्रिका नभए पनि यसमा कविता, गजल, मुक्तक, संस्मरण आदि साहित्यिक विधाहरू समावेश गरिएको देखिन्छ । रमेश प्रधानको सम्पादनमा प्रकाशन भएको यो पत्रिकाको पहिलो अङ्क २०६३ मा निस्केको देखिन्छ ।

२५) गतिशील समय मासिक (सं. २०६३)

नुवाकोट जिल्लाबाट प्रकाशन भएको मासिक पत्रिका गतिशील समय हो । यो पत्रिका वि. सं. २०६३ सालदेखि मासिक रूपमा प्रकाशन भएर हाल दैनिक रूपमा प्रकाशन भइरहेको छ । समाचारमूलक गैह्रसाहित्यिक पत्रिकाको रूपमा प्रकाशित ‘गतिशील समय’ ले कथा, कविता, हाइकु, मुक्तक, गजल, संस्मरण आदि रचनाहरूलाई स्थान दिई प्रकाशन गरेको देखिन्छ । अतः ध्रुवकुमार रावल प्रकाशक र पुरुषोत्तम लम्साल सम्पादक रहेको यो पत्रिका नुवाकोटको साहित्यमा राम्रो योगदान गरेको देखिन्छ ।

२६) औजार (सं. २०६४)

स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन, नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पस बटारको मुखपत्रका रूपमा प्रकाशित औजार साहित्यिक पत्रिका नभए पनि यसमा कथा, कविता, निबन्ध आदि रचनाहरू प्रकाशित भएको देखिन्छ ।

४.३ नुवाकोट जिल्लाको साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने सङ्घसंस्थाहरू

क) जलेश्वरी पुस्तकालय, ओखरपौवा, नुवाकोट (सं. २०४३)

वि.सं. २०४३ सालमा नुवाकोट जिल्लाको ओखरपौवा गाविस जलुकिनीमा जलेश्वरी पुस्तकालयको स्थापना भएको हो । यसका संस्थापक अध्यक्ष साहित्यकार श्रीहरि फुयाँल हुन् । यस पुस्तकालयले कवि गोष्ठी, नाटक प्रदर्शन जस्ता कार्यक्रमहरू बेलाबेलामा आएको देखिन्छ ।

ख) दुष्पेश्वर संरक्षण समाज, नुवाकोट (सं. २०४८)

सं. २०४८ सालमा स्थापित दुप्चेश्वर संरक्षण समाज विभिन्न सामाजिक कार्यहरूमा सक्रिय देखिन्छ। यस 'दुप्चेश्वर' नामक पत्रिकाको प्रकाशन पनि गरेको देखिन्छ। सं. २०५७ साल वैशाख ९ गते नुवाकोट, धादिङ र रसुवाका नवप्रतिभाहरूलाई सहभागि गराई वृहत कवि गोष्ठिको आयोजना पनि यहि संस्थाले गरेको देखिन्छ। यसरी दुप्चेश्वर संरक्षण समाज नुवाकोटले विभिन्न साहित्यिक गतिविधि गर्दै आएको पाइन्छ।

ग) मानवअधिकार तथा सामाजिक सचेतन केन्द्र (सेन्थुर) नुवाकोट

यो मानवअधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने संस्था भए पनि 'शान्तिका लागि कविता' जस्ता साहित्यिक कार्यक्रमहरू बेलाबेलमा गर्दै आएको देखिन्छ।

घ) शुभ वाचनालय (सं.२०५३)

सं. २०५३ सालमा त्रिहूलीमा स्थापना गरिएको शुभ वाचनालयले विभिन्न समयमा साहित्यिक कार्यक्रमहरू गर्दै आएको देखिन्छ। विद्यालय स्तरको कविता प्रतियोगिता, खुल्ला प्रगतिशील कविता प्रतियोगिता आदि कार्यक्रमहरू यसले गरेको देखिन्छ। यसका संस्थापक अध्यक्ष शुभलाल श्रेष्ठ हुन्। हाल यो निष्क्रिय छ।

ङ) भानुभक्त पुस्तकालय खानिगाउँ, ढिकुरे, नुवाकोट (सं.२०५५)

सं.२०५५ सालमा भानुभक्त पुस्तकालयको स्थापना भएको हो। यस पुस्तकालयका संस्थापक अध्यक्ष बन्नीप्रसाद ढकाल हुन्।^{गण्ड} स्रष्टा क्षितिज थापामगर पनि यसका संस्थापक सदस्य हुन्। खानिगाउँ-४, ढिकुरेमा अवस्थित यस पुस्तकालयले नाटक प्रदर्शन, कवि गोष्ठि आदि कामहरू गर्दै आएको पाइन्छ।

च) पुण्यप्रसाद स्मृति पुस्तकालय, थानापति, नुवाकोट

नुवाकोट जिल्लाका आधुनिककालीन कवि स्व. पुण्यप्रसाद सिलवालको स्मृतिमा स्थापना गरिएको पुण्यप्रसाद स्मृति पुस्तकालय श्री जनज्ञान निकेतन मा.वि. थानापति नुवाकोटमा रहेको छ। यसले विभिन्न किसिमका साहित्यिक कार्यक्रमहरू गर्दै आएको छ।

छ) सिर्जनशील हातहरू

दिनेश आचार्य र क्षितिज थापामगरको सक्रियतामा स्थापित 'सिर्जनशील हातहरू' भन्ने संस्थाले नुवाकोट जिल्लामा विभिन्न साहित्यिक कार्यक्रमहरू गरेर साहित्यको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण

५७. क्षितिज थापामगरबाट प्राप्त जानकारी।

योगदान दिएको देखिन्छ । यस संस्थाले चकटी कविता आन्दोलन, रोपाइँ कविता आन्दोलन, शान्तिका लागि कविता जस्ता विभिन्न नविन साहित्यिक गतिविधिहरू गर्दै आएको छ ।

ज) बट्टार युवा क्लब (सं. २०५७)

वि.सं. २०५७ सालमा स्थापना भएको बट्टार युवा क्लबले विभिन्न सामाजिक कार्यहरूसँगै नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा पनि महत्त्वपूर्ण योगदान पुर्याएको देखिन्छ । युगान्तर प्रकाशन समिति बट्टार युवा क्लबले युगान्तर साहित्यिक चौमासिक निरन्तर रूपले प्रकाशन गर्दै आइरहेको छ । त्यस्तै युगान्तर सहप्रकाशनको रूपमा साहित्यसिन्धु साहित्यिक मासिक पत्रिका पनि प्रकाशित भइरहेको छ ।

बट्टार युवा क्लबले विभिन्न साहित्यिक कार्यक्रमहरू पनि गर्दै आइरहेको छ । सं. २०६३ मङ्सिर २२ र २३ गते यसले 'नुवाकोट साहित्य महोत्सव' आयोजना गरेर नेपाली साहित्यका २०० भन्दा बढी स्रष्टाहरूलाई एकै ठाउँमा भेला गरायो । त्यस्तै नेपाल बाल साहित्य समाज र बट्टार युवा क्लबको संयुक्त आयोजनामा नुवाकोटको विदुरमा बालसाहित्य सम्मेलन २०६३ सम्पन्न भएको देखिन्छ । २०६४को वैशाखमा बट्टार युवा क्लब कै आयोजनामा 'अग्नि काव्य शिविर' भएको देखिन्छ । सूर्यमतिको किनारमा रातभर रहेर काव्य सिर्जना गरिएको सो कार्यक्रममा थुप्रै स्रष्टाहरूको सहभागिता रहेको थियो । बट्टार युवा क्लबले नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा प्रकाशन तथा विविध कार्यक्रमको आयोजना गरेर महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको देखिन्छ ।

झ) सचेतन पुस्तकालय, नुवाकोट (सं. २०६१)

यसको स्थापना सं. २०६१ सालमा भएको हो । समाज सचेतन केन्द्रद्वारा सञ्चालित यस पुस्तकालय नुवाकोट विदुरमा रहेको छ । यसले विभिन्न साहित्यिक कार्यक्रमहरू बेलाबेलामा गर्दै आएको देखिन्छ ।

ब) नुवाकोट साहित्य मञ्च (सं. २०६२)

सं. २०६२ सालमा स्थापित नुवाकोट साहित्य मञ्चले विभिन्न साहित्यिक गतिविधिहरू गर्दै आएको छ । शान्तिका लागि साहित्य, सडकमा रचना वाचन आदि कार्यहरू यसले गर्दै आएको देखिन्छ ।

ट) गजलमञ्च नेपाल, नुवाकोट-रसुवा शाखा (सं. २०६२)

कपिलदेव खनाल अध्यक्ष रहेको गजलमञ्च नेपाल नुवाकोट-रसुवा शाखाको स्थापना २०६२ सालमा भएको हो । यसले विभिन्न साहित्यिक गतिविधिहरू गर्दै आएको छ । यो पूर्णतः साहित्यिक संस्था हो । यसले सं. २०६२ पुसमा मोफसल गजल महोत्सवको आयोजना गरेको देखिन्छ । यसले बेलबेलामा अन्य साहित्यिक कार्यक्रमहरू पनि गर्दै आएको छ ।

ठ) शुभप्रभात साहित्य समाज, नुवाकोट (सं. २०६२)

कवि गोष्ठि, स्रष्टा सम्मान जस्ता साहित्यिक कार्यमा शुभप्रभात साहित्य समाज २०६२ सालमा स्थापना भएको हो । यसले नुवाकोट जिल्लाको ग्रामीण क्षेत्रमा साहित्यिक गतिविधि गर्दै आएको देखिन्छ । यसले २०६२ पुसमा स्रोतकेन्द्र स्तरीय काव्य सम्मेलन गरेको पाइन्छ । गजल प्रशिक्षण र युगान्तरका सम्पादकलाई सम्मान गर्ने कार्य पनि गरेको छ ।

४.४ निष्कर्ष

प्राथमिककालीन कवि विद्यारण्यकेशरी अर्ज्याल नुवाकोट जिल्लाका प्रथम कवि हुन् । नेपाली साहित्यको प्राथमिककालदेखि नै प्रारम्भ भएको नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक परम्परा निरन्तर गतिशील छ । नेपाली साहित्यमा नुवाकोट जिल्लाका स्रष्टाहरूका सबैभन्दा ठूलो योगदान देखिन्छ । त्यस्तै नुवाकोट जिल्लाबाट प्रकाशन भएका विभिन्न पत्र-पत्रिकाहरू र सङ्घसंस्थाहरूको पनि राम्रो योगदान रहेको छ ।

परिच्छेद पाँच

उपसंहार

प्रकृतिक सम्पदाको विविधताले भरिपूर्ण नुवाकोट जिल्ला सौन्दर्यपूर्ण प्राकृतिक बनोटले मनोरम र रमणीय स्थलका रूपमा रहेको छ । यो जिल्ला राजधानी काठमाडौँको उत्तरी सिमानासँग जोडिएको पहाडी जिल्ला हो । पुरानो राजनीतिक विभाजनअनुसार पश्चिम १ नं. अन्तर्गत पर्ने यो जिल्ला ऐतिहासिक दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । भौगोलिक र जनसंख्याको आधारमा मझौला जिल्लाहरूमध्ये पर्ने नुवाकोट जिल्लामा बसोबासका हिसाबले जनजातिहरूको बहुलता छ । भिन्न भाषा र संस्कृति भएको बलामी जातिको थलो पनि नुवाकोट नै हो । भौगोलिक रूपले हिउँ पर्ने अति ठन्डा ठाउँदेखि ३७.५ से. सम्म तापक्रम पुग्ने ठाउँ यहाँ पाइन्छ । यहाँ उर्वरहीन लेकाली भूमिदेखि त्रिशूली नदी र तादी नदीका आसपासका उर्वर टार र फाँटहरू पर्दछन् ।

ऐतिहासिक महत्त्व बोकेको नुवाकोट जिल्ला मल्लकालदेखि नै तिब्बतसँगको व्यापारिक कारोवारको बाटोका रूपमा रहेको देखिन्छ । नेपाल एकीकरण अभियानको नुवाकोटबाट नै भएको हो । नुवाकोट दरबार, सेरा दरबार, देवीघाट यहाँका ऐतिहासिक स्थानहरू हुन् । गीर्वाण युद्धविक्रम शाहका पालामा नुवाकोट शीतकालीन राजधानीका रूपमा पनि रहेको देखिन्छ ।

धार्मिक र सांस्कृतिक दृष्टिले नुवाकोट जिल्लाको आफ्नै विशेषता रहेको छ । उत्तरगया (वेत्रावती) देवीघाट (त्रिशूली र तादी नदीको सङ्गम) तथा नुवाकोटको भैरवी मन्दिर धार्मिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले महत्त्व राख्ने स्थानहरू हुन् । बहुजाति, बहुभाषी तथा बहुसंस्कृति भएकाले धर्म, भाषा, रहन-सहन आदि सबै क्षेत्रमा विविधता पाइनु यहाँको आफ्नै पहिचान हो ।

राजनीतिक रूपले छिमेकी अन्य जिल्लाहरूमा भन्दा यहाँ पनि दल, सङ्घ-सङ्गठनहरू क्रियाशील देखिन्छन् । यस जिल्लामा पर्यटकीय क्षेत्रहरू पनि प्रसस्त छन् तर त्यसको उचित प्रवर्द्धन हुन सकेको भने देखिँदैन ।

नुवाकोट जिल्ला विविध जातजाति, धर्म र संस्कृति बोकेका मानिसहरूको थलो भएकाले लोकसाहित्यिक परम्परा पनि त्यही किसिमले अगाडि बढेको पाइन्छ । जनजातिहरूमध्ये पनि तामाङ जातिको बहुलता भएको हुँदा साङ्गोले, म्हेन्दो माया तथा भाँक्रीहरूले ह्याङ्गो बजाएर नाच्ने नाचले विशेष महत्त्व राखेको देखिन्छ । यीवाहेक यहाँ गाथा, लोककथा, उखान् आदिको प्रचलन पनि छ । वालुन, भजन, रत्यौली, मारुनी गीत, ख्याली, भ्याउरे अदि लोकगीतहरूको प्रचलन पनि यहाँ रहेको छ । परम्परदेखि चल्दै आएको सिलोक, गीत, कथा, उखान, गाथा, नाटक आदिकै धरातलमा नेपाली साहित्य उभिएको छ । नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक गतिविधि पनि लोकसाहित्यिक पृष्ठभूमिबाट अगाडि बढेको देखिन्छ ।

नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक इतिहास समग्र नेपाली साहित्यको इतिहास जति कै पुरानो छ । नेपाली साहित्यका प्राथमिककालीन कविहरू विद्यारण्यकेशरी अर्ज्याल, बल्लभ उपाध्याय, रामकुमार शर्मा नेपालजस्ता कविहरू नुवाकोट जिल्लाकै हुनाले यो जिल्लाको साहित्यिक इतिहास लामो रहेको देखिन्छ ।

नरेन्द्रनाथ रिमालजस्ता माध्यमिककालीन स्रष्टाको थलो पनि नुवाकोट जिल्ला नै हो । कृष्णप्रसाद शर्मा घिमिरे, भक्तिप्रसाद खतिवडाजस्ता भक्ति धाराका सिर्जनामा प्रवृत्त स्रष्टाहरूको पनि नेपाली साहित्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान देखिन्छ । नेपाली साहित्यिक क्षेत्रमा प्रगतिवादी स्रष्टाका रूपमा परिचित शारदारमण नेपाल संख्यात्मक र गुणात्मक हिसावले अग्रपङ्क्तिमा देखिन्छन् । बद्ध छन्दका कुशल सिल्पी तथा साहित्यका सबै विधामा कलम चलाउने श्रीहरि फुयाँल र छोटो जीवन वाचेर पनि कविता कृति दिन सफल स्रष्टा पुण्यप्रसाद सिलवालको पनि नेपाली साहित्यमा ठूलो योगदान देखिन्छ ।

साहित्यका कविता काव्य विधामा श्रीहरि फुयाँल, डा.सत्यराज थपलिया, डा.राजेन्द्रप्रसाद अधिकारी, आर. एम्. डङ्गेल, मणि लोहनी, कपिलदेव खनाल, रेणुका भट्ट, टेकबहादुर 'नवीन', शंकरप्रसाद थपलिया, शिवसुन्दर पुडासैनी, वैरागी जेठा, एम्बी गुरुवाचार्य 'मानव गुरु', सुशिलाकुमारी तामाङ 'वैज्ञानी', रवी प्याकुरेल अन्जान, श्यामसुन्दर नेपाली 'पृथक', प्रयोगप्रेमी अधिकारी 'निर्दोष सराजन', उदेश पाण्डे, सन्देश पाण्डे आदि स्रष्टाहरूले महत्त्वपूर्ण योगदान दिएका छन् । शारदारमण नेपाल र ध्रुव घिमिरे नुवाकोट जिल्लाका सशक्त बालसाहित्यकारहरू हुन् । त्यस्तै गोर्खे साँडलो, प्रभाती किरण, कृष्ण कुसुम आदि नुवाकोटका गजल स्रष्टाका रूपमा परिचित छन् । आइतसिंह तामाङ 'पागल', पुरुषोत्तम वाग्ले, दिपक लोहनी, नवराज भट्ट आदि नुवाकोट जिल्लाका आख्यानकारका रूपमा अगाडि आएका देखिन्छन् । त्यस्तै निबन्ध विधामा कलम चलाउने नुवाकोटका स्रष्टाहरूमा प्रकाश सिलवाल, लक्ष्मणराज सिटौला आदि प्रमुख रूपमा देखिन्छन् । क्षितिज थापामगर र जितेन्द्र महत 'अभिलाषी' नेपाली साहित्यिक क्षेत्रमा नाटक लेखन र निर्देशन गरेर महत्त्वपूर्ण योगदान दिने नुवाकोटका स्रष्टाहरू हुन् ।

नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक क्षेत्रमा दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक, त्रैमासिक, वार्षिक रूपमा निस्कने पत्रपत्रिकाहरूको पनि उत्तिकै योगदान देखिन्छ । सरकारी र गैरसरकारी सङ्घ संस्थाहरूको पनि साहित्यिक क्षेत्रमा योगदान देखिन्छ ।

नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा नुवाकोट जिल्लाका स्रष्टाहरूबाट कविता/काव्य विधामा सबैभन्दा बढी प्राप्ति भएको देखिन्छ । प्रकाशित कृतिहरूमा कविता, गीत, गजलका सङ्ग्रहदेखि खण्डकाव्य र महाकाव्यसम्मका रचनाहरू देखिन आउँछन् । यस जिल्लाका साहित्यकारहरूले दिएका कृतिहरूमध्ये सबैभन्दा धेरै पद्य विधाका कृतिहरू रहेका छन् र त्यसपछि गद्य विधाका

कृतिहरू रहेका छन् । गद्य विधामा निबन्ध, आख्यान र नाटक सबै क्षेत्रमा नुवाकोटका स्रष्टाहरू क्रियाशील देखिन्छन् । नेपाली साहित्यको विकासको क्रममा देखापर्ने नयाँ-नयाँ विचार र वादहरूसँग पनि यस जिल्लाका स्रष्टाहरू परिचित छन् ।

नुवाकोट जिल्लाका साहित्यकारहरूमध्ये कविता विधामा श्रीहरि फुयाँल, आर.एम. डङ्गोल र मणि लोहनीको विशेष योगदान देखिन्छ । त्यस्तै नाटक विधामा जितेन्द्र महत 'अभिलाषी' र क्षितिज थापामगरको योगदान उल्लेखनीय छ भने उपन्यास विधामा श्रीहरि फुयाँल, लक्ष्मणराज सिटौला र आइत सिंह तामाङ्गको प्रमुख योगदान देखिन्छ । बालसाहित्यको क्षेत्रमा शारदारमण नेपाल र ध्रुव घिमिरेको परिमाणात्मक र गुणात्मक योगदान उल्लेखनीय छ ।

नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक क्षेत्रमा दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक, त्रैमासिक, वार्षिक रूपमा निष्कने पत्रपत्रिकाहरूको पनि उत्तिकै योगदान देखिन्छ । साहित्यिक सर्जकहरूका रूपमा पत्रपत्रिकाहरूका रूपमा र सङ्घसंस्थाहरूका रूपमा नेपाली साहित्यमा नुवाकोट जिल्लाको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको देखिन्छ ।

सम्भावित शोधशीर्षकहरू

यसका अतिरिक्त नुवाकोट जिल्लाका बारेमा भविष्यमा शोधपत्र तयार गर्ने शोधार्थीका लागि निम्नलिखित शोधशीर्षकहरू रहन सक्छन् :

- १) नुवाकोट जिल्लाको साहित्यिक सर्वेक्षण ।
- २) नुवाकोट जिल्लाका कविहरूको खोज, विश्लेषण र मूल्याङ्कन ।
- ३) नुवाकोट जिल्लाका कथाकारहरूको खोज, विश्लेषण र मूल्याङ्कन ।
- ४) नुवाकोट जिल्लाका उपन्यासकारहरूको खोज, विश्लेषण र मूल्याङ्कन ।
- ५) नुवाकोट जिल्लाका नाटककारहरूको खोज, विश्लेषण र मूल्याङ्कन ।
- ६) नुवाकोट जिल्लाका निबन्धकारहरूको खोज, विश्लेषण र मूल्याङ्कन ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

क) पुस्तकसूची

अधिकारी, निर्दोष 'सराजन', फुल्ल नपाई कोपिलामै भन्थ्यो, धादिङ : लेकबहादुर तामाङ र
दहिमान तामाङ, २०६२ ।

अधिकारी, हेमङ्गराज र बद्रीविशाल भट्टराई (सम्पा.), प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश,
काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६१ ।

आचार्य, बाबुराम, पुराना कवि र कविता, छै. सं., ललितपुर : साभा प्रकाशन २०५० ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद, नेपाली नाटक तथा रङ्गमञ्च : उद्भव र विकास, काठमाडौं :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०५९ ।

उप्रेती, भरतजङ्ग र अरू (सम्पा.), हाम्रो सम्भनामा गोविन्दप्रसाद पाण्डे, काठमाडौं :
खरानीटार-काठमाडौं सम्पर्क समाज, २०६४ ।

कुसुम, कृष्ण, अमृतको प्याला, पुल्चोक : इन्सास, २०६३ ।

कुसुम कृष्ण र अरू, अञ्जुलिमा अभियन्ता, पुल्चोक : इन्सास २०६३ ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, जिल्ला : एक चिनारी, काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०६१ ।

खनाल, कपिलदेव, विरामी देश, काठमाडौं : होमबहादुर भण्डारी, २०५९ ।

....., प्रतीक्षा, काठमाडौं : नयाँ नेपाल समूह, २०५९ ।

खनाल, जयराज, घाम नभएको रात, काठमाडौं : नयाँ नेपाल युवा समूह, २०६० ।

गुरुवाचार्य 'मानवगुरु', एम्बी, भाले, नुवाकोट : अनु गुरुवाचार्य, २०६२ ।

गोर्खे, साइलो, कादम्बरी, चितवन : पल्लव साहित्य प्रतिष्ठान, २०६२ ।

....., मुस्कान, चितवन : पल्लव साहित्य विविध, २०६२ ।

गोवर्धन पूजा र अरू, असहमतिका पाइलाहरू, ललितपुर : प्रतिबिम्ब पुञ्ज, २०५० ।

तानासर्मा, नेपाली साहित्यको इतिहास, काठमाडौं : सहयोगी प्रकाशन, २०२७ ।

त्रिपाठी वासुदेव र अन्य (सम्पा.) नेपाली कविता (भाग ४) दो.सं., ललितपुर : साभा
प्रकाशन, २०६० ।

थपलिया, शङ्करप्रसाद, सानी, काठमाडौं : मधुप्रसाद थपलिया, २०२५ ।

....., निर्माणाधीन सडक, ललितपुर : साभा प्रकाशन, २०४९ ।

थपलिया, सत्यराज, वैलिएको फूल, काठमाडौं : श्रीमती रमादेवी थपलिया, २०६३ ।

....., श्रीमतीको चिठी, काठमाडौं : श्रीमती रमादेवी थपलिया, २०६० ।

....., अन्यायको आवाज, काठमाडौं : श्रीमती रमादेवी थपलिया, २०६३ ।

-, **थोत्रो घुम**, काठमाडौं : श्रीमती रमादेवी थपलिया, २०६३ ।
-, **प्रणय-सन्देश**, काठमाडौं : श्रीमती रमादेवी थपलिया, २०४७ ।
- दीक्षित, कमल, **बुङ्गल**, ललितपुर : साभा प्रकाशन २०३४ ।
- धर्मस्थली, आर.के. र अरू, **आजको आकाश-२०६३**, काठमाडौं : प्रतिभा प्रकाशन, २०६३ ।
- पाण्डे, उदेश, **मेरा हाइकुहरू**, काठमाडौं : दीपज्योति आवासीय मा.वि., गोंगबु, २०६२ ।
- पाण्डे, उदेश र सन्देश पाण्डे, **मान्छे र मन**, काठमाडौं : छाल युवा समाज, २०६१ ।
साभा प्रकाशन, २०५९ ।
- पुडासैनी, शिवसुन्दर, **वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू**, २०६१ ।
- प्याकुरेल, अन्जान, रवि, **सन्देश**, काठमाडौं : पेरोल साहित्य पतिष्ठान, २०५९ ।
- फुयाँल, श्रीहरि, **अमर शहीद : राजन रायमाझी** (खण्डकाव्य), काठमाडौं : राजन स्मृति प्रतिष्ठान, २०५५ ।
-, **आत्मज्वाला**, दो.सं., काठमाडौं : लक्ष्मण काँठे, २०४१ ।
- बन्धु, चूडामणि, **नेपाली लोकसाहित्य**, काठमाडौं : एकता बुक्स, २०५८ ।
- भट्ट, रेनुका र अरू, **सूर्योदयको क्यानभास**, काठमाण्डौं : नवक्षितिज साहित्यिक समाज २०६१ ।
- भट्टराई, घटराज र शरदचन्द्र भट्टराई (सम्पा.), **प्राचीन नेपाली पद्य**, ते.सं., ललितपुर : साभा प्रकाशन, २०५९ ।
- यादव, पिताम्बरलाल, **नेपालको राजनैतिक इतिहास**, आनन्दपुर विहार : विजयकुमार, २०४५ ।
- रिसाल राममणि, **नेपाली काव्य र कवि**, पाँ.सं., ललितपुर : साभा प्रकाशन, २०५८ ।
- लोहनी, दीपक र मणि लोहनी, **आन्दोलनले छटपटाएका कलमहरू**, काठमाडौं : प्रस्फुटन परिवार, २०४९ ।
- लोहनी, मणि, **मलामी साँझ**, काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा.लि., २०६१ ।
- वाग्ले, पुरुषोत्तम, **टोलाइरहेका कल्पनाहरू**, २०६३ ।
- शर्मा, मोहनराज, **कथाको विकास प्रक्रिया**, तृ.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, २०५८ ।
- शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, **शोधविधि**, दो.सं., ललितपुर : साभा प्रकाशन, २०५५ ।
- श्री ५ को सरकार, सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग, **मेचीदेखि महाकाली**, भाग-२, काठमाडौं : श्री ५ को सरकार, २०३० ।
- श्रेष्ठ, दयाराम, **साहित्यको इतिहास: सिद्धान्त र सन्दर्भ**, दो.सं., काठमाडौं: त्रिकोण प्रकाशन, २०६१ ।

.....(सम्पा.), **नेपाली कथा**, भाग-४, दो.सं., ललितपुर : साभा प्रकाशन, ।
 श्रेष्ठ, दयाराम र मोहराज शर्मा, **नेपाली साहित्यको सङ्क्षिप्त इतिहास**, ललितपुर : साभा
 प्रकाशन, २०३४ ।
 सिलवाल, प्रकाश, **क्षितिजको आशय**, काठमाडौं : नागार्जुन साहित्य प्रतिष्ठान, २०६० ।
 पूर्णिमाको रात, काठमाडौं : विविक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा.लि., २०६१ ।
 सिलवाल, प्रेम, **खबरदारी सिंहलाई**, काठमाडौं : केन्द्रीय संस्कृति विभाग, प्रजातान्त्रिक राष्ट्रिय युवा
 सङ्घ, २०६० ।
 सुवेदी, राजेन्द्र (सम्पा.), **स्नातकोत्तर नेपाली निबन्ध**, ते.सं., काठमाडौं : पाठ्यसामग्री
 पसल, २०६१ ।
, **स्रष्टा सृष्टि : द्रष्टा दृष्टि**, ते.सं., ललितपुर : साभा प्रकाशन २०५८ ।

ख) शोधपत्रसूची

खड्का, चन्द्रबहादुर, **नेपाली साहित्यमा दोलखा जिल्लाको योगदान**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर
 शोधपत्र, त्रि.वि., २०६२ ।
 पुडासैनी, रामप्रसाद, **नुवाकोट जिल्लाका लोकगीतको अध्ययन**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर
 शोधपत्र, त्रि.वि., २०५८ ।
 रिजाल, दुर्गा, **नुवाकोट जिल्लामा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन र विश्लेषण**, अप्रकाशित
 स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. ।

ग) पत्रपत्रिकासूची

अजनवी, नवदीप, “नेपाली साहित्याकाशमा नुवाकोटका स्रष्टाहरू”, **त्रिशूली त्रिवेणी**,
 (वर्ष १, अङ्क १, २०६२), पृ. ६३-७४ ।
 उपाध्याय उद्धव, “बट्टार साहित्य महोत्सवको सन्देश”, **मधुपर्क**, (वर्ष ३९, अङ्क ९, माघ २०६३),
 पृ. ।
 नुवाकोट जिल्ला विकास समिति, **नुवाकोट जिल्ला एक भलक**, नुवाकोट जिल्ला विकास समिति
 सूचना अनुसन्धान प्रकाशन एकाइ, २०५८ ।
 प्रभात, विष्णु, “शारदारमण बहुआयामिक व्यक्तित्व”, **वेदना**, (वर्ष २९, अङ्क ३, चैत्र, २०५९)
 पृ. ५४-६१ ।
 पुडासैनी, ठाकुर, “नुवाकोटको शैक्षिक भलक”, **नुवाकोट**, काठमाडौं : प्रथम नुवाकोट महोत्सव
 काठमाडौं सहयोग समिति, २०६३, पृ. ८५-८७ ।

फुयाँल, श्रीहरि, "नुवाकोटका केही स्रष्टा र साहित्य", **दुप्वेश्वर**, (वर्ष २, अङ्क २, २०५९), पृ. ३६-४७ ।

रोदन, श्रीओम "नुवाकोटको उदाहरणीय साहित्यिक महोत्सव", **मधुपर्क**, (वर्ष २९, अङ्क ३, चैत्र २०५९), पृ. ५५-५६ ।

लोहनी, रामराज, "नेपालको इतिहासमा नुवाकोट प्राचीनकालदेखि एकीकरणसम्म", **नुवाकोट**, काठमाडौँ: प्रथम नुवाकोट महोत्सव काठमाडौँ सहयोग समिति २०६३, पृ. ४६-५१ ।

परिशिष्ट

नुवाकोट जिल्लाका केही साहित्यकारहरुको सम्पर्क फोन नं. तल दिइएको छ :

- आर.एम्. डङ्गोल, फो.नं. ९८४१२४३७०३ ।
उमेश पाण्डे, फो.नं. ०१-४३८३१९६ ।
कपिलदेव खनाल, फो.नं. ९८४१४३६८१३ ।
कुमार पण्डित, फो.नं. २०८३२५६ ।
डा. राजेन्द्रप्रसाद अधिकारी, फो.नं. ०१-५५५०१९७ ।
प्रकाश सिलवाल, फो.नं. ९८४१२१६१७६ ।
प्रभाती किरण, फो.नं. ९८४१३७८६४९ ।
भरतजङ्ग उप्रेती, फो.नं. ०१-४३५८५९८
मणि लोहनी, फो.नं. ९८५१०५९०५० ।
रामप्रसाद डोटेल 'बालक', फो.नं. ९८४१६३४८४३ ।
रेनुका भट्ट, फो.नं. ९८४१४७२३८५ ।
लक्ष्मणराज सिटौला, फो.नं. ०१-४३५४६७५ ।
शङ्करप्रसाद थपलिया, फो.नं. ०१-४३५३५४४ ।
शारदारमण नेपाल, फो.नं. ०१-४३५०८४७ ।
श्याम रिमाल, फो.नं. ९८४१२१२५८७ ।
शिवसुन्दर पुडासैनी, फो.नं. ९८४१६७१४१२ ।
श्रीहरि फुयाँल, फो.नं. ०१-४३६१८७४ ।
श्रीराम श्रेष्ठ, फो.नं. ९८४१५४८९८६ ।